Hymnologiske Meddelelser

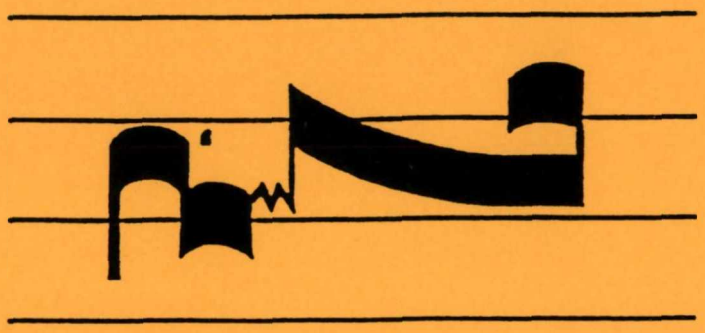

udgivet af Salmehistorisk Selskab og
Nordisk Institut for Hymnologi

29. årg. april 2000 nr. 1

Hymnologiske Meddelelser

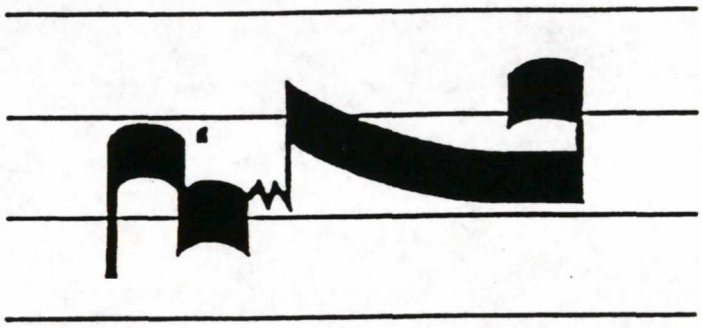

udgivet af Salmehistorisk Selskab og
Nordisk Institut for Hymnologi

29. årg. april 2000 nr. 1

HYMNOLOGISKE MEDDELELSER

Tidsskrift om salmer
udgivet af Salmehistorisk Selskab
og
Nordisk Institut for Hymnologi
29. årgang 2000 nr. 1

Indhold

Fra "Zincks Koralbog" 1801 s. 1

Artikler

Henrik Glahn:
Om melodiforholdene i Kingos Graduale 1699 s. 5

Peter Balslev-Clausen:
Kingos Vinterpart (1689) og Kirkesalmebogen (1699) s. 20

Ove Paulsen:
Salmer som gudstjenesteled i Kingos Vinterpart 1689
og "Kingos Salmebog" 1699 s. 55

Marianne Clausen:
Åndelig visesang og Kingosang på Færøerne s. 79

Anmeldelser

Inger Selander: Folkrörelsessång
(Peter Balslev-Clausen) s. 101

Henrik Glahn: Faksimileudgave af
Zincks Koralbog 1801 (Henrik Fibiger Nørfelt) s. 104

Forfatternes adresser s. 109

ISSN 0106 - 4940

Koral-Melodier

til den

Evangelisk-christelige Psalmebog.

Udgivne

ved

H. D. C. Zinck,

Kongelig Musiklærer.

Kiøbenhavn 1801.

Trykt paa det Kongelige Vaisenhuses Forlag

hos N. Møller og Søn,

Hof- og Universitetsbogtrykkere.

Fra Zincks Koralbog 1801. Jf. anmeldelsen af faksimileudgaven (1999), s. 104.

No. 6.

Aleneste / Alene } Gud i Himmerig.

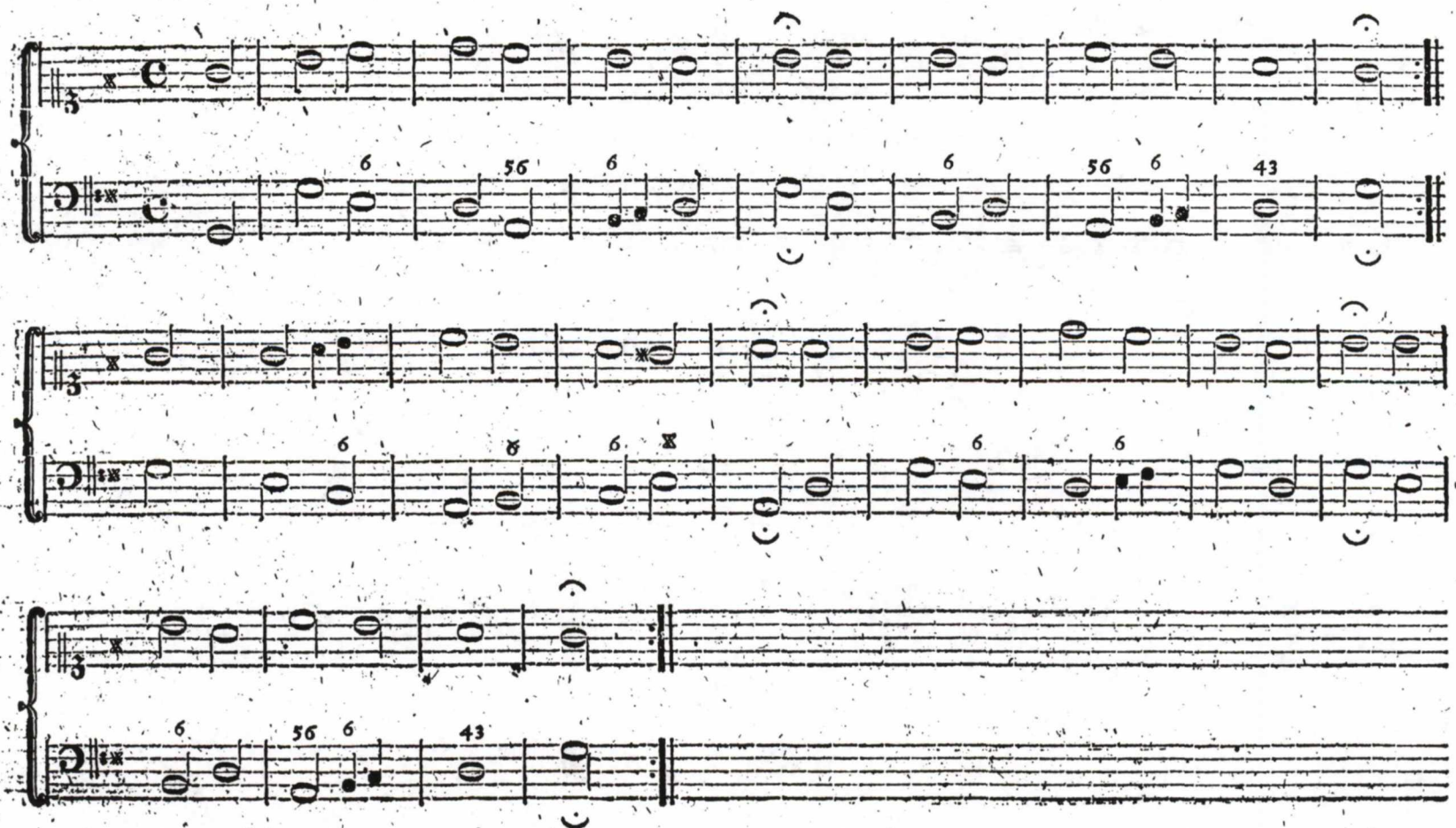

Fra Zincks Koralbog 1801. Jf. anmeldelsen af faksimileudgaven (1999), s. 104.

No. 88.

Nu velan! vær glad tilmode. Eller: Som den gyldne Soel frembryder.

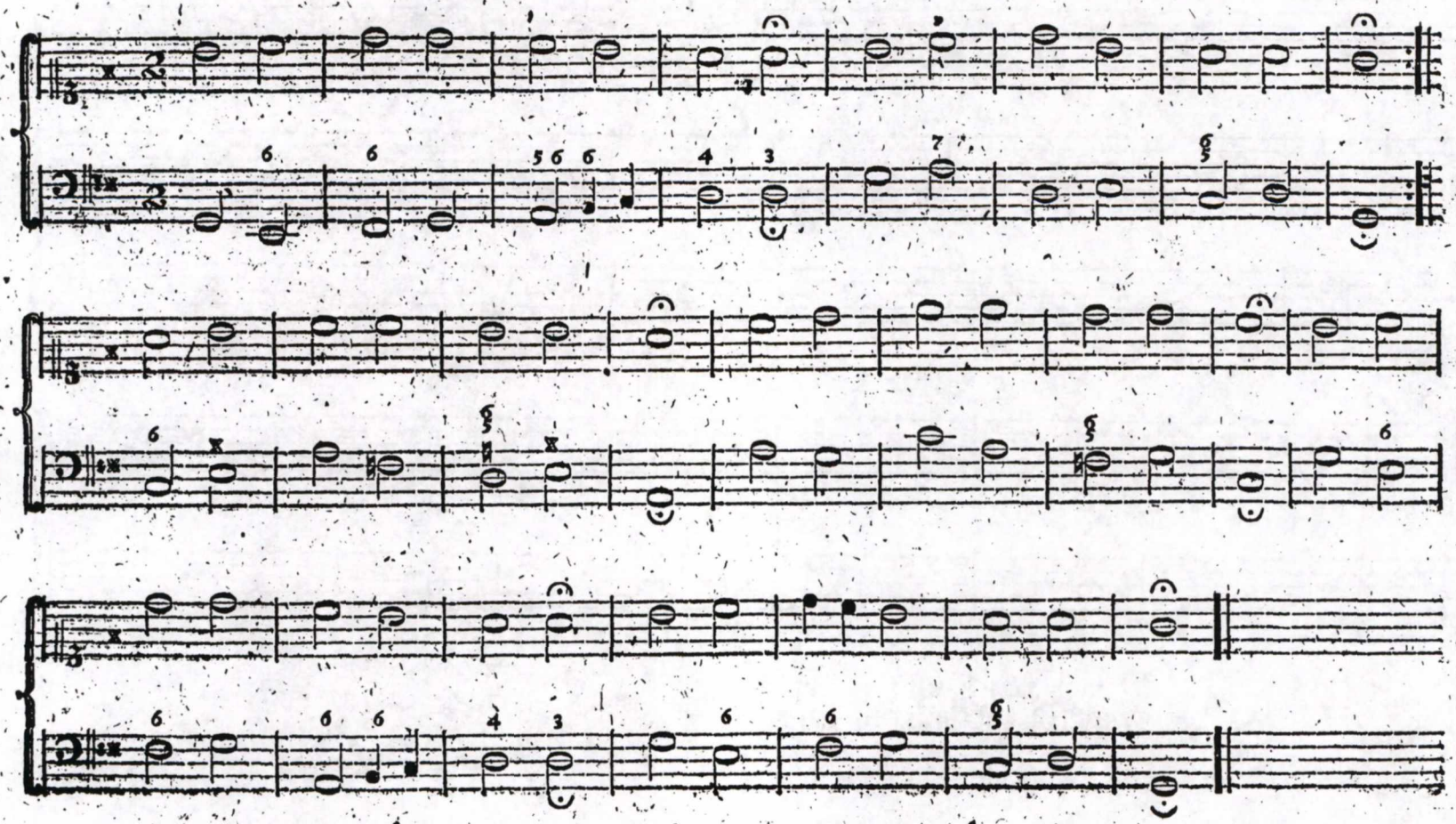

Fra Zincks Koralbog 1801. Jf. anmeldelsen af faksimileudgaven (1999), s. 104.

No. 106.

Saa er vor Høst til Ende. Eller: Hiertelig mig nu ſænges. / Jeg vil min Herre love.

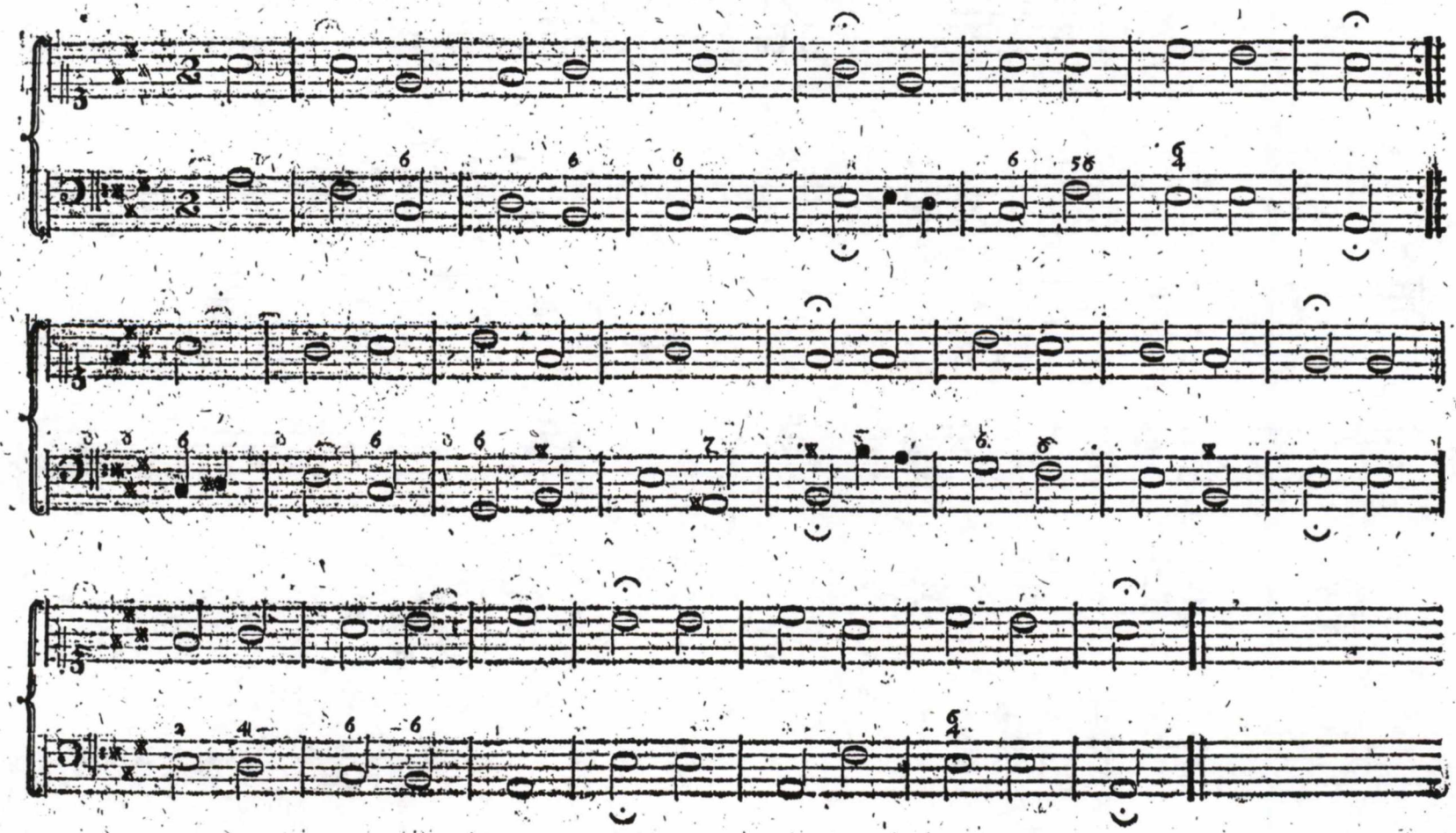

Fra Zincks Koralbog 1801. Jf. anmeldelsen af faksimileudgaven (1999), s. 104.

HENRIK GLAHN

Om melodiforholdene i Kingos Graduale 1699[1]

I Christian Vs befaling til Thomas Kingo af 27. marts 1683, hvori han overdrager "Superintendenten over Fyens Stift" at udarbejde en ny salmebog til brug i Danmark og Norge, fik Kingo bl.a. pålagt at "see till, at de Sange, som Lutherus self paa Tydsch hafver sammenskrevet, deris meening ingenlunde fragaaes", ligesom de nye salmer, som Kingo fik i opdrag at skrive "till at siunge Halelujah, j Prædickestølen eller pro exitu (d.v.s. epistel-, evangelie- og slutningssalmer) skulle være "uden Vitløfftighed og efter de beste og sædvanligste Kircke melodier, paa det de dess snarere af dend gemeene Mand kan fattis og læris"[2]

Kommissoriet var ikke til at tage fejl af: De nedarvede reformationssalmer var sakrosankte, og de havde deres faste "toner", som gennem generationer var blevet indlært og sunget af menigmand. Men samtidig understreges det, at behovet for nye salmer ikke måtte forlede Kingo til at vælge nye kunstfærdige versmål med nye melodier, som ikke umiddelbart kunne synges af "dend gemeene Mand".

Der er her en markant og indlysende forskel mellem den funktionsbestemte, liturgisk bundne kirkesalmebog og den religiøse digtsamling til privat andagtsbrug. Kingo var sig naturligvis denne forskel bevidst. I de to dele af "Aandeligt Sjungekor" 1673 og 1681 havde han på uovertruffen vis ydet sit bidrag til dansk religiøs poesi og fulgt de nye signaler "udi Rjmekunsten". Baroktidens verdslige tyske arie er en væsentlig impuls for det 17. århundredes danske religiøse (og verdslige) digtning, og Sjungekorenes melodier vidner ikke mindst herom. Det er - for at citere fortalen til "Første Part" - "Melodier, som ellers af mange siungis med forfængelig Ord", hvilket digteren benytter anledningen til at forsvare og begrunde med stor udførlighed og patos[3]

I valget af melodier til kirkesalmebogen har Kingo derimod - helt i overensstemmelse med kongens befaling fra 1683 - holdt sig på traditionens grund. Dette er dog ikke ensbetydende med, at melodierne i selve deres udformninger følger traditionen, men denne side af sagen, d.v.s. hvad angår de specielle musikalske træk i Kingos Graduale, vil blive genstand for nærmere omtale senere. Forinden skal vi i et generelt overblik over de historiske forudsætninger for Kingos Graduales melodirepertoire få bekræftet dets bundethed til de

[1] Artiklen er en revideret og bibliografisk nogenlunde à jour-ført version af min efterskrift til facsimileudgaven af Kingos Graduale, udgivet af Samfundet Dansk Kirkesang og tilegnet Mogens Wöldike på dennes 70-års fødselsdag den 5. juli 1967. Forud for artiklen om det musikalske indhold i Kingos Graduale er i facsimileudgaven optaget Erik Norman Svendsens afhandling: *Thomas Kingos Graduale. En salmehistorisk introduktion*, der for en væsentlig del er en sammenfatning af samme forfatters fremstilling: *Kingos salmebog. En studie over dens forhistorie.* Kirkehistoriske Samlinger 7.Rk. VI s. 343-375 (1967).

[2] Hele instruksens ordlyd er gengivet i Peter Balslev -Clausen: *Kingos Salmebog 1699.* Hymnologiske Meddelelser 28. årg. nr. 4, s. 208 ff. (1999).

[3] Jf. Thomas Kingo: *Samlede Skrifter* VII, 1945 med melodikommentarer og melodiudsættelser ved Nils Schiørring.

foregående generationers praksis indenfor den danske kirkesang. I denne sammenhæng er *Hans Thomissøns salmebog 1569* - sammen med *Niels Jesperssøns Graduale* 1573 - forløbere for Kingos værk og dermed udgangspunkt for en stoflig jævnføring. Da den liturgiske sang på latin, som udgør hovedindholdet i Jesperssøns Graduale, imidlertid forlængst var afskaffet i den danske kirke og iøvrigt af Kingo i fortalen til Gradualet nedsættende betegnet som "dend Latinske Mumle-Sang og Munkeskraal", må det blive Thomissøns salmebog, fundamentet for den åndelige vise på modersmålet, der alene er relevant i denne sammenhæng.

I forhold til Thomissøns salmebog, der rummer henved 270 salmer og godt 200 melodier, betegner Kingos Graduale en væsentlig stoflig forskydning, idet antallet af salmer her er vokset til o. 300, mens musikstoffet samtidig er reduceret til 124 melodier. Man kan sige, at Kingos melodirepertoire for en væsentlig del definerer resultatet af den lutrings- og udvælgelsesproces, som kirkens og menighedens praksis har foretaget i de 130 år, der forløb mellem Thomissøn og Kingo. Kernen i dette repertoire er - ligesom på det tekstlige område - stadig arven fra Thomissøn og dermed fra reformationstidens salmesang.[4] Et talende ydre udtryk herfor er det, at ikke mindre end 91 af Gradualets melodier kan føres tilbage til Thomissøn. For størstedelen drejer det sig om de klassiske lutherske salmemelodier, der endnu er i brug idag eller i det mindste repræsenteret i Den danske Koralbog. Vi behøver her kun at nævne nogle få helt centrale som *Nu bede vi den Helligånd, Aleneste Gud i Himmerig, Lovet være du Jesus Krist ,Vor Gud han er så fast en borg* m.fl.; desuden nogle gedigne melodier af specifik dansk eller nordisk oprindelse som *Gud Fader udi Himmerig (= Lad vaje højt vort kongeflag), Det hellige kors, vor Herre han bar* og den gamle danske dagvise *Den signede dag (= Gud Fader og Søn og Helligånd)* m.fl.

Fra forskellige senere i det 17. århundrede udgivne kristelige samlinger, der var beregnet til privat andagtsbrug, gled en række af dansk salmesangs kernemelodier med Kingos Graduale ind i den officielle salmesang. Den vigtigste inden for denne kategori af kilder til Kingos melodistof er Anders Christensen Arrebos *Kong Davids Psalter*, 2. udg. 1627, med et repertoire på o. 100 melodier - de fleste overtaget fra Thomissøn -, og hvorfra Kingo kunne hente nogle af vore fornemste salmetoner. Fra den senere del af det 16. århundredes *tyske* salmetradition inkorporerer Kingo således bl.a. *Fryd dig du Christi Brud, Guds Godhed ville vi priise, Jeg vil din Priis udsiunge* og pragtmelodien til Ph. Nicolais salme *Af Høyheden oprunden er*. Desuden indlemmer Kingo enkelte af de *danske*, resp. *nordiske* visemelodier, der oprindelig knyttede sig til salmer af Hans Christensen Sthen: *O*

[4] En skematisk oversigt over Kingos melodistof og dets kilder giver Mogens Helmer Petersen i afhandlingen: *Kingosangen i folkelig dansk tradition*. Dansk Kirkesangs Årsskrift 1965-66 s. 30.

Jesu for din Piine (= Se, hvor nu Jesus træder) og *O Gud skee Lof til ævig tid.*[5]

Af det 17. århundredes musikkilder fortjener endnu to at nævnes: Mogens Pedersøns *Pratum spirituale* 1620, en samling af prægtige femstemmige koraludsættelser, blandt hvilke vi første gang møder den formentlig førreformatoriske hymnemelodi *In natali Domini,* hos Arrebo og Kingo til Sthens *Siunge vi af Hiertens Grund (= Mæt min sjæl).*[6] Desuden indgår i billedet Laurids Pedersen Thuras unikke højsangsparafrase *Canticum Canticorum Salomonis* 1640, der er førstekilde herhjemme til Hans Leo Hasslers klassiske *Herzlich thut mich verlangen,* hos Kingo til salmen *Hiertelig mig nu længes (= Befal du dine veje)*[7]

Udover de omtalte samlinger, der danner baggrund for den væsentligste del af melodistoffet i Kingos Graduale, er Kingos repertoire i sig selv af særlig interesse i musikalsk henseende som førstekilde i dansk salmesang til ikke mindre end 20 melodier, hvoraf langt de fleste fik en fast plads i senere dansk tradition. Nogle få endnu velkendte skal nævnes: Fra *tysk* salmesang indlemmer Kingo kernemelodier som *O Gud, efter dig mig forlænger (=Gud efter dig jeg længes), Jeg takker dig Ret Hiertelig (= Op al den ting)*[8], *Jesu søde Hukommelse (= Vor Herres Jesu mindefest)* og *Nu vel an, vær frisk til Mode* (den eneste melodi i Gradualet, der overtages fra Kingos Sjungekor), *Maria hun er en Jomfru reen* (se facsimilen HM 1999, 4 s. 203), der desuden tilpasses Kingos *Nu kom der Bud,* samt fra *fransk* reformert psaltertradition *Jeg raaber fast, O Herre* (facs. HM 1999, 4 s. 204) og *Som Hiorten med tørst befangen (= Jesu dine dybe vunder),* der som bekendt blev den gennemgående melodi i Kingos store passionscyklus (Gradualet s. 276-297).

Som den eneste melodi i ældre dansk salmesangs historie, der med sikkerhed kan føres tilbage til *engelsk* visetradition, skiller melodien til bryllupssalmen *I Jesu Navn Skal ald vor Gierning skee* sig ud som en markant undtagelse.[9] Den lange kunstprægede strofe med den særdeles velproportionerede mol-melodi blev en af Kingos mest foretrukne, idet han - med sikker sans for liturgisk fasthed og konsekvens - anvender den til sine egne indholdsmættede "Prædikestolsvers", d.v.s. nye salmer til de enkelte søndages evangelietekster, som Kirkeritualet 1685 havde givet plads for. Til Vinterparten digtede Kingo ikke mindre end 35 evangeliesalmer til denne melodi, af hvilke dog kun 15 fandt optagelse i Kirkesalmebogen. Til Sommerparten føjede han endnu 8 salmer af samme tilsnit og med samme funktion.

Blandt de "nye melodier" i Kingos Graduale møder vi desuden enkelte fra ældre

[5] Jf. Nils Schiørring: *Det 16. og 17. århundredes verdslige sanske visesang.* Kbh. 1950, I s. 185 ff samt Anders Arrebo: *Samlede skrifter* IV, Kbh. 1981, der indeholder nyudgivelse af melodierne i "Kong Davids Psalter "1627 med indledning af Lars Bülow Davidsen og kommentarer ved Henrik Glahn.

[6] Jf. "Pratum spirituale" udg. af Knud Jeppesen i *Dania Sonans* I, Kbh. 1933 nr. XXIX

[7] Jf. *L.P. Thuras højsangsparafrase* ved Eduard Nielsen, Erik Dal, Henrik Glahn under medvirken af Karen Skovgaard-Petersen. Hymnologiske Meddelelser 17. årg. nr. 5,1988.

[8] En meget forenklet variant af denne melodi gengives allerede i Hans Mikkelsen Ravn: *Heptachordum Danicum* 1646 s. 95. Jf facs.-udg. med tilhørende bind II: *Kommentarer og kildestudier* af Bengt Johnsson, Kbh. 1977

[9] Melodien stammer fra en engelsk "masque" o. 1613, jf. H. Glahns artikel herom i *Dansk Kirkesangs Årsskrift 1975-1976.*

dansk visetradition, bl.a. melodien til Sthens *Dend liuse Dag forgangen er,* der efter den oprindelige anvisning i Vandrebogen" 1589 skulle "siunges under de Noder: Jeg tiente mig vdi Greffuens Gaard". Men det er altså først godt 100 år senere, at tonerne til denne ellers ukendte verdslige vise dukker op i noteret form til Sthens salme.[10] Til gengæld kan melodien følges i næsten alle senere danske koralsamlinger og hører til det værdifuldeste indenfor det såvist ikke rigt repræsenterede ældre melodistof, som må henregnes til speciel dansk (og nordisk) overlevering.

Endnu en melodi, hvortil Kingo er tidligste kilde, og hvis oprindelse fortaber sig i det uvisse, er *Frisk op, min Siæl, forsage ej (= Min Gud befaler jeg min vej),* der fik en fast plads i de danske koralbøger til og med Weyses koralbog 1839, men som med Thomas Laub tidligste samling af *Kirkemelodier* 1888-90 atter blev gjort brugelig i menighedssangen - en dejlig og folkelig visemelodi, som vistnok desværre endnu ikke har fået den udbredelse, den fortjener (men der er også idag seks andre melodier at vælge imellem i dette versmål!). Blandt de øvrige melodier af ukendt herkomst, der optræder første gang herhjemme i Kingos Graduale, skal jeg neden for vende tilbage til *Eya, mit Hierte ret inderlig Jubilerer* og *Jeg beder dig, Fader i Himmerig,* begge som eksempler på tidligt forekommende generalbasudsættelser til praktisk brug af Kingo-melodier.

Vi har hermed ud fra de kildemæssige forhold trukket nogle linjer op til belysning af det samlede melodistof. En detaljeret registrering af melodistoffet har ikke været hensigten her.[11] Men spørger vi nu, hvorvidt det er lykkedes Thomas Kingo - på ligeså eksemplarisk vis som forgængerne Hans Thomissøn og Niels Jesperssøn - i sit Graduale at dække Kirkesalmebogens indhold musikalsk og således for sit vedkommende opfylde kongens Befaling i privilegiet af 1. maj 1697 om, at der skulle være "tilhørige noder paa hver Psalmes *Melodie*"[12] - ja, så må vi ved en kontrol af hele apparatet konstatere, at samlingen ikke fuldtud lever op til kravet. Der er nemlig to svipsere, som må nævnes her: Til salmen *Lof Gud du Christenhed,* der stammer fra Thomissøn, anvises melodien *In dulci jubilo,* og til sine egne salmer *Min Siæl, om du vil nogen Tiid* (DDS 599) og *O Siæle-Hyrde Gud og Mand* (jf. DDS 301) angiver Kingo, at de "Siungis som: *Jeg veed et ævigt Himmerig*". Men til ingen af disse salmer findes noder i Gradualet.[13] Mens Kingo til *In dulci jubilo* - som i så mange andre tilfælde - uden videre kunne have overført melodien fra Thomissøn, kender vi

[10] Det skal nævnes, at Sthens salme allerede nogle år før Kingo findes optaget i svenske salmekilder med sin melodi. Den svenske (og finsk-svenske) melodiversion afviger dog på så væsentlige punkter fra den danske, at der ikke kan være tale om, at Kingo har benyttet sig af noget svensk forlæg. Jf. Harald Göransson: *Koralpsalmboken 1697. Studier i svensk koralhistoria.* Uppsala 1992 s 62.

[11] En sådan vil indgå som led i en samlet registrant over salmemelodier i Danmark 1569-1973, som jeg har på bedding og - forhåbentlig - vil blive publiceret i en ikke for fjern fremtid.

[12] Se brevets fulde ordlyd i Peter Balslev-Clausen op. cit. s. 219.

[13] A. Malling: *Dansk Salme Hisorie* II s. 467 anfører, at Kingo "flere gange benyttede" melodien til *Jeg ved et evigt Himmerig* til sine salmer. I Gradualet har jeg kun set angivelsen til de to nævnte salmer. Jf. herom iøvrigt Henrik Glahn: *Kingo-koraler i Tønder på Brorsons tid.* Musikkens tjenere. Musikhistorisk Museum, København 1998.

fra tiden før Kingo endnu ikke noget dansk tryk med melodien til *Jeg veed et ævigt Himmerig*. Dette kunne være forklaringen på den manglende melodi. Men da det samme gjaldt flere andre melodier, bl.a. førnævnte visemelodi til Sthens *Den liuse Dag*, som Kingo åbenbart ikke havde problemer med at få med nedfældet i Gradualet, forestiller jeg mig, at udeladelserne helt enkelt skyldes distraktion. En sådan er da også meget forståelig i betragtning af det hastværk, Kingo vitterligt havde, da han inden for kort tid skulle forestå udgivelsen af både Kirkesalmebogen (i to formater) og - ikke mindst - det typografisk komplicerede Graduale. Også i andre henseender, bl.a. enkeltheder i melodiernes affatning, får man et indtryk af det tidspres, som tilrettelæggeren, resp. redaktøren af Gradualet har arbejdet under. Men det vender vi tilbage til.

Vi har i det foregående forsøgt at trække nogle linjer op for det samlede billede af Kingos melodirepertoire, anskuet såvel i forhold til det grundlæggende stof i Thomissøns salmebog som til det 17. århundredes mere sparsomme overlevering. Retter vi herefter blikket fremad, må vi konstatere, at melodistoffet i Gradualet *som helhed* kan stå som eksponent for stamrepertoiret i dansk salmesang. Vel føjedes meget nyt til melodioverleveringen i det 18.-19. århundrede (længere frem ser vi ikke), herunder også mange melodier, som blev fastholdt i menighedssangen, men dog langt flere, som optoges i koralbøgerne for hurtigt eller siden at glide ud igen og synke til bunds mere eller mindre som spildprodukter.

Omkring to tredjedele af Kingos samlede melodistof har vist sig levedygtigt gennem tre århundreder. Og selvom en del af kernestoffet periodisk - navnlig under oplysningstidens "udrensninger" - blev trængt ud til fordel for mere tidsbundne produkter af vekslende lødighed, blev det senere hentet frem igen som gammelt arvesølv og bragt i levende brug pany, gedigent og slidbart som det er.

Vender vi os herefter til *melodiformerne* i Gradualet, viser problemerne sig at være nok så komplicerede. En systematisk undersøgelse i detaljer af de musikalske forhold vil ganske sprænge rammerne for denne præsentation. Vi må derfor indskrænke os til at vise problemernes art gennem nogle karakteristiske eksempler og samtidig hermed belyse de divergerende "stilarter" i Gradualets melodier.

Mens det tekstlige indhold i Kingos salmebog - som allerede nævnt - er præget af en stærk konservatisme og bundethed til de gamle, ofte meget knudrede former fra reformationstiden, uantastede af de metriske reformtendenser, som herhjemme var slået igennem i 1600-tallets kunstdigtning,[14] er der til gengæld ikke megen pietetsfølelse at spore i den måde, hvorpå størstedelen af melodierne i Gradualet er gengivet. I sit skrift "Om

[14] Vedrørende bestræbelserne i det 17. århundrede for en metrisk revision af de gamle danske salmer skal henvises til Erik Dal: *Judichær. Hans værk og hans kilder*. Kbh. 1960 s. 209 ff.

kirkesangen" 1887 (s. 78 ff) har således Thomas Laub givet det musikalske indslag i Kingos værk en hård medfart. Han karakteriserer det her som "noget af det kritik- og principløseste, man kan tænke sig; man finder i den nogle gamle melodier fuldstændig uforandrede side om side med andre, der på en aldeles vilkårlig måde er moderniserede i rytme og fiksede op med pyntenoder og kromatiske toner, moderne populære kunstsange ved siden af gamle enfoldige folkeviser...". Ja, i mange tilfælde - siger Laub - er det godt, at man kender andre og mere pålidelige kilder til en melodi, thi "kendte man den kun fra Kingo, vilde man slet ikke kunne stole på den", hvilket Laub herefter belyser nogle illustrerende eksempler.

Det er indlysende, at Laub med det ideal for salmemelodiers beskaffenhed, han hyldede, måtte forarges over de forvanskninger af Luthertidens tonalt rene og rytmisk levende melodier, som faktisk præger Kingos melodistof. Kun et fåtal - o. 15 af de o. 90 melodier, der er overtaget fra Thomissøn, er i Gradualet gengivet både notationsmæssigt og i det melodisk-rytmiske forløb uændrede.[15] Alle øvrige fremtræder i nye til formålet redigerede versioner med varianter af mere eller mindre indgribende art. Men inden vi kommer til variantproblemerne, skal skal vi se lidt på, hvorved selve *nodebilledet* i Gradualet adskiller sig fra Thomissøns.

Mens Thomissøn ligesom alle andre af reformationstidens udgivere benytter sig af den gamle og gængse mensuralnotation, afspejler Kingos noteringsmåde den forenkling og tydeliggørelse, der fandt sted i det 17. århundrede, og som bl. a. også Kingos Sjungekor eksponerer: Den gamle musiks nøgler (alt- og tenornøgler) erstattes nu af diskantnøgler (d.v.s. c-nøgle på nederste linje i systemet); nodeværdierne, der tidligere anvendte helnoden som grundslag i melodien, erstattes af halvnoden; en betydelig del af melodierne er forsynet med taktstreger, nogle - som det ses af de to første melodier, der er gengivet i facsimile i HM 1999 nr. 4 s 203-204 - kun med markering af takt efter første node (optakt), andre med taktstreger gennem hele melodien (smst. s. 205). De nævnte notationsmæssige træk er altså tydeligt udtryk for melodiredaktørens bestræbelse på at være i overensstemmelse med tidens praksis. Men samtidig må man atter konstatere, at det samlede billede af musikkens gengivelse i Gradualet virker inkonsekvent og præget af nogen tilfældighed.

Der er andre notationsmæssige detaljer, som aflører melodiredaktørens inkonsekvenser, eller som kan bringe en på den tanke, at der har været mere end én kok til at tilberede retterne. Men det vil vi lade ligge her og i stedet vende os til selve melodiformerne, som - igen med henvisning til skriftet "Om kirkesangen" - Thomas Laub fandt så slette, at man ikke kunne "stole på dem". Laubs bemærkning rejser unægtelig et centralt spørgsmål: Er det kun i forhold til (de nu kendte) *historisk oprindelige* melodiversioner, at man ikke kan

[15] Helt i pagt med Thomissøns versioner er de gregorianske Kyrie-melodier (KG 7, 9, 10, 34), *Litani*, hymnemelodierne *Kom Hedningers Frelsermand* og *O Stierners Skaber*, Halleluja-salmen *Gladelig ville vi Halleluja sjunge*, Credo-salmen *Vi troe allesammen*, samt *Løft op dit hofved; Ald dend gandske Christenhed; Hvo, som vil lefve; Velsignet være Jesu Navn* og *Kom Hellig Aand, o Herre Gud, besøg*.

"stole på" Kingos melodier (for det er jo hertil, Laub sigter) - eller er de overhovedet upålidelige som udsagn om den syngemåde, der rådede ved slutningen af det 17. århundrede i dansk salmesang? Skyldes den hyppige brug i Gradualets melodiformer af pyntenoder, gennemgangs- og drejenoder, portamentofigurer m.v. den endnu ukendte melodiredaktørs modebestemte indfald, eller reflekterer de resultatet af en folkelig omsyngningsproces? Eller er det måske en lokalt bestemt syngemåde, der har sat sit stempel på melodiernes nedfældelse? Noget entydigt svar på disse spørgsmål kan ikke gives. For der er formentlig tale om flere, tildels sammenfaldende årsager til de mange varianter i forhold til den gamle syngemåde i Thomissøns salmebog.

Vi må foreløbig lade det blive herved, idet vi i det følgende skal illustrere nogle typiske eksempler på den forsiringspraksis, der præger mange melodier i Gradualet. Her først anskueliggjort ved en sammenstilling af Thomissøns og Kingos gengivelse af melodien til *O Herre Gud, benaade mig* (Thom.s version gengives i reducerede nodeværdier):

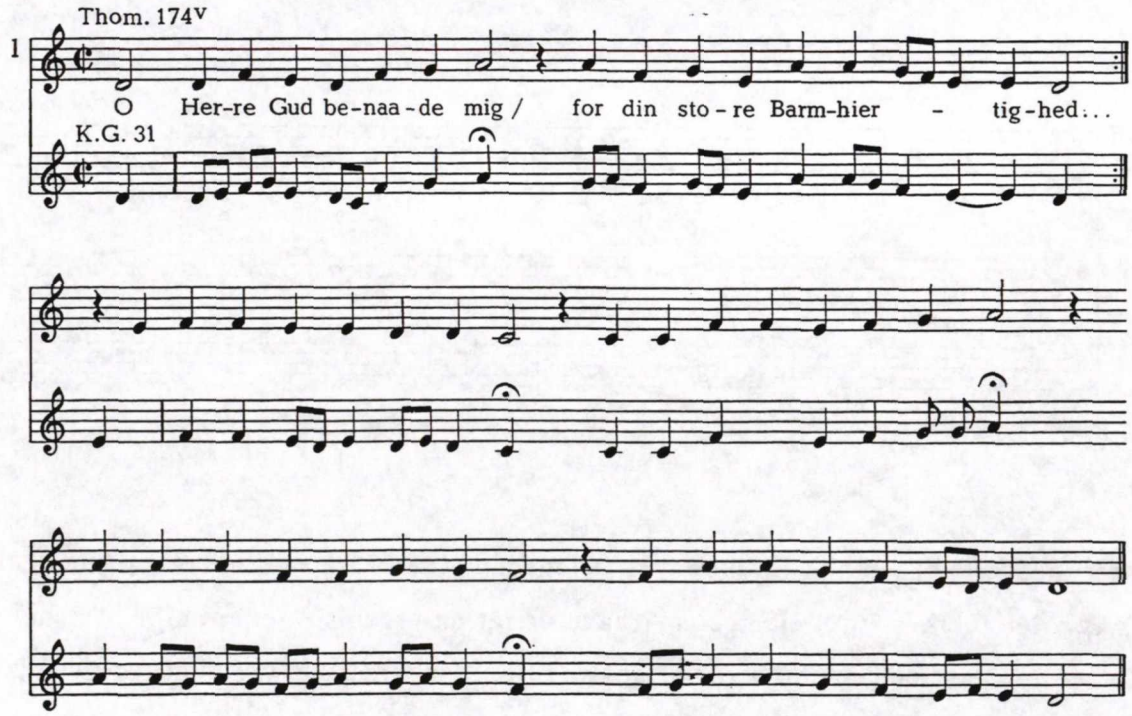

Melodiens jævne og rolige melodiføring i Thomissøns salmebog er i Kingos erstattet af et pynteligt, ornamenteret forløb af nærmest instrumental karakter. Tilsvarende tilfælde forekommer i mængder, og ofte kan de have en i forhold til originalformen invaliderende virkning som f. eks. i følgende passage fra nadversalmen *Gud være lofvet altiid og benedidet:*

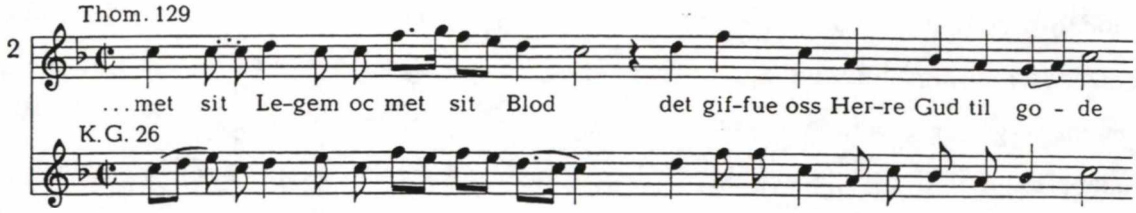

At det i denne og i andre lignende variationer snarere er musikantiske improvisationer fra melodiredaktørens hånd end ændret syngemåde i menighedens (læs: degnens) salmesang, der må spille ind, får vi et vidnesbyrd om i det følgende eksempel, omkvædet til *Christ stod op af Døde*, som viser, at Breitendichs koralbog 1764 glatter melodien ud igen med en kadence, som - trods alt - er mere i pagt med den gamle melodiform end Kingos. Særligt påfaldende i Gradualets version er det kromatiserede fis (med fermat!) umiddelbart før omkvædet "Kyrieleis" - det er - for nu igen at citere Laub - "ikke til at stole på":

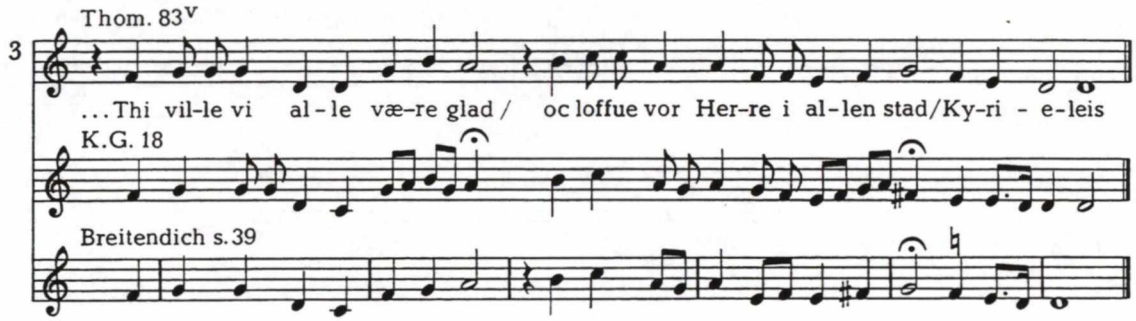

De her meddelte eksempler indikerer en oplagt indflydelse fra samtidens instrumentale praksis. Melodiernes tilrettelægger må have været en organist, der fremfor at gengive melodierne i pagt med menighedens sangtradition har villet udstyre dem med gængse spillemæssige broderier. Noget konkret forlæg til Gradualets versioner har ikke kunnet afdækkes, men vi kan gennem et enkelt eksempel fra en samtidig kilde illustrere melodiformernes slægtskab med instrumentalt konciperede koraludsættelser, nemlig en sats fra en håndskreven tabulaturbog for klaver (Kgl. Bibl. Ms. Thott 292.8), hvis bind bærer årstallet 1699, og af hvis indhold det fremgår, at den oprindelig tilhørte den danske adelige Chistiana Charlotte Amalie Trolle, der foruden sit navn på første side i bogen har angivet sted og tid: "Preetz d. 23. februarij 1702".[16] Foruden et større antal af baroktidens dansesatser (flest Menuetter) rummer bogen 31 salmemelodier i klaverudsættelse, fem af disse med den

danske titel: *Af Høyheden oprunden er, Herre Jesu Christ, min frelser du est, Udj min Angst och nöd, O Gud efter dig mig forlængis, Ach leffuende Gud jeg bekiender for dig* - alle optaget i Kingos Graduale. Resten af salmeudsættelserne i klaverhåndskriftet bringes med deres tyske titler.

Uden at der skal postuleres nogen direkte forbindelse mellem Kingo og denne kilde, så afspejler *stilen* i de håndskrevne koralsatser helt de samme træk og tendenser, som vi har mødt i Kingos melodiversioner, hvilket bl.a. udsættelsen af *Wor ümb betrübstu dich mein herz* (nr. 88; jf. Kingo s. 142: *Mit Hierte hvi gremmer dū dig)* kan tjene som eksempel på:

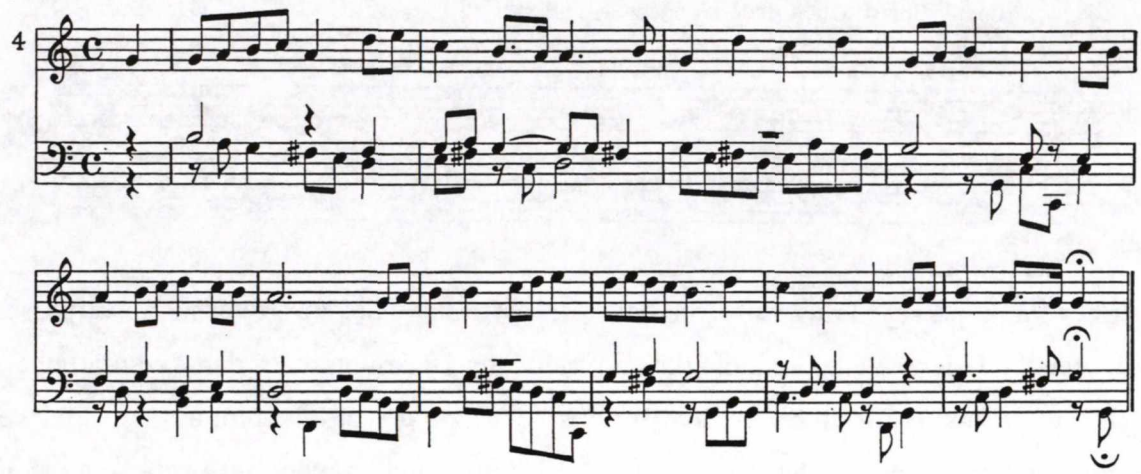

Man bemærker først, at udsættelsen på linje med Kingo og med dansk tradition fra Arrebo 1627 til Weyse 1839 følger *durformen* af den gamle, fra tysk verdslig sang overtagne melodi. (Idag er mol-formen fra Thomissøn blevet genindført, jf. DDK 296). Af figurationer møder vi i det valgte eksempel ganske de samme som i de ovenfor i eks. 1-3 viste. Læg blot mærke til, hvorledes den enkle vending i melodiens begyndelse:

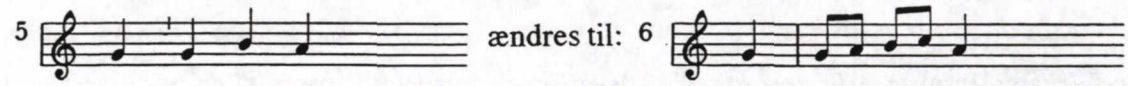

helt svarende til forholdet mellem Thomissøn og Kingo som vist i begyndelsen af ex. 1.

Andre eksempler fra samme klaverbog vil kunne underbygge påstanden om instrumentalstilens indflydelse på Kingos ofte specielle udformning af salmemelodierne, men vil naturligvis ikke kunne tjene som den eneste forklaring på varianternes mangfoldighed og art. I én henseende er de nyredigerede melodier imidlertid utvivlsomt i pagt med en i menighedssangen faktisk stedfunden forskydning i forhold til ældre tid, nemlig i tendensen til

[16] Tabulaturbogen er udgivet i moderne transskription med indledning af Uwe Haensel: *Das Klavierbuch der Christiana Charlotte Amalia Trolle (1702)* i serien *Quellen und Studien zur Musikgeschichte Schleswig-Holsteins Bd. 3.* Neumünster 1974.

en rytmisk egalisering af melodierne. Vi kan illustrere denne proces henimod den rent taktmæssige opfattelse og udførelse af salmemelodierne, der har fundet sted i generationerne forud for Kingo, med et enkelt typisk eksempel, hvor vi atter sammenstiller melodierne, som de fremtræder i henholdsvis Thomissøns salmebog og Gradualet: *Herre Christ Gud Faders Eenbaarne Søn* - Thomissøns i den ældre tids levende vekselrytmiske udgave, Kingos spændt ind i et taktfast forløb:

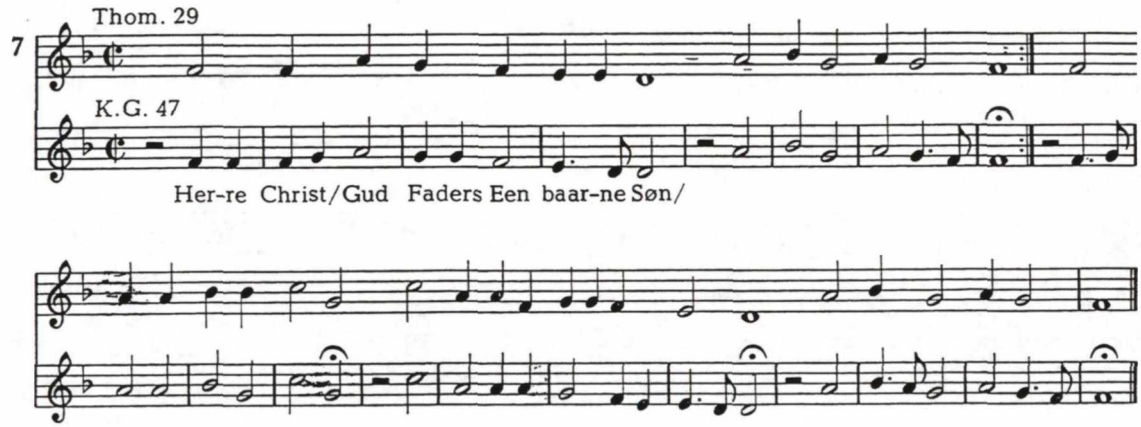

Vi er her stærkt på vej til den uniformerede koral, ofte som i det anførte eksempel afpasset i fire takters perioder, således som det blev normen i det 18. århundredes danske koralbøger.[17] En afgørende impuls for denne moderniseringsproces var det, at ikke blot alle hovedkirker, men også mange annekskirker i løbet af det 17. århundrede havde fået orgler, og at den orgelledsagede salmesang gradvis havde vundet indpas i Danmark. I princippet ville det derfor have været mest i pagt med tidens smag og det praktiske behov, om Gradualet - ligesom den samtidige svenske "Koralpsalmboken" 1697 - havde optaget melodierne med generalbasledsagelse.[18]

Om Kingo i virkeligheden havde forestillet sig, at Gradualet ideelt burde være udkommet med melodier forsynet med becifret bas til brug for orgelledsagelse, hvor dette var muligt, oplyses der intet om i kilderne. Under alle omstændigheder var der, som sagerne lå, hverken tid eller penge til gennemførelse af et sådant projekt. Men at de *stilistiske* træk i melodiernes affatning ofte "råber på" et harmonisk underlag i form af en becifret bas, er hævet over enhver tvivl. Men spørger vi om, *hvem* der har forestået redigeringen af Gradualets melodistof, er vi - som allerede antydet - på bar bund og alene henvist til gætterier. I den første version af nærværende artikel 1967 gav jeg nogle løse bud på, hvem der kunne have været Kingos musikalske medarbejdere ved Gradualets udformning. Men da der i mellemtiden ikke er kommet yderligere dokumentation for nogetsomhelst herom, vil jeg her lade dette foreløbig uløste problem blive hængende i luften.

[17] Denne "revolution" i koralsangen er et generelt europæisk fænomen, og f. eks. ikke mindre symptomatisk for udviklingen i Sverige end i Danmark. Jf. bl.a. Harald Göransson: *Koral och andlig visa i Sverige*. Stockholm 1997 s. 74 ff.; af samme *Det gåtfulla 1700-talet. Studier kring upplysningstidens svenska koralrevolution*. Svensk Tidskr. f. Musikforskn. 81, 1999 s. 11 ff.

[18] Der henvises herom til H. Göranssons dybtgående undersøgelse, som ovenfor er anført i note 10.

Om den praktiske brug af Gradualets melodistof efter salmebogens fremkomst er det dokumentariske materiale også begrænset; men lidt er der. Således har Nils Schiørring i en afhandling i 1962 fremdraget nogle håndskrevne danske og norske koralbøger eller fragmenter af sådanne, der var baseret på Kingos melodirepertoire og åbenbart beregnet til brug for orgelmæssig ledsagelse til salmesangen.[19] Som et generelt træk i disse sporadisk forekommende koralhåndskrifter må fremhæves, at de ikke blot er indbyrdes divergerende i melodiernes antræk, men alle tillige frembyder mere eller mindre markante afvigelser i forhold til Gradualets melodiformer. Mens de i selve repertoiret og tildels også i melodiernes rækkefølge umiskendeligt slutter sig til Kingo, har der - at dømme efter de nævnte afvigende versioner - ved de forskellige kirker åbenbart hersket "meget vekslende idealer med hensyn til melodiformernes gengivelse" (Schiørring).

Som eksempler på den generalbasledsagede Kingo-koral har jeg valgt to af de "ukendte" melodier, således som de gengives i Tønder-organisten A.F. Ursinus' håndskrevne koralsamling fra tiden mellem c. 1735 og 1740.[20] Begge eksempler er originalt noteret med melodi og becifret bas, men er her til formålet forsynet med tilføjede mellemstemmer. Det første (Ursinus nr. 67) er til den ældre anonyme salme *Eya, mit hierte ret inderlig Jubilerer,* hvis melodi i salmens tidligste kilde 1645 blev angivet som visen *Der var engang en riger Mand.*[21]

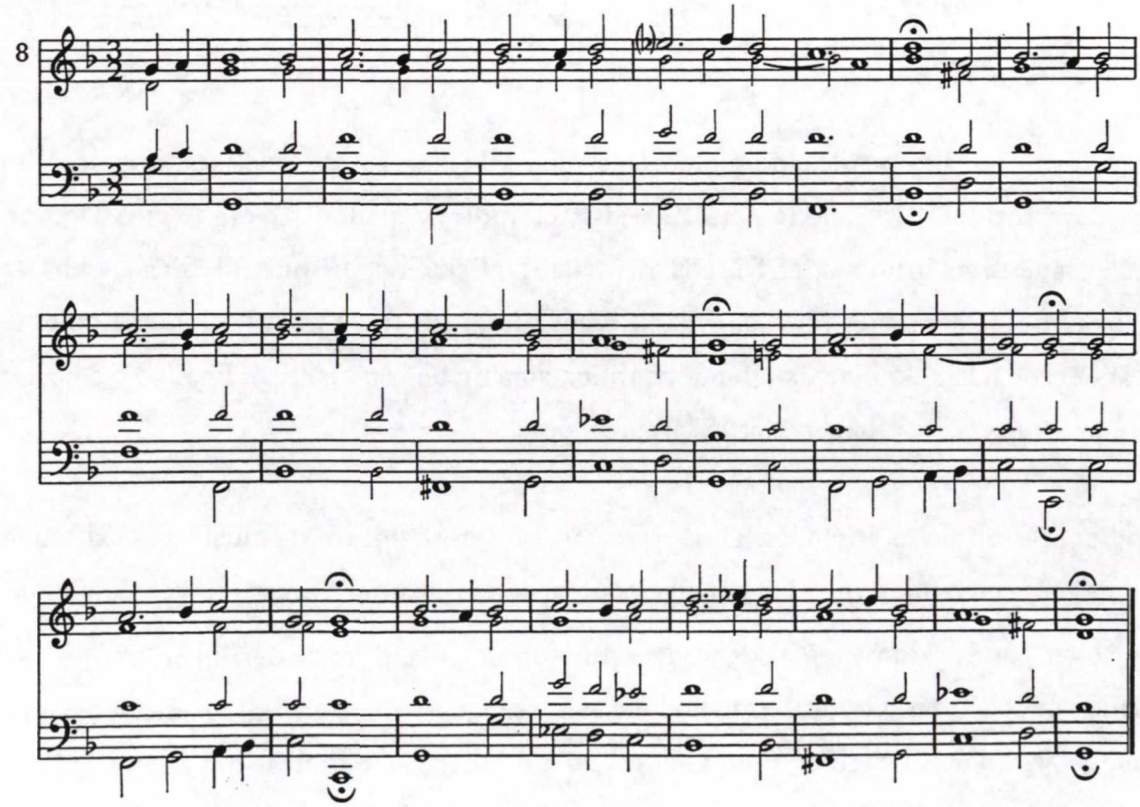

[19] Nils Schiørring: *Nogle håndskrevne dansk-norske koralbøger fra det 18. århundredes første halvdel.* Natalicia Musicologica Knud Jeppesen. Kbh. 1962 s. 263 ff.

[20] Håndskriftet beror i Musikhistorisk Museums bibliotek og er nærmere beskrevet og analyseret i den i note 12 nævnte afhandling af H. Glahn 1998.

[21] C.J. Brandt og L. Helweg: Den danske Psalmedigtning I, Kbh. 1846 nr. 554

[22] Ibid. nr. 379

Det følgende (Ursinus nr. 77) er til *Jeg beder dig Fader i Himmerig*, ligeledes af ældre ukendt forfatter (1620)[22] med en melodi, der har præg af folkelig verdslig visetone, men iøvrigt ikke har kunnet identificeres nærmere:

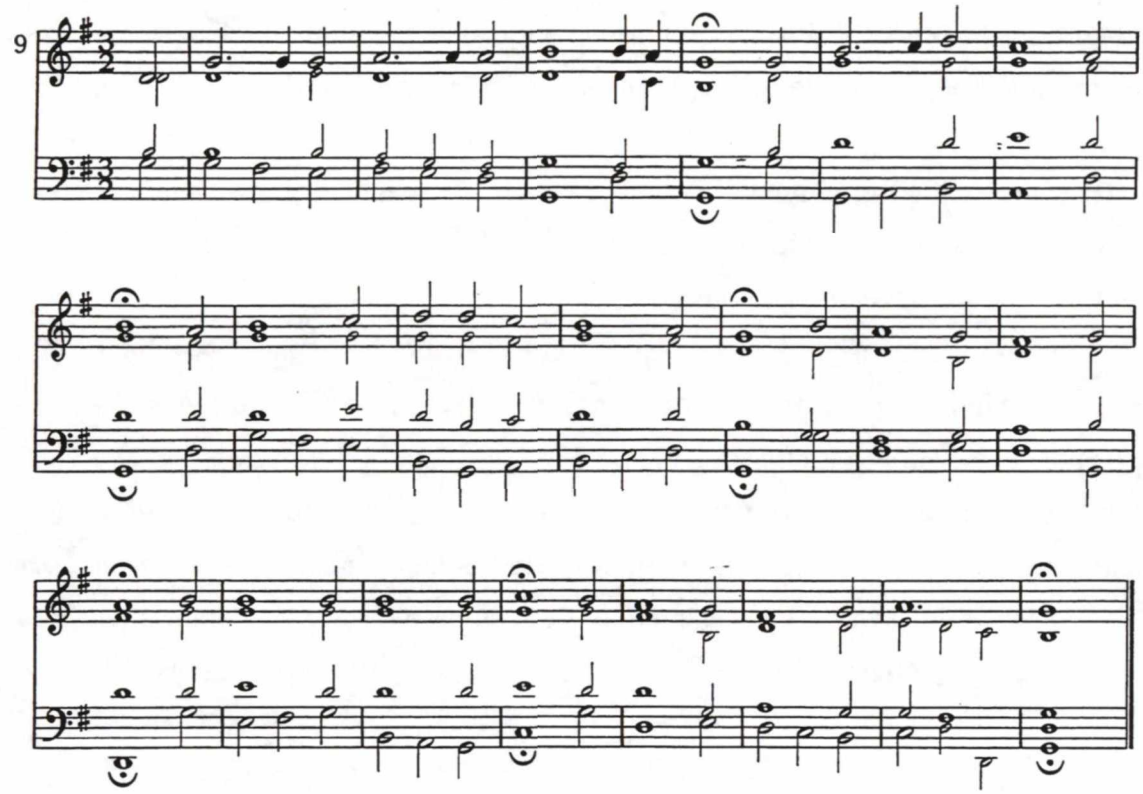

Ursinus bringer i begge tilfælde melodierne med kun ganske ubetydelige afvigelser fra Gradualets former. Den enkle sats kan give et indtryk af den på orgel praktiserede salmeledsagelse på grundlag af Kingos melodier. Det skal dog tilføjes, at talrige andre af Ursinus' udsættelser bærer præg af organisternes tiltagende trang til at udstyre melodierne med allehånde udsmykninger, sløjfenoder, triller, små mellemspil mellem linjerne o.s.v., der bredte sig som en pest i løbet af det 18. århundrede.

Melodioverleveringens foranderlighed - hvadenten den skyldes kirkemusikeres skiftende luner, degnes svigtende evne til at gengive noderne eller ihukomme det overleverede, folkets trang til at forme videre på nedarvede salmetoner - denne foranderlighed er også et kendemærke for Kingo-Gradualets melodier i salmesangens senere udvikling. Når vi ovenfor stillede spørgsmålet, i hvilken grad Gradualets melodier kan opfattes som udtryk for det faktisk sungne, kan der ikke gives noget entydigt svar herpå. Sikkert er det nemlig kun, at syngemåden har varieret fra sted til sted.

Den *folkelige* Kingosang i Danmark, som siden forrige århundrede har tildraget sig opmærksomhed inden for musikforskningen, dokumenterer ifølge sagens natur i højere grad end de officielle eller uofficielle trykte kilder, *varianternes mangfoldighed.*[23] Omsyngningstendensernes problematik, som bl.a. Mogens Helmer Petersen har gjort til genstand for undersøgelser på grundlag af meget sene vidnesbyrd om afsyngning af Kingosalmer i særlig traditionsbevidste forsamlinger i Danmark (jf. note 4), skal kun berøres løsesligt her. På linje med al anden viseoverlevering underkastes melodierne i den folkelige sangpraksis typiske musikalske udsving, rytmeskift, forenklinger, dreje- og gennemgangsnoder m.v., som imidlertid for Kingo-melodiernes vedkommende ikke på noget tidspunkt sætter sig spor i de officielle danske koralsamlinger.

Med langt større selvstændighed i forhold til Gradualets repertoire udfolder den folkelige Kingo-tradition sig derimod i *Norge*, hvorfra et rigt materiale foreligger til belysning af emnet, og som kan føre os tilbage til syngemåden i isolerede bygder i begyndelsen af det 19. århundrede. Det er i hvert fald ingen overdrivelse, når Ole M. Sandvik i forbindelse med udgivelsen af L.M. Lindemans optegnelser fra 1848 af "Kingo-tona" i Valdres karakteriserer forskellen mellem Gradualets toner og Varldres-formerne som "tildels temmelig stor."[24]

I adskillige tilfælde er en jævnføring med Kingos "originaler" da heller ikke relevant, fordi der er tale om helt andre, "egne" melodier, og ikke om omsyngning i egentlig forstand. Oprindelsen til disse nye melodier fortoner sig af gode grunde i det dunkle. Og hvor en ny "tone" først er lanceret, eller hvorvidt den - i den optegnede form - evt. grunder sig på ældre forlæg fra det 17. 18. århundrede, lader sig vistnok sjældent spore. Når - for at give et enkelt eksempel fra Sandviks udgivelse - Valdres-versionen af *Vor Gud han er så fast en borg* istemmes på følgende måde:

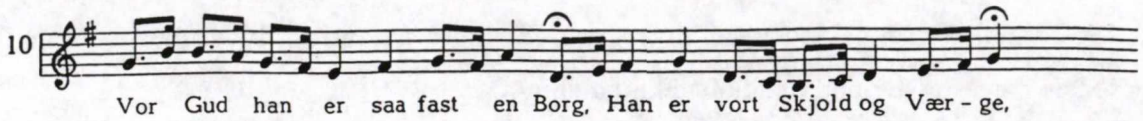

er - som udgiveren med rette bemærker - "Luthers original vanskelig å kjenne igjen".[25] Det er i det foreliggende tilfælde næppe heller for dristigt at antage, at der er tale om en *nyskabning*. Valdres-repertoiret såvelsom senere optegnelser af de norske Kingo-toner rummer mange

[23] Helt aktuelt kan henvises til Sigvald Tveit: *Melodiitradisjoner der Kingos salmebok fremdeles er i bruk.* Hymn. Medd. 1999 nr. 4 s. 291 ff.

[24] O.M. Sandvik:*Norske religiøse folketoner* I, Oslo 1960 s. 11.

[25] op. cit. s. 225.

melodier af tilsvarende art, også mange af betydelig kunstnerisk kvalitet (hvis det må være tilladt at indstrø en æstetisk vurdering i denne forbindelse), ofte gennemtrængt af stor følelsesmæssig intensitet, af det umiddelbare og inderlige forhold til salmeteksten, som overhovedet er karakteristisk for religiøs folkesang.

I et enkelt tilfælde har det været muligt at afdække en ældre (dansk) kilde til en af de specielle norske Kingo-toner, som L.M. Lindeman optegnede i Valdres: den smukke melodi til Hans Christensen Sthens oversættelse af N. Selneckers bodssalme, *Ak levende Gud, jeg bekjender for dig*, Sandvik nr. 17a:

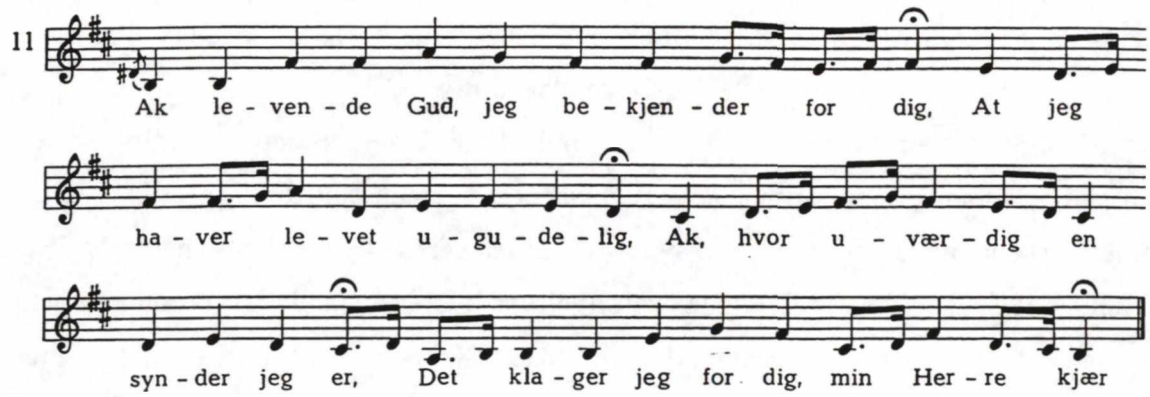

To senere varianter (Sandvik nr. 17b og c) bekræfter, at melodien til Stehns salme har været kendt og sunget i Norge siden begyndelsen af det 19. århundrede og frem til idag.[26] Hos Kingo er *Ach lefvende Gud* forsynet med en lidt haltende udgave af den gamle hymnemelodi til *Kom Gud Skaber, o Hellig Aand* (DDK 256). Sandvik bemærker da også med rette, at den norske melodi "virker selvstendig, minner slett ikke om K". [27] Vel er melodien selvstændig i forhold til Kingo, men på den anden side er der heller ingen tvivl om, at Valdres-tonen i dette tilfælde er en variant af den melodi, der i den ovenfor omtalte tabulaturbog fra 1702 (nr. 93) er knyttet til salmen med sin danske titel *Ach leffvende Gud...*" Klaversatsen bringes her i den transskription, som den foreligger i min efterskrift fra 1967, men som jeg idag ville have gengivet mere nøjagtigt, d.v.s. med indledende fjerdedels-pause og dermed forskudt taktinddeling.[28]

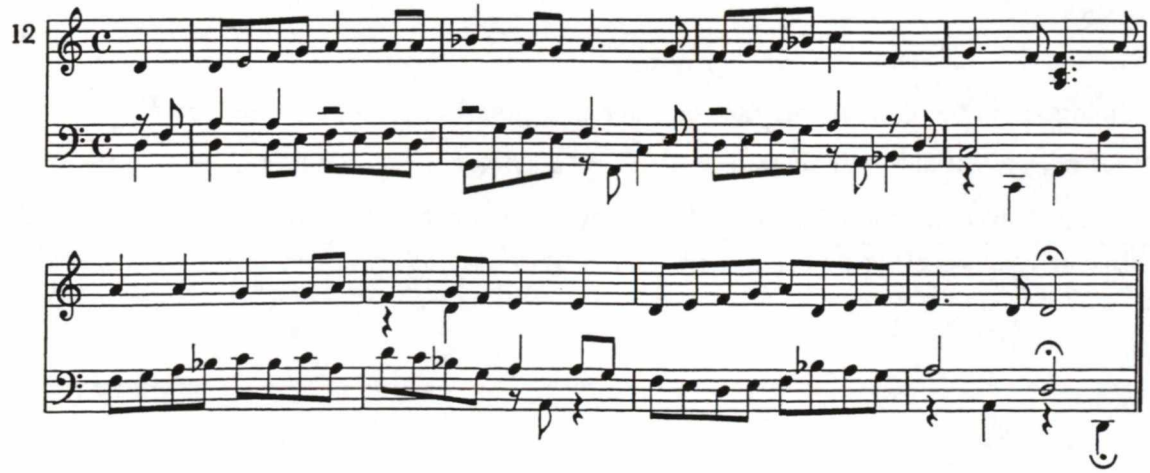

Melodien har ikke kunnet spores i hverken tysk eller dansk overlevering, men formodes - i grundtrækkene i hvert fald - at gå tilbage til Sthens tid.[29] I nærværende sammenhæng har det blot været hensigten at afdække et - iøvrigt ret tilfældigt opsnappet - eksempel på, at den senere folkelige Kingo-tradition i Norge kan afspejle hidtil oversete forbindelseslinjer tilbage til en formentlig også i Danmark oprindeligt forekommende tradition for en salmes melodibrug, en tradition, som Kingo, resp. hans musikalske medarbejder blot ikke kom i hu eller endnu kendte, da Gradualets melodiapparat skulle tilvejebringes, hvorfor tyede til en anden gammelkendt "tone", *Kom Gud Skaber, o Hellig Aand.*

Problemerne omkring den meloditradition, som afspejler sig i Kingos Graduale er langt fra endnu afklarede. Navnlig venter en mere tilbundsgående undersøgelse af melodiernes faktur i detaljer endnu på at blive taget op. I det foregående har jeg koncentreret fremstillingen om de mest karakteristiske musikalske træk i Gradualets melodistof, og hvis det overhovedet er rimeligt ud fra dette strejftog og de bragte eksempler at runde af med en konklusion, må en sådan indeholde en fornyet understregning af Gradualets melodirepertoire som den danske - og norske - salmesangs vigtigste kernestof i salmesangens historie gennem gennem 300 år. Desuden bliver det indtryk tilbage, at Kingos melodiversioner for en stor del repræsenterer noget specielt, en musikantisk, let kunstpræget - lejlighedsvis kunstlet - stil, der ofte synes farvet af en for den tid typisk instrumental, orgelmæssig musikalsk forestillingsverden, i mindre grad af nogen alment forekommende salmesangspraksis. Denne vekslede fra det ene sted til det andet og havde - til forskel fra salmeteksterne - endnu ikke bindende karakter hverken i Danmark eller Norge. Den musikalske uniformering af kirkens salmesang hører en senere tid til.

[26] Sandviks variant nr. 17 c, der er optegnet så sent som i 1950erne, ligger på visse punkter melodisk nærmere op ad tabulaturbogens version end Valdres-versionen.

[27] smst. s. 220.

[28] Satsen er korrekt gengivet i Uwe Haensels transskription, op. cit. note 15 s. 86.

[29] At Selnecker selv til den salme, der var Sthens forlæg, *Ach Gott, wie bin ich so unwerd,* knyttede en "egen melodi", som ikke er identisk med den her omtalte, har jeg påvist i artiklen *Lidt mere om Hans Christensen Sthens melodibrug*. Tilegnet Nils Schiørring, Musik og Forskning 1980 s. 129 ff.

Danmarks
Og
Norges Kirkers
Forordnede
Psalme-Bog.
Vinter-Varten.

Efter sær Kongel. Befalning/ af Salig D. Mort. Luthers/ saa og andre Gudfrygtige Lærde Mænds Sange og gamle Kirke-Psalmer sammendragen/ og med en stoor Deel til Højtiderne/ Søndagene og Fasten igiennem forbedret

af

Thomas Kingo/ A.
Biskop udi Fyen.

PETER BALSLEV-CLAUSEN

Kingos Vinterpart (1689) og Kirkesalmebogen (1699)

Redaktionshistoriske iagttagelser 1

Tilblivelsen af den unge dansk-norske enevældes officielle salmebog, *Den forordnede Nye Kirke-Psalme-Bog* (1699) eller *"Kingos Salmebog"*, som dens folkelige navn siden har været, fordi Thomas Kingo er den dominerende digter i salmebogen, og fordi han var dens første forlægger og som sådan har sit navn på titelbladet[1], er et af de mest bevægede og afgørende afsnit af dansk kirke- og salmehistorie.

En oversigt over salmebogens bevægede tilblivelseshistorie findes i *Hymnologiske Meddelelser* 1999/4, s. 207-228 og skal ikke gentages her. I det følgende vil forskellige redaktionelle forhold blive undersøgt. Først gennemgås bestemmelserne i *Danmarks og Norges Kirkeritual* (1685)[2] om salmer ved gudstjenester og kirkelige handlinger. Derefter gennemgås forholdet til traditionens og samtidens salmer først i Kingos *Vinter-Part* (1689)[3] og derefter i salmebogskommissionens *Kirke-Salmebog* (1699), hver for sig og i forhold til hinanden.

Salmerne i Danmarks og Norges Kirkeritual (1685)

Det officielle salmebogsarbejde i 1680'erne og '90'erne tog sin begyndelse med udarbejdelsen af Danmarks og Norges Kirkeritual. Ved kongeligt reskript af 9. september 1682 blev der nedsat en firemandskommision, der skulle forestå udarbejdelsen af kirkeritualet, bestående af Sjællands biskop Hans Bagger[4], kongelig konfessionarius Hans Leth[5], stiftsprovst Henrik Bornemann[6] og

---

[1] Salmebogens titelblad lyder: *Den forordnede Nye Kirke-Psalme-Bog, Efter Hans Kongel. Majests. Allernaadigste Befaling, af de fornemste Geistlige i Kiøbenhavn, til Guds Tieneste paa Søndagene, Fæsterne, Bededagene, og til anden gudelig Brug i Kirtken udi Danmark og Norge af gamle aandelige Sange ordentlig indrettet og flitteligen igiennemseet, og med mange nye Psalmer forbedret; og iligemaade efter Kongelig Befaling til Trykkien befordret af Th. Kingo, D. Biskop udi Fyens Stift.*

[2] *Dannemarkes og Norges Kirke-Ritual.*

[3] Vinter-Partens første titelblad lyder: *Danmarks og Norges Kirkers forordnede Psalme-Bog. Vinter-Parten. Efter sær Kongel. Befaling/ af Salig D. Mort. Luthers/ saa og andre Gudfrygtige Lærde Mænds Sange og gamle Kirke-Psalmer sammendragen/ og med en stoor Deel til Højtiderne/ Søndagene og Fasten igiennem forbedret af Thomas Kingo/ D. Biskop udi Fyen.* I den reviderede udgave af Vinter-Parten lyder titelbladet *En Ny Kirke-Psalme-Bog, Effter Kongl. Mayest. Allernaadigste Befaling Og Kirke-Ritual indrettet, og sammendraget aff Salig D. Morten Luthers, og andre Gudgrygtige Lærde Mænds Sange og gamle Kirke-Psalmer, saa og med en stoor deel til Høytiderne, Søndagene og Fasten igiennem forbedret aff Thomas Kingo, D. Biskop udi Fyen.*

[4] Hans Bagger 1643 - 1693, Sjællands biskop 1675. Skrev et meget rosende latinsk forord til Kingos *Aandelige Siungekoors Anden Part* (1681) dateret 6. september 1681, se. KSS 3,132 og 6,410.

[5] Hans Sørensen Leth 1625 - 1688, kongelig konfessionarius 1668.

biskop Thomas Kingo[7]. Det endelige ritual blev autoriseret 25. juli 1685 af Christian 5. og er en kodificering af gældende brug og bestemmelser. Der findes i ritualet anvisning på brugen af i alt 53 salmer[8]. Disse salmer fandtes i næsten alle de fuldkomne salmebøger, der var i brug i samtiden[9], ikke desto mindre bemærkes det gang på gang, at de skal synges fra "den anordnede Psalmebog" eller "den forbemælte Psalmebog"[10]. Denne anordnede eller autoriserede salmebog fandtes endnu ikke i brug, men er den salmebog, som kongen i en skrivelse til Kingo af 27. marts 1683 havde befalet ham at udarbejde og udgive til officiel brug ved gudstjenesten i alle de to landes kirker[11].

I betragtning af, at Kingo havde siddet i ritualkommissionen, er det overraskende at konstatere, at han langtfra har optaget alle de salmer, der er anvist i ritualet, i sin salmebog fra 1689, Vinterparten. 16 af ritualets salmer mangler i Vinterparten. Selvom der tages hensyn til, at Vinterparten kun omfatter halvdelen af den samlede planlagte salmebog, er der tale om et overraskende stort antal salmer, der mangler i forhold til ritualet, nemlig 11, når man sammenligner

---

[6] Henrik Bornemann 1646 - 1710, sognepræst ved Frue Kirke og stiftsprovst i København 1675, biskop over Aalborg Stift 1683 og over Sjællands Stift 1693. Skrev et panegyrisk indledningsdigt til Thomas Kingos *Aandelige Siunge-Koors Første Part* 1674, KSS 3,11 og 6,392.

[7] Thomas Hansen Kingo 1634 - 1703, biskop over Fyens Stift 1677.

[8] Disse salmer er: O GUd vi love dig, Nu bede vi den Hellig Aand; O GUd Fader i Ævighed; Kyrie GUd Fader alsomhøyeste Trøst; Kyrie GUd Fader af Himmerig; Kyrie GUd Fader forbarme dig over os; Alleeneste GUd i Himmerig; Nu lader os alle takke GUd vor HErre; Lovet være du JEsu Christ; Hannem bør altid; Christus JEsus for os ofret; Christ stod op af Døde; Christ til Himmels monne fare; Vi troe allesammen paa een GUd; Et lidet Barn saa lysteligt; Nu er os GUd miskundelig; Lovet være du JEsu Christ; GUds Godhed ville vi prise; Christ den Hellig Aand sende; Lover GUd i fromme Christne; O GUd vi love dig; Engelen indgangen til Jomfru Marie (str. 16: HVo, som troer og bliver døbt); JEsus op paa Korset stod; Var GUd ikke med os denne Tid; O vi arme Synder; Min Siæl nu lover HErren; O du GUds Lam; O HErre GUd benaade mig; Beklage af ald min Sinde; Ach levende Gud jeg bekiender for dig; Litaniet (Kyrie Eleison! Christe Eleison! Kyrie Eleison!); Fader vor i Himmerig; GUd give vor Konning; Siunge vi af Hiertens Grund (str. 7: Vor Herres JEsu Christi Fred); Forleen os med Fred naadelig; Beholt os HErre ved dit ord; O Menneske begræd din synd saa stor; JEsu Christ dig takke; Christus kom selv til Jordans Flod; Af Dybsens Nød (str. 5: Dog Synden hos os er mangefold); O GUdsLam uskyldig; Jesus Christus er vor Salighed; Hielp GUd, at jeg nu kunde; JEsu søde Hukommelse; GUd være lovet; I JEsu Navn skal al vor Gierning skee; Hvo som vil salig udi Verden leve; Naar min Tid og Stund er forhaand, HErre JEsu Christ sand Menneske og GUd; Hiertelig jeg nu længes; Mens vi leve paa Jorden her; Med glæde og Fred far jeg nu hen; Med Sorgen og Klagen holt Maade; HErre GUd lære mig mit Endeligt; Nu lader os hans Legem begrafve (str. 7: Nu lade vi hannem sove i Fred; Veni Sancte Spiritus, reple tuorum corda fidelium. Disse salmer, hvis plads i kirkeritualet dels skyldes deres faste brug i forbindelse med gudstjenesterne og de kirkelige handlinger, dels skyldes ønsket om, at de fortsat skulle bære og formulere gudstjeneste- og fromhedslivet, kan, sådan som Kingo som et af ritualkommissionens medlemmer gav udtryk for det i sine breve (se nedenfor), opfattes som et officielt oplæg til den salmebog, som Kingo, allerede inden ritualkommissionen havde afsluttet sit arbejde, fik som opgave at udarbejde. Netop derfor er det påfaldende, at Kingo ser bort fra en række af salmerne fra ritualet i sit salmebogsforslag (Vinterparten) fra 1689.

[9] Som eksempel kan nævnes Cassubes *En Ny fuldkommen Dansk Psalme-Bog* fra 1677, den samme salmebog, som Søren Jonæsøn lagde til grund for sit salmebogsarbejde. Også de tre salmer, der ikke er optaget i Kingos Salmebog (1699) er optaget her.

[10] I et brev 22. november 1695 til gehejmeråd Conrad Reventlow anfører Kingo, at kirkeritualet i alt 16 steder "beordrer Sang af dend Ny anordnede Psalmebog, ... og dog ligger dend endnu i Skiul", KKS 5,239 f.

[11] Jfr. *Hynmnologiske Meddelelser* 1999/4, s. 208f

med de tilsvarende afsnit i Kirkesalmebogen fra 1699. Ligeså overraskende er det, at Kingo i et brev kan oplyse, at Hans Bagger har revideret hans manuskript til Vinterparten og dermed må anses for indforstået med udvalget af salmer[12]. Da hverken Kingo eller Bagger har kunnet regne med, at kirkeritualet og dets anvisninger ville blive ændret i en overskuelig fremtid, er det påfaldende, at de ikke har ment, at den forordnede salmebog, der skulle udarbejdes af et af ritualkommissionens medlemmer, behøvede at være forpligtet på ritualets anvisninger! Hvor sikre de imidlertid har været i deres sag, kan ses af Kingos overraskelse, og skuffelse, over, at Vinterparten ikke kunne indføres, da det kom til stykket, men blev trukket tilbage, i det øjeblik det gik op for kongen, hvor frit Kingo havde forholdt sig til det kommissorium, han havde fået for arbejdet. I et brev af 18. januar 1696 til Henrik Bornemann, som han havde siddet sammen med i ritualkommissionen, og som efter Hans Baggers død 1693 var blevet dennes eftermand som Sjællands biskop, skriver Kingo, at han havde "følget den samme (den befaling, det kommissorium, kongen havde givet ham) i *Psalme* Bogens Indrettelse, hvilken *Ritualen* sig paa beraaber", og han fortsætter, uden at nævne navne, hvilket også var unødvendigt, da Bornemann kendte hele forløbet på første hånd, at han "i allerunderdanigst lydighed haver giort en stor Bekostning paa at føre den første Part i Verk, intet mindre tænkende, end at nogen skulde giort mig slig Allarm, udi det som saa lang Tid af forrige Bisper er begiert og forlanget, (som kand beviises) saavelsom af de gode Mænd i *Sessioner* ved *Ritualets* Indrettelse, baade blev erindret og begiert af mig, at ieg (som udfaldt til min store Fortræd) vilde paatage"[13]. Bornemann behøver ikke at være i tvivl om, at Kingo anser ham for part i sagen og i givet fald forpligtet til at vidne til fordel for Kingos opfattelse af sagens sammenhæng.

I modsætning til Kingo arbejdede den kommission, der i foråret 1697 blev nedsat for at færdiggøre salmebogsprojektet, strikte efter sit kommissorium og optog alle salmerne fra kirkeritualet i den endelige salmebog - bortset fra et par stykker, nemlig *Hvo, som troer og bliver døbt*, der foreslås efter barnedåb i kirken. Denne salme blev allerede i Kingos salmebog (1699) fortrængt af Kingos *Enhver, som troer og blifver døbt*. Heller ikke begravelsessalmen *Mens vi leve paa Jorden her* eller den latinske *Veni sancte Spiritus, reple tuorum corda fidelium* fra ritualet til bispevielse findes i 1699-salmebogen.

---

[12] Se brevet til Conrad Reventlow af 22. november 1695, KSS 5,239 f.
[13] Thomas Kingo til Henrik Bornemann 18. januar 1696, KSS 5,242 f.

Kingos Vinterpart (1689)

Da Christian 5. I marts 1683 befalede Kingo at udarbejde en ny, officiel salmebog til brug i Danmark og Norge, gav han ham et ret præcist kommissorium at arbejde ud fra [14]. Der skulle ikke udarbejdes en ny, officiel salmebog, fordi der ikke fandtes salmebøger på markedet, der fandtes snarere for mange. Der var de sidste to tredjedele af 17. århundrede en meget stor interesse for salmebøger. Denne interesse søgte en række bogtrykkere og boghandlere - forlæggere - at imødekomme med udgivelsen af salmebøger, der ikke alene indeholdt alle salmerne fra Hans Thomissøns salmebog fra 1569, men også hvad der skønnedes at interessere køberne både til gudstjenstlig og privat brug. Salmebøgerne indeholdt typisk et fyldigt afsnit med salmer til gudstjenestebrug ordnet efter kirkeårets søn- og helligdage efterfulgt af en kortere eller længere række tematisk ordnede afsnit til hhv. kateketisk og opbyggelig brug.

Selvom de mange salmebøger, hvoraf de største og mest udbredte gik under betegnelsen 'fuldkomne salmebøger', et langt stykke indeholdt de samme salmer, var det i praksis umuligt at bruge dem sammen, da de ordnede stoffet ret forskelligt, tildels også ret tilfældigt. Det fremgår af kongens brev til Kingo, at der har været almindelig utilfredshed med forlæggernes mangel på teologisk kompetence, både mht. tekstformer og redaktionelle principper. Også det litterære niveau i de fuldkomne salmebøger har været opfattet som utilfredsstillende.

I denne situation har det været indlysende for alle, at Kingo var den, der skulle udarbejde den nye officielle salmebog. Ikke alene havde han senest med udgivelsen af det *Aandelige Siunge-koors Anden Part* halvandet år tidligere endnu engang slået sit navn fast som Danmarks ubestridt førende religiøse digter, han var under indtryk heraf kort tid efter ved kongeligt brev af 8. april 1682 blevet udnævnt til dr.theol. og samme eftersommer, 9. september 1682, var han blevet medlem af den kommission, der skulle fastlægge den officielle liturgi[15]. Som den litterære og teologiske autoritet, alle måtte bøje sig for, har kongen haft tillid til, at Kingo var den rette til salmebogsarbejdet[16]. Ikke desto mindre blev det i det kongelige befaling slået fast, at det var en bunden opgave, Kingo havde fået.

Det blev i befalingen af 27. marts 1683 slået fast, at de almindelige gudstjenestesalmer, nærmere betegnet de salmer, der blev brugt i formessen før prædikenen bortset fra enkelte sprog-

---

[14] Kongens befaling til Kingo af 27. Marts 1683 findes i *Hymnologiske Meddelelser* 1999/4 s. 208 f.

[15] Man aner bag denne opbygning af Kingo som kirkelig autoritet Sjællands biskop Hans Bagger, jfr. dennes æresvers til Siunge-koorets 2. Part og Kingos omtale af hans indforståethed med den redaktionelle linje i Vinterparten.

[16] Det kan i denne forbindelse nævnes, at Kingo siden 1677 havde arbejdet sammen med bogtrykkeren Daniel Paulli, på hvis forlag Siunge-koorets to parter udkom. Daniel Paulli var, sådan som forordet til hans *Dend Siungende Guds-Fryct* fra 1680 viser det, levende interesseret i salmer og salmehistorie.

lige småjusteringer skulle optages uændret i den nye salmebog, ligesom de salmer "Lutherus self paa Tydsch hafver sammenskrevet", uanset deres brugssammenhæng kun måtte bearbejdes, hvis deres teologiske udsagn forblev uændret[17]. Ligeledes blev det slået fast, at salmebogen skulle indrettes efter kirkeåret begyndende med første søndag i Advent, idet "hver Søndag faaer sine Sange ordentlig sammenføyede". Dette sidste gælder både "de gamle og de, som du self over Epistler og Evangelia sammenskrifver till at siunge loco Haleluja, j Prædicke stolen eller pro exitu".

Kongen eller hans rådgivere, det er nærliggende at tænke på den magtfulde Sjællands biskop Hans Bagger, har ønsket en salmebog, der dels på samme måde som kirkeritualet skulle fastholde tradition og kontinuitet både sagligt og formelt, dels skulle sikre en kvalificeret fornyelse. Folk, som de var flest, skulle kunne genkende ritualets og salmebogens grundstruktur, som gennem en halvandethundredeårig luthersk-evangelisk kirkelig socialisation, var gået dem i blodet og blevet deres anden, kirkelige natur. Samtidig skulle den kulturelle og sociale elite kunne anerkende salmebogen som ikke alene på højde med den kulturelle situation, men også på forkant med den. Dette dobbelte hensyn ved udarbejdelsen af en ny salmebog, der ikke alene var naturligt i slutningen af 17. Århundrede, men er vilkåret for ethvert salmebogsarbejde til alle tider, mente man ville blive optimalt tilgodeset ved at overdrage Kingo opgaven. Han var kendt ikke alene for sin kirkelige og teologiske rodfæstethed i det evangelisk-lutherske, men også for sin strengt konfessionalistiske indstilling, og han havde bevist, at han kunne skrive salmer, der imødekom alle krav om kunstnerisk kvalitet og teologisk-kulturel samtidighed.

Da Kingo seks år senere offentliggjorde første halvdel af det samlede salmebogsprojekt, Vinter-Parten, viste det sig, at han havde forstået sit kommissorium, ikke som en museal fastholden ved, men som en radikal fornyelse af den reformatoriske danske salmesangstradition. Som mangeårig præst og biskop har han så godt som nogen kendt vilkårene for salmesangen både i kirkerne, skolerne og hjemmene. Han har vidst, hvor konservativ flertallets religiøsitet og religiøse praksis var, og hvor svært det ville være at ændre og afgørende forny salmesangen i et samfund, hvor de fleste ikke sang efter en sangbog, men sang udenad. Ikke desto mindre har han haft en stærk tiltro til, at det ville kunne lade sig gøre. Der udkom til stadighed nye salmer, og hans egne Siunge-koor havde haft en rivende afsætning. Han har derfor ment, at det ville være at give folk stene for brød ikke at forny salmebogen afgørende, sådan at den stadig kunne være et spontant og eksistentielt udtryk for menneskers, også den sociale og kulturelle avantgardes, menneskelige og religiøse selvforståelse.

---

[17] "for aldt at see till, at de Sange, som Lutherus self paa Tydsch hafver sammenskrevet, deris meening ingenlunde fragaaes."

Traditionens salmer

Kingo var ifølge kommissoriet for salmebogsarbejdet forpligtet til at tage skyldigt hensyn til den danske lutherske salmetradition. Der havde i forlængelse af Hans Thomissøns Salmebog (1569) dannet sig en forholdsvis fast tradition for, hvilke salmer der blev sunget dels i løbet af en almindelig gudstjeneste, dels i løbet af kirkeåret. Denne tradition kan følges i de fuldkomne salmebøger, der rubricerer salmerne både efter den liturgiske tradition og efter kirkeåret, ligesom det er denne tradition, der ligger bag den normal-liturgi for den danske kirke, som Kingo selv var med til at fastlægge i Kirke-ritualet fra 1685.

Sammenholder man Vinter-Parten med Kirke-Ritualet, genfinder man i begyndelsen af salmebogen, anført under 1. Søndag i Advent, de salmer, der hørte til den almindelige højmesseliturgi. Efter klokkeringning, indledende orgelmusik og indgangsbøn begyndte højmessen med den kyrie-salme, der hørte til tiden på kirkeåret, f.eks. *Kyrie GUd Fader alsomhøyeste Trøst* (VP s. 1, jfr. s. 107, 628 og 676). Derefter fulgte gloria-salmen *Alleeneste GUd i Himmerig* (s. 2), kollekten og epistelen. Efter epistelsalmen, der synges "loco Haleluja", og som er forskellig for hver søndag, synges *Nu bede vi dend Hellig Aand* (s. 6). Derefter følger evangeliet, der messes af præsten, hvorefter *Vi troe allesammen paa een GUd* (s. 7), bliver sunget af menigheden, der fortsætter med at synge "Et eller to Vers af den forbemælte Psalmebog", mens præsten går på prædikestolen. Efter prædikenen synges der en salme, der ligesom versene før prædikenen skal vælges efter kirkeåret. Størstedelen af kirkeåret skal *Ære være GUd Fader i Himmerig* (sidste vers af *Nu er os GUd miskundelig, s. 16*) synges, i jule- og helligtrekongerstiden *Lovet være du JEsu Christ* (s. 121), Nytårsdag *GUds Godhed ville vi prise* (s. 159), fra Påske til Kristi Himmelfarts dag *CHrist stood op aff døde* (s. 630). Var der børn, der skulle døbes, skulle det ske efter denne salme. Kirkeritualet foreslog her det sidste vers af "Paa Sinai Bierg", *Hvo, som troer og bliver døbt*, der i Vinter-Parten er erstattet af Kingos *ENhver som troer og bliver døbt* (s. 11). Efter barnedåben fulgte nadveren, i forbindelse med hvilken man sang *O GUds Lam uskyldig* (s. 16), *Jesus Christus er vor Salighed* (s. 16), *Hielp GUd at jeg nu kunde* (s. 35), *JEsu søde Hukommelse* (s. 20) eller *GUd være lovet altid og benedidet* (s. 38). Efter kollekten om ordet og velsignelsen sluttede gudstjenesten med at der "Pro exitu syngis en Psalme, som kommer over eens med Dagens Evangelio, og findis hos hver Fest og Søndag Aaret igiennem, i den ofte bemælte Psalmebog".

Det har ikke voldt problemer at gennemføre en traditionel gudstjeneste efter Vinter-Parten, hvor man har kunnet finde alle de almindelige og nødvendige salmer. Selvom Kingos egne og til dels også samtidens salmer fylder meget i Vinter-Parten, betegner den ikke et brud

med gudstjeneste- og sangtraditionen, sådan som *Evangelisk-kristelig Psalmebog* gjorde det godt 100 år senere, men snarere en radikal videreudviking af traditionen, sådan som oversigten af Kingos egne salmer i Vinter-Parten og den sproglige bearbejdning af en række ældre salmer viser. Kingo har kunnet forsvare sin håndfaste redaktion af det traditionelle salmestof med, at de to grupper af salmer, han skulle tage særligt hensyn til, de faste liturgiske salmer ved den almindelige gudstjeneste og Luthers salmer, nok var undergået en sproglig redaktion, hvor han skønnede, at det var nødvendigt, men at de i øvrigt var tilgodeset i tilstrækkeligt omfang til, at den traditionelle gudstjeneste kunne gennemføres, og salmebogens lutherske profil var bevaret.

Ser man på sammensætningen af det traditionelle salmestof i Vinter-Parten, i alt 98 salmer, består det dels af 73 salmer fra Thomissøns salmebog (1569), herunder de dubletter[18] der skyldes alternative oversættelser af Kingo selv eller af hans samtidige, dels af de i alt 23 salmer, der er kommet til i tiden mellem Thomissøns salmebog og midten af 17. århundrede, idet de salmer, der stammer fra tiden efter 1650, må regnes til Kingos samtid. 21 af salmerne fra Thomissøns salmebog er salmer af Luther. Dertil kommer to salmer, som Kingo fejlagtigt opgiver som Luther-salme (*Opvaager Christne* alle, s. 73, og *Jeg vil mig HErren love,* s. 94), og en Luther-salme, der først er oversat efter 1569.

Hele det traditionelle salmestof stammer fra tiden før Opitz' metriske reform i begyndelsen af 16. århundrede og har virket mere eller mindre gammeldags og ubehjælpsomt. Det er baggrunden for kommissoriets bemærkning om, at de gamle salmer godt må rettes sprogligt til, blot ændringerne ikke bliver for omfattende. Den kulturelle elite havde det i slutningen af 17. århundrede svært med de gamle salmer. På den ene side måtte man anerkende deres indholdsmæssige styrke, men på den anden side oplevede man stadig stærkere, at den gammeldags, ubehjælpsomme form blokerede for tilegnelsen af salmerne som eksistentielle udtryk for moderne menneskers tro og liv. Kingo søgte at løse dette problem ved at tynde kraftigt ud i bestanden af gamle salmer og ved at underkaste de tilbageblevne salmer en større eller mindre sproglig tilpasning til de nye metriske principper. Samtidig skrev han selv så mange salmer og optog så mange samtidige salmer i salmebogen, at det var dem og ikke de gamle salmer, der gav salmebogen dens litterære og teologiske profil.

Kingo forsøgte at løse de gamle salmers stilproblem gennem en ret gennemgribende sproglig bearbejdning eller gennem nyoversættelser foretaget dels af ham selv, dels af samtidige digtere. Johan Brunsmand har således bearbejdet *O Jesu kjære Frelsere* (s. 27) og *OM Himmerig*

---

[18] Følgende dublet-salmer findes i Vinter-Pareten: *JESUS Christus er vor salighed* (s. 16 b) og *VOr Frelser Jesum vi tilbede* (s. 18), *JEsu søde hukommelse* (s. 20) og *O JEsu kjære Frelsere* (s. 27), *KOm O Hedning-Frelser*

vi qvæde vil (s. 79), Søren Terkelsen[19] *O Skaber udi Himlens Huus* (s. 103) og Søren Poulsen Judichær[20] *DEnne glædes Dag er stor.* Nogle af de anonyme bearbejdelser er muligvis også foretaget af andre samtidige digtere, ellers må de formodes at være foretaget af Kingo selv. Eksempler på bearbejdelserne bringes i en senere artikel. Da Kingo kom under vejr med, at Vinter-Parten ikke ville blive godkendt bl.a. fordi han havde været for hårdhændet i bearbejdelserne af de gamle salmer, rettede han straks 23 salmer tilbage til deres ordlyd i Hans Thomissøns Salmebog (se oversigten), men da var det allerede for sent at ændre kongens beslutning, også fordi den var truffet nok så meget af politiske som teologisk-æstetiske grunde.

Kingos og hans samtids salmer i Vinter-Parten.

Som det fremgår af oversigten af Kingos salmer i Vinter-Parten, har han med et par undtagelser skrevet de tre hovedsalmer til alle søn- og helligdagene fra 1. Søndag i Advent til 1. Søndag efter Påske. Der er tale om en enestående bedrift, der må aftvinge respekt og beundring, ikke mindst når man sammenligner Kingo-salmerne i Vinter-Parten med tilsvarende projekter fra senere tid kan man tænke på B.S. Ingemanns Høimesse-Psalmer fra 1825 og Grundtvigs årgang salmer fra 1855. Kingo spænder med sine salmer søndagene og kirkeåret ind i et bibelsk teologisk-litterært univers. Sammen med passionssalmerne og hverdagssalmerne i Siunge-Koorets to parter har Kingo gjort kristendommen digterisk-eksistentielt nærværende for sin samtid. Der er her intet gammeldags eller ubehjælpsomt, men en litterært-æstetisk form og et teologisk-psykologisk indhold, der på en gang har omsluttet og udfyldt samtidens forståelse af tilværelsen i hele dens dybde og bredde. Kingos salmer i Siunge-Koorene og i Vinter-Parten må have overvældet samtiden. Der var på en måde ikke rigtig plads til andre salmer ved siden af dem, og selvom de var der, som de rent faktisk var det i Vinter-Parten, har de været der på Kingo-salmernes betingelser. Dette forhold blev skæbnesvangert for salmebogsprojektet, da kommissoriet ikke forudså en radikal, men en konservativ fornyelse af salmebogen og dens bestand af salmer. Salmebogen og salmebestanden skulle være genkendelig, for at befolkningen skulle kunne genkende sig selv og

---

sand (s. 46) og *KOm nu alle Folkes Trøst* (s. 50), *FRyd dig du Christi Brud, Imod din* (s. 47) og *FRyd dig du Christi Brud, Her kommer* (s. 48), *NAar vi i største Nøden staa* (s. 272) og *NAar vi i største Nød er sted* (s. 317).

[19] Søren Terkelsen, død 1656 el. 57, toldembedsmand og oversætter. Mest kendt for udgivelsen 1648 - 54 af *Astree Siunge-Choer* Han oversatte Joh. Rists passionssalmer og efterlod sig ved sin død et manuskript til *En gandske ny Aandelig Psalme- och Vise-Boog.*

[20] Søren Poulsen Judichær 1599 - 1668, sognepræst og provst i Slangerup 1637 - 1668. Hans *Prosodia Danica eller Danske Riimkunst* blev udgivet posthumt 1671. Judichær udarbejdede på opfordring af biskopperne H.P. Resen og Jesper Brochmand en sprogligt revideret salmebog, der forblev uudgivet, men som Kingo kan have kendt fra Slangerup. Flere af de anonyme sprogligt revidrede salmer i Vinter-Parten kan stamme fra denne salmebog, ligesom den, bestilt som den var af to af Hans Baggers forgængere, kan have været baggrunden for Baggers ønske om en sproglig bearbejdning af de gamle salmer.

sin kristendom i den. Kun derved kunne folk, som de var flest, opleve salmebogen og dens salmer, som det naturlige udtryk for deres selvforståelse som kristne mennesker. På baggrund af den almindelige folkelige konservatisme i religiøse spørgsmål og fordi indlæringen af de mange nye salmer ville gå for langsomt, da de færreste, især på landet, var i stand til at læse salmerne selv, kunne det ikke undre, at Vinter-Parten måtte falde og ikke senere fik nogen chance for at blive fuldført og indført, da det gik op for kongen, hvor radikal den var i forhold til kommissoriet.

Efter kommissoriets ordlyd har Kingo kun gjort, hvad kongen havde bedt (befalet) ham at gøre. Næppe nogen har forestillet sig, at Kingo selv skrev både epistelsalmen og de to evangeliesalmer til alle søn- og helligdagene, men det er ikke desto mindre, hvad han har gjort, sådan som det kan ses af oversigten over hans salmer i Vinter-Parten.

Vinterparten

Kingo-salmerne i forhold til Kingos Salmebog (1699)

Side	Førstelinie	Epistel-, 1. og 2. evan-gelie-salme	Søn- og helligdage i kirke-året	Går videre til Kingo (1699)
4	VAag op, min Siæl, thi Stunden er	ep	A 1	
10	HElligste Trefoldighed		-	
11	ENhver som troer og bliver døbt		-	22
12 b	O JEsu paa din Alter-Food		-	
39	O JEsu, søde JEsu, Dig		-	27
40	TAk, JEsu, Siælens Hyrde good		-	
42	GAk Zions Brud	1.ev	-	
43	OP, Zion, at oplukke	2.ev	-	
54	LUk Øyne op! O Christenhed	ep	A 2	58
55	O store Ting	1.ev	-	
56	OP, dovne Hierter, op og seer	2.ev	-	
82	HErre Gud, hvor agtes ringe	ep	A 3	
84	GUds Engle-Mand	1.ev	-	
86	Ah sandhed! Ah! Gud bedre dig!	2.ev	-	
87	O JEsu, hvad din Meenighed	2.ev	-	
99	OP, glædes alle, glædes nu!	ep	A 4	69 a
100	Agt, Siæl, og lyd	1.ev	-	
101	STore Gud og Frelsermand	2.ev	-	67
108	FRyd dig i Guds Behag	ep	1 J	
111	O Glæde stoor!	1.ev	-	
113	OP, Hierte, op med fyrig Troe	2.ev	-	
131	SØde JEsu, Jule-Første	ep	2 J	78
133	VAag op og see	1.ev	-	
134	ALle Ting er underfulde	2.ev	-	77 a
139	GUds Naade-Lyvs og salighed	ep	3 J	
141	HVor tryg en Vey	1.ev	-	80
142	MIn Sool, min Lyst, min glæde		-	
145 a	LOv og Tak og ævig Ære Skee dig		-	81 a
146	VI vaare under Lovens stand	ep	J 1	
148	HØr! Under stoor	1.ev	-	82 a
149	VI med forundring daglig maa	2.ev	-	
152	HVor kand vi Gud fuldpriise	ep	N	
154	VElkommen hid	1.ev	-	
155	DEt gamle Aar har Ende	2.ev	-	
169	HVad skal vi nu med Lovens Aag	ep	N 1	
171	KOm, JEsu, nu	1.ev	-	94 a
172	VOr Jesus aff Landflygtighed	2.ev	-	
184	VÆr trøstig Sion, JEsu Brud	ep	K	98 a
187	GAar nu, gaar frem	1.ev	-	
188	DEt runde Himlens Stierne-Telt	2.ev	-	
197	VEd ald vor Guds Barmhiertighed	ep	K 1	
199	HVor gaar Du hen	1.ev	-	
201	HVor stoor er dog dend glæde	2.ev	-	101 a
203	O Himle, hvad for Vaade			
209	O I Forældre, seer dog paa			

211	I smukke Børn og fromme			
222	UDaff Guds Naade haver	ep	K 2	
225	O Egte-stand	1.ev	-	104 a
228	HVor saligt var det Egte-Par	2.ev	-	
248	I Christne, hvo I ere	ep	K 3	109 a
250	FAld kun, fald ned	1.ev	-	
251	Verkbrudne Svend	1.ev	-	
253	PAa Bierget har nu JEsus endt	2.ev	-	
256	O Meer end sterke Høvedsmand	2.ev	-	
265	DEnd rette Dyders Moder	ep	K 4	
267	ER Skibet nu	1.ev	-	111
268	HVad er der for en Snekke	2.ev	-	
274	I Christne, I som træde	ep	K 5	
276	SEe hvor hand gaar	1.ev	-	115 a
278	O GUD hvor jammerlig	2.ev	-	
285	I Børn og Brødre en og hver	ep	K 6	
287	OP Siæl, følg med	1.ev	-	118
289	JEg løffter Siæl og Øye op	2.ev	-	
293	FAr vel da, Verden, du skalt faa	2.ev	-	
297	SEe! See nu bliver Herren kiendt	ep	KY	
299	Hvor gaar det dog	1.ev	-	122 a
300	SAa haver Du	1.ev	-	
302	OP Siæl med Fryd og glæde	2.ev	-	
305	OM Gud ey hafde været her	ep	TS	
307	VIis er dend Mand	1.ev	-	
311	DIg store Gud og Zebaoth		-	
326	VOr Christendom en Bane er	ep	KY 1 (Sep)	
327	O Viingaards Mand	1.ev	-	123
329	GUds Naade og Aarvagenhed	2.ev	-	
332	ET Menniske Jeg kiender grandt	ep	KY 2 (Sex)	
334	NU kommer Vaaer	1.ev	-	126 b
335	O HErre Gud din lære	2.ev	-	
338	OP Hierte, Hu, op Siæl og sind	ep	F	129 b
341	TIl Jordans Flood	1.ev	-	
343	MIg lyster nu at træde	2.ev	-	
349	Hører til I høye Himle	pas	FU 1	276
353	Over Kedron JEsus træder	pas	-	277
358	Sover I? Hvor kand I sove	pas	-	279
389	Ah! Lader Eder minde	ep	F 1	
392	O Livsens Brød	1.ev	-	
393	FRa Fristelser og Satans stød	2.ev	-	
404	Mørket skiuler Jorderige	pas	FU 2	280
415	JEg Eder nu formane vil	ep	F 2	
417	KOm hid, og see	1.ev	-	
418	Her kommer, JEsu, see Dig om	2.ev	-	
423	LÆnge haver Satan spundet	pas	FU 3	281
428	Ingen Høyhed, ingen Ære	pas	-	282
433	Velder ud I Øyne-strømme	pas	-	283
449	I Christne, I som kaldes vil	ep	F 3	
451	Dend dumme Aand	1.ev	-	140 b
452	Saa skal dog Satans Rige	2.ev	-	140 a

456	SØde synd, du Vellyst-Engel	pas	FU 4	284
461	Pengene, som Judas slengte	pas	-	285
465	JEsus, som skal Verden dømme	pas	-	287
470	TIl Herodes JEsus føres	pas	-	288
482	Lad andre hen i Trældom gaa	ep	F 4	146
484	EYa hvor vel	1.ev	-	145 a
485	HVor got er det at tiene Gud	2.ev	-	
501	SEe, nu er Pilatus gangen	pas	FU 5	289
506	VIl dog Himlen intet tale	pas	-	290
519	HVo kand ey glædes hiertelig	ep	MF	151
521	O JEsu, hvad	1.ev	-	
522	NAar Jeg, O JEsu, tænker paa	2.ev	-	
527	HVordan end Pilatus hinked'	pas	FU 6	291
531	RÆttens Spiir det alt er brekked	pas	-	292
546	ALt hvad Fornufften overgaar	ep	MB	
548	HØr Nyt og Got	1.ev	-	
550	NU kom her Bud fra Engle-Koor	2.ev	-	148 b
562	ENhver som Christen kaldes vil	ep	PS	
565	TRods Kors og Død!	1. ev	-	153 a
566	SEe, hvor nu JEsus træder	2. ev	-	152
570	KOmmer, I som vil ledsage	pas	FU 7	293
574	FRa HErrens egen Mund og Ord	ep	ST	
579	O JEsu hvordan kand jeg dog		-	
584	BRyder frem I hule Sukke	pas	LF	294
596	GAk under JEsu Kors at staa	pas	-	297
600	SOrrig og Ælendighed	pas	-	
629	O Kiæreste Siæl, op at vaage	ep	1.P	166
632	O Salig Tiid!	1.ev	-	
633	OP Siæl, bryd Søvnen aff	2.ev	-	163 b
646	SOm dend Gyldne Sool frembryder		-	167 b
651	SAa har ald Verden da dend Trøst	ep	2.P	170 a
653	FØlg, JEsu, med	1.ev	-	168
654	HVor lifligt er det dog at gaa	2.ev	-	
657	I Jøde-Børn Abrahams slegt	ep	3.P	
660	HIll, JEsu, Dig	1.ev	-	171 a
661	SEe, hvor Jesus allevegne	2.ev	-	
664	HVo som aff Gud er fød	ep	P 1	
666	AH, Thomas, hvor	1.ev	-	
668	SAa er da Dørrene tillukt	2.ev	-	173 a
680	FAld ned, fald paa dit Ansigt ned		Bede-dage	

I kommissoriet for salmebogsarbejdet hedder det, at de salmer, han selv skrev, "skulle være uden Vidtløftighed og effter de beste og sædvanligste Kircke melodier, paa det de des snarere af dend gemeene Mand fattis og læris"[21]. Hvad melodierne angår, er de for de flestes vedkommende gammelkendte salmemelodier, enten lutherske koralmelodier eller mere viseprægede melodier med lang hævd som salmemelodier. Den eneste markante undtagelse er melodien til den evangeliesalme, der skulle synges før prædikenen, der alle uden undtagelse er skrevet til den

melodi, man kendte fra Joh. Fridrichsens bryllupssalme *I Jesu navn* (Vinter-Parten s. 227). Denne melodi var ligesom sit versemål lang og kunstfærdig, men relativ let at lære og kendt af alle, da den blev sunget fast som bryllupssalme. Takket være sit tema, at livet skal leves "i Jesu navn" var salmen også tidligt blevet knyttet til Nytårsdag, hvor evangeliet var Jesu navngivelse. Kingo har i Vinter-Parten knyttet *I Jesu navn* til 2. Søndag efter Hellig Tre Kongers Dag, hvis evangelium var Brylluppet i Kana, hvorfor denne søndags tema traditionelt var det kristne ægteskab, sådan som det også fremgår af tidens andre salmebøger, der, som her Vinter-Parten, i forbindelse med denne søndag anfører en række salmer om ægteskabet. Kingos valg af versemålet fra *I Jesu navn* som gennemgående versemål for hver søndags 1.-evangeliesalme kan næppe være tilfældigt. Gennem de associationer, der var knyttet til *I Jesu navn* kunne Kingo alene gennem valget af dette versemål og denne melodi lægge et net af fortolkninger ned over hele gudstjenesten: 1) I Jesu navn skal gudstjenesten holdes og menneskelivet leves, 2) Det evangelium om Kristus, der er evangeliets livsnerve er nyt og skaber nyt hver gang, 3) Gudstjenesten er som kirkens, Kristi bruds, ugentlige bryllup, hvor ordet forkyndes med skabelsens og genløsningens kraft (Jesu ord og renselseskarrene), dåben finder sted (karrene som vandkar), nadveren fejres (hele bryllupsfesten og karrene som vinkar), "han aabenbarede sin herlighed; og hans discipler troede paa hannem." Hertil kommer den erotiske baggrundsforståelse for det kristne liv og den kærligheds natur, først og fremmest for forholdet mellem Gud og mennesker, som siden pietismen udbyggede ud fra en kristologisk-profetisk tolkning af Højsangen i det Gamle Testamente, jfr. H.A. Brorsons salmer. Kingo skrev ikke salmer og redigerede ikke sin salmebog uden at tænke i salmernes og salmebøgernes større og mindre sammenhænge, hvilket også ville ligne ham dårligt som den barokdigter par excellence, han var.

Den, der tog Vinter-parten i hånden, kunne ikke undgå at lægge mærke til den forskellige typografiske opstilling af salmerne. De salmer, der var skrevet efter den metriske reform, dvs. Kingos og hans samtidiges salmer, var sat poetisk i modsætning til de salmer, der var skrevet før den metriske reform, dvs. salmerne fra Thomissøns salmebog frem til midten af 17. århundrede, var sat som prosa med omløbende tekst. Dertil kom, at Kingos salmer var sat med større typer end hans samtidiges. Det var en provokerende opsætning, men ikke uden fortilfælde, da Kingos forlægger og bogtrykker Daniel Paullis fuldkomne salmebog *Dend Siungende Guds-Fryct* fra 1680 også var trykt med varierende typografi. Til Kingos forsvar taler, at salmerne siden Thomissøns salmebog, hvor de var sat poetisk, i 17. århundredes salmebøger var sat som prosa, hvorved der var blevet sparet plads, men for den ikke specielt poetisk interesserede bruger af

---

[21] *Hymnologiske Meddelelser* 1999/4 s. 209

Vinter-Parten har opsætningen uden tvivl virket irriterende selviscenesættende på den nye poesis vegne og på de gamle ægte lutherske salmers bekostning.

På samme måde har først og fremmest Kingos poetiske sprog virket. Kingo skriver nogle år senere, 28. januar 1697, i forbindelse med redaktionen af kirkesalmebogen i et brev til professor Hans Wandal[22], at den "*Grandiloquentia*, som nogle støde sig paa, er dog danske, og kand ret vel af danske Folk forstaaes, endogsaa gemeene, der tidt haver meere Fattelse, end somme lærde tager vare for". Det er for Kingo et spørgsmål om det poetiske sprogs berettigelse i kirken. Han er selv ikke et øjeblik i tvivl om dets berettigelse, da det, som han skriver i det følgende, er i stand til at beskrive sider af tilværelsen, som almindeligt dagligdags eller lærd sprog ikke er i stand til at indfange. Det er Kingos opfattelse, at er man i stand til at forholde sig til tilværelsen, er man også i stand til at forstå det poetiske sprog. Hvortil kommer, at tilhængerne af den metriske reform, hvilket vil sige den intellektuelle elite i bred forstand, var af den overbevisning, at det ville være at forråde almindelige mennesker at forholde dem den udvidelse af tilværelsesforståelsen, som udviklingen af det poetiske sprog havde betydet.

Vinterparten

Salmer af Kingos samtidige (1650 >) i Kingos Vinterpart (1689) og Salmebog (1699)

Side	Førstelinie	Forfatter / oversætter	Salme bogen 1699
59	BEtænk O Menniske din Død	Harsdörffer 1649 / Peder Mehrn 1666	
64	Hvor snarlig rinder Livet bort!	Joh. Brunsmand 1676	
70	BOrt Mørk, bort søvne Taage	Joh. Brunsmand 1687	
165	GUD vor Fader Søn og Aand	Anonym (1689)	
175	HVi samler sig den Hedensk Magt	Joh. Brunsmand 1687	
194	JEsus Christ i Jødeland	Niels Sørensen (1689)	
218	O HERRE Gud og Fader bliid	Anonym (1689)	
219	DEr Jesus Christ vor Broder	Niels Sørensen (1689)	
238	I Cana Galilæa der Et Bryllups Høytiid skeede	Niels Sørensen (1689)	
258	DA JEsus Guds Eenbaarne Søn	Niels Sørensen (1689)	
271	DEr JEsus hafde prædiket	Niels Sørensen (1689)	
317	NAar vi i største Nød er sted	Paul Eber 1560 / Johan Brunsmand 1687	
318	HVi vilt du saa dig klage	J. Herrmann 1630 / Johan Brunsmand 1687	255
363	OP Siæl, op at følge den lidende Mand	Elias Naur (1689)	
368	JEsu dine dybe Vunder	J. Heermann 1644 /N.C. Arctander (1689)	40

[22] KSS V s. 255 f. Hans Wandal, 1656-1710, 1684 professor i teologi ved Københavns Universitet.

380	VI takke dig aff Hiertens Grund	Peder Olufsen Svegning 1668	
383	STat op! stat op min bange Siæl (A - udg.)	Peder Olufsen Svegning 1668	
397	GUD skuer aff det høye	Jens Pedersen Bergendal 1676	
400	PAa Gud jeg mig	Jens Pedersen Bergendal 1676	
409	HIelp hierte Gud! hvor er det fat	Elias Naur (1689)	
421	O Hvad for Redning, Roe	Jens Pedersen Bergendal 1676	
436	NAar Jeg, O JEsu, betænker	Elias Naur (1689)	
441	SAa lenge Lykken leer	Elias Naur (1689)	
473	HVo sig vil i Synden søle	Elias Naur (1689)	
477	SOm en Hind hun aarle jages	Elias Naur (1689)	
488	OM Nødtørft Jeg ey tviiler	J.C. [J. Carstens ?] (1689)	
491	HVo kand nok Guds Naade priise	Elias Naur (1689)	
512	Ah! Hvad Jeg aff Væmodighed	Elias Naur (1689)	
536	HVo maa ey døe og daane hen?	Elias Naur (1689)	
611	JEg kaster mig ned, og bejamrer	Elias Naur (1689)	
618	Solen udi mørke Klæder	Holger Pauli 1680	
620	NU gaff min JEsus gode Nat	J. Rist 1655 / Peder Olufsen Svegning 1668	
626	I som aff hiertet ynckes vil	Peder Møller 1680	
639	EYa dend striid en Ende fik	Johan Brunsmand 1676	
640	OP Hierte, siæl, op sind og sands!	Elias Naur 1688	

Den samtidige salmedigtning er i Vinter-Parten ud over Kingo først og fremmest repræsenteret af fem salmedigtere, Johan Brunsmand[23], Niels Sørensen[24], Peder Olufsen Svegning[25], Jens Pedersen (Bergendal)[26] og Elias Naur[27]. Tre af disse digtere, Johan Brunsmand, Jens Pedersen og Elias Naur, har Kingo kendt personligt. Jens Pedersen og Elian Naur var ansat i og ved Odense, to af dem, Johan Brunsmand og Jens Pedersen, har Kingo skrevet æredigte til[28]. Kingo har hentet de fem digteres salmer fra de salmesamlinger, de har udgivet i årene op til arbejdet med Vinter-Parten, bortset fra Elias Naurs passionssalmer, som han utvivlsomt har opfordret ham til at skrive på baggrund af det store passionsepos *Golgatha paa Parnasso*, der udkom 1689 samtidig med Vinter-Parten. Niels Sørensens salmer har Kingo fra et manuskript, der ikke ken-

[23] Johan Brunsmand, 1637-1707, præst ved Vartov i København 1679-1707

[24] Niels Sørensen, 1607-1677, provst i Malmø 1649-77. Niels Sørensens fem salmer i Vinter-Parten er genremæssigt bibelhistoriske sange og som sådanne forbilleder for N.F.S. Grundtvigs bibelhistoriske sange 125-150 år senere.

[25] Peder Olufsen Svegning, død 1671, sognepræst på Stordø i Bergens stift 1648-69

[26] Jens Pedersen (Bergendal), 1639-1704, sognepræst i Dalum-Sanderum 1663-1704

[27] Elias Naur, 1650-1728, 1674 hører, 1680 konrektor, 1684 prorektor, 1687 rektor ved Katedralskolen, 1691 professor ved gymnasiet i Odense.

[28] Til Johan Brunsmand, dels ærevers, dels 'Klinge-Dikt'(sonnet) i forbindelse med udgivelsen af *Aandelige Siunge-Lyst* 1687 (KSS I 251). Til Jens Pedersen, ærevers i forbindelse med udgivlsen af *Glæde i Haabet udi*

Den Forordnede Nye

Kirke-Psalme-Bog,

Efter

Hans Kongelig Majests.

Allernaadigste Befalning, af de fornemste Geistlige i Kiøbenhavn, til Gilds Tieneste paa Søndagene, Festerne, Bede-Dagene og til anden gudelig Brug i Kirken, udi Danmark og Norge, af gamle Aanderige Sange, ordentlig indrettet og flitteligen igiennemseet, og med mange nye Psalmer forøeket, og ilgemaade efter Kongelig Befalning til Trykken befordret.

Af

TH. KINGO, D.

Biskop udi Fyens Stift.

Kiøbenhavn, 1759.

Findes tilkiøbs hos J. W. Boppenhausen, Kongl. Bibliothek-Bogbinder, boende i stort Grønnegade.

des i dag. Om Kingo har kendt Niels Sørensen vides ikke, det samme gælder med hensyn til Peder Olufsen Svegning.

Kun to af de samtidige salmedigteres salmer gik videre til Kirkesalmebogen fra 1699, begge oversættelser af salmer af Johann Herrmann foretaget af henholdsvis Johan Brunsmand og N.C. Arctander. Alle de øvrige samtidige salmer nåede ikke længere end Vinter-Parten. Grunden kan der kun gisnes om, men årsagen kunne være, at de samtidige salmer teologisk og digterisk ikke var tilstrækkeligt overbevisende, at de måtte udgå til fordel for de lidt ældre, mere etablerede salmer, der i stedet blev optaget i Kirkesalmebogen, eller at det var den almindelige opfattelse, at de kun var optaget i Vinter-Parten, fordi deres forfattere var Kingos gode venner.

Kirkesalmebogen 1699

Seks år efter at Vinter-Parten februar 1690 var blevet kaldt tilbage[29], blev salmebogssagen igen taget officielt op. I mellemtiden havde Søren Jonæsøn under hånden fået til opgave at udarbejde en ny salmebog i stedet for Kingos Vinter-Part, men hans salmebogsforslag nåede aldrig at blive trykt. De politiske omstændigheder ufortalt faldt Jonæsøns forslag, dels fordi han moderniserede mindst ligeså meget som Kingo[30], hvilket godt kan undre, når man tænker på den medfart Kingos moderniseringer havde fået, dels fordi Jonæsøn ikke havde optaget en eneste salme af Kingo. Både det ene og det andet var direkte imod kongens ønske. At det har været kongen, Christian 5.s personlige ønske, at de gamle salmer skulle bibeholdes med deres oprindelige ordlyd, samtidig med at Kingos salmer skulle udgøre den egentlige fornyelse, kan ses af den omstændighed, at Kingos og Jonæsøns salmebogsarbejder bliver forkastet af tilnærmelsesvis de samme årsager, selvom kongens rådgivere må have haft gode politiske grunde til at bekræfte forkastelsen af Kingos salmebogsarbejde ved at fremme Jonæsøns, så sandt som Jonæsøns arbejde kunne opfattes som en hymnologisk legitimation af deres fortrængning af Luxdorff og Kingo fra Kongens nærhed.

I sin befaling til den kommission af københavnske gejstlige, han pålægger at fuldføre salmebogsarbejdet, skriver Christian 5.[31], at kommissionen skal gennemgå Vinter-Parten og andre salmebøger, der er i brug, og fra disse bøger tage de gode både nye og gamle salmer, der synges i kirken og i øvrigt, ikke mindst Luthers og andre "Gudfrygtige Lærefædre"s salmer. "Ord

---

Hiertens enfoldighed forestillede i nogle nye Sange 1684. Æreversene til begge salmedigtere er således skrevet, mens Kingo arbejdede med Vinter-Parten.

[29] Om salmebogssagens forløb, se: Peter Balslev-Clausen *Kingos Salmebog 1699*, Hymnologiske Meddelelser 1999/4, s. 212 ff.

[30] Se Peter Balslev-Clausen *Kingo som tekstredaktør*, Hymnologiske Meddelelser 2000/2.

[31] KKS 5, 224 f.

eller Sententzer", der kan misforstås teologisk, eller ikke "vaare saa tydelige effter nu brugelige Sprogs art, at de af dend gemeene Mand kan forstaais" skal gøres mere - teologisk og sprogligt - forståelige "paa føyeligste oc eenfoldigste maade". Der måtte imidlertid ikke rettes stil på salmerne. Af dyrekjøbt erfaring slås dette fast, så det ikke kan misforstås. De nye salmer var skrevet ud fra de nye poetiske principper og skulle selvfølgelig ikke ændres, men det skulle de gamle salmer heller ikke. Der skulle både i kirken og i salmebogen være plads til såvel almindelige mennesker med deres traditionelle, konservative, men stadig eksistentielle forhold til salmerne, som til den moderne kulturelle elite, for hvem den metriske form og den nye poesi var forudsætningen for at kunne opfatte et digt og dermed en salme eksistentielt. Kongen ønskede ikke en gang til at blive misforstået på dette punkt, derfor understreges det så stærkt, som tilfældet er.

Kingos Salmebog (1699)

Traditionens salmer (> 1650)
Efter 1569 med forfatter og oversætter anført. Forekomst (nr.) i Vinterparten (1689) anført.
Sidetal anført efter Kingos Graduale (1699)

Førstelinie	**Side i Thomissøns salmebog (1569)** **Forfatter / oversætter**	**Kirke ritual 1685**	**Vinterpart 1689**	**Søndag i kirke året**	**Side**
O GUd vi lofve dig	TH 304 v	x	308	Søndag	1
Nu bede vi dend hellig Aand	TH 101 r *Luther*	x	6	-	6
Kyrie, Gud Fader Alsomhøyeste Trøst	TH 99 v	x	1	-	7
Kyrie Gud Fader af Himmerig	TH 3 r	x		-	9
Kyrie Gud Fader, Forbarme dig ofver os	TH 82 v	x	628	-	10 a
Alleniste Gud i Himmerig	TH 109 v	x	2	-	10 b
Nu lader os alle tacke Gud vor HErre	TH 6 v	x		-	12 a
Hannem bør altid at vi Siunge	TH 6 v	(x)		-	12 c
Christus JEsus for os Offret	TH 83 v	x	630 a	-	13
Vi Tro allesammen paa een Gud	TH 118 r *Luther*	x	7	-	15
Et lidet Barn saa Lysteligt	TH 11 r	x	129	-	17
Christ stod op af Døde	TH 83 v	x	630 b	-	18
Christ til Himmels monne fare	TH 96 v	x		-	19
Christ dend hellig Aand sende	TH 101 r *Luther*	x		-	20 a
Lofver Gud i fromme Christne	TH 131 v	x		-	20 b
JEsu søde Hukommelse	*Latin o. 1200 / Jens Jensen Otthense 1625*	x	20	Nadver	23
O Guds Lam Uskyldig	TH 127 v	x	16 a	-	26 a
GUD være lofvet altid og Benedidet	TH 129 r *Luther*	x	38	-	26 b
Beklage af ald min Sinde	TH 181 r	x	678	Bede dage	28
Udi din store Vrede, For mine synder leede	*Marot 541/Lobwasser 1573 /Dansk 1642*			-	29

Førstelinie	Side i Thomissøns salmebog (1569) Forfatter / oversætter	Kirke ritual 1685	Vin-ter-part 1689	Søn-dag i kirke året	Side
O du GUds Lam, som bar Verdens Synder	TH 249 v	x	689	-	30
O HErre Gud benaade mig, For din	TH 174 v		673	-	31
Ach levende Gud, jeg bekiender for dig	*Selnecker 1564 / HC Sthen 1578*	x	692	-	32
Kyrie Eleison (Litaniet)	TH 246 v *Luther*	x	686	-	35
Gud gifve vor Konning og ald Øfvrighed	TH 254 v	x	690 a	-	38
Forleen os med Fred Naadelig	TH 254 r *Luther*	x	691	-	39
O Menniske begræd din Synd saa stor	TH 68 v	x	371	-	41
HErre Christ, Gud Faders Eenbaarne Søn	TH 29 r		89	A 1	47
Kom Hedningers Frelser sand	TH 1 r *Luther*	x	46 (50	-	48 a
GUds Søn er kommen af Himmelen ned	TH 151 r		558	-	48 b
Fryd dig, du Christi Brud Imod din ...	*Dansk 1632*		47	-	50
Af Høyheden oprunden er	P. *Nicolai 1599 / HC Sthen o. 1600*		51	-	51
O Stierners Skaber i Himmelske Huus	TH 2 r		103	-	52
Vær glad, du Hellige Christenhed	TH 22 r				53
Vaager op I Christne alle	TH 350 r		73	A 2	54
HErre JEsu Christ sand Menniske og Gud	TH 335 v	x		-	55
Løft op dit Hofved ald Christendom	TH 359 r			-	56
Jeg beder dig, min HERRE og GUD	TH 337 v			-	57
Mit Haab og Trøst og ald tilliid	TH 278 v			-	59
GUD Fader og Søn og Hellig Aand	TH 52 r *Luther*		91	A 3	60
Vor HErre JEsus Christ Guds Søn	*RH Reravius 1575*			-	61
Et Trofast Hierte, O HErre min	*HC Sthen 1586*			-	63
O Gud af Himmelen see her til	TH 212 v *Luther*		97	-	64
O HErre, frels mig, og Døm min Sag	TH 216 v		525	-	65 a
Fra Mennisken hafver Jeg vendt min Hu	TH 172 r			A 4	65 b
Jeg vil mig HErren love	TH 39 v		94	-	68
Frisk op min Siæl, forsage ey	*C Schmucker1578 / H Raffn 1615*			-	69 b
Den signede Dag er os beteed	TH 9 r		(125)	1.J	71
Fra Himmelen høyt komme vi nu her	TH 23 r *Luther*		118	-	72
Et Barn er født i Bethlehem	TH 19 v		123	-	73
Ald dend gandske Christenhed	TH 14 r		124	-	74
Nu er født os JEsus Christ	TH 13 r		120	-	75
O JEsu Christ, som Manddom toog	TH 25 r		138	-	76
Fra Himmelen kom dend Engle-skar	TH 24 v *Luther*		193	2.J	77 b
O trofaste Gud, O JEsu min HErre	*N Selnecker / H Raffn 1620*			-	79 a
Hvad min Gud vil, det skee altiid	TH 341 v			3.J	79 b
Lovet være du JEsu Christ	TH 21 r *Luther*	x	121	-	81 b
Min Siæl nu lofver HErren	TH 293 v	x	320	J 1	82 b
Hvo som vil lefve Christelig	TH 114 r *Luther*				83
Maria hun er en Jomfru reen	TH 41 r	x	117	-	84
I JEsu Navn Skal ald vor Gierning skee	*Joh. Frederiksen 1639*	x	227	N	85
GUds Godhed ville vi Priise	*P Eber 1575 / R Katholm 1586*	x	159	-	86
Velsignet være JEsu Navn	TH 43 v			-	87
O GUd, efter dig mig forlænger	*HC Sthen 1589*			-	88

Førstelinie	Side i Thomissøns salmebog (1569) Forfatter / oversætter	Kirke ritual 1685	Vin-ter-part 1689	Søn-dag i kirke året	Side
Vi takke dig, O GUD vor Fader kiere	TH 310 v			-	89
Lofver nu HErren, Lofver nu HErren	*A Scandelli 1568 / Dansk 1642*			-	90
Hvi traadtzer du og berømmer dig	TH 218 v			N 1	91
Hvo sig fortrøster Paa dend høyestes Magt	*Dansk 1611*			-	92
Vil GUD vor HErre ey med os staa	TH 297 r		182	-	93
Var Gud ikke med os denne tiid	TH 296 v *Luther*	x	316	-	94 b
Alleene til dig, HErre JEsu Christ	TH 183 v - -			-	95
Jeg raaber fast, O Herre, Af dybeste nød	*Marot1540/ Lobwasser 1564 Sten Bille 1612*			-	96
Herodes, hvi frygter du saa saare	TH 27 r *Luther*		192	K	97
Nu er os Gud Miskundelig	TH 259 r *Luther*	x		-	98 b
Som Hiorten med Tørst befangen	*Bèze 1551 / Lobwasser 1573 / Dansk o. 1600*		178	K 1	99
Mit Barn, frygt dend sande Gud	*P Jensen Roskilde o. 1610*		214	-	101 b
HErre JEsu Christ, Min Frelser du est	*HC Sthen 1588*			-	102
Uden Herren opholder vort huus og gaard	TH 203 v		244	K 2	103
Dend som mig føder, det er Gud min Herre	*Marot 1543 / Lobwasser 1573 Dansk 1642*		500	-	104 b
Kom Gud Skaber, o Hellig Aand	TH 106 v *Luther*			-	105
Jeg raaber til dig, O HErre Christ	TH 268 v		263	-	106
Jeg løfter høyt op Øyne mine	TH 228 r		261	K 3	107
Naar vi i største Nøden staa	TH 267 r		272	-	108
Paa dig haaber jeg min HErre from	*A Reusner 1533 / H Raffn 1620*			-	109 b
O JEsu, hør mig for din død	TH 57 r			K 4	110
Udi min angest og nød	*Tysk o. 1600 / H Raffn 1620*			-	112 a
GUd Fader udi himmerig, sin Villie	TH 111 v			-	112 b
Af Adams fald er plat forderv't	TH 153 v		104	K 5	113
Beholt os, HErre, ved dit Ord	TH 253 r *Luther*		281	-	115 b
Hvo som Christi Kors vil pryde	TH 81 v			-	116
Om Himmeriges Rige saa ville vi Tale	TH 368 v		76	K 6	117
Eya mit hierte ret inderlig Jubilerer	*Dansk 1639*			-	119
Paa Gud allene hafver jeg sat min Liid	*Dansk (1611)*		402	-	120
GUds Naade jeg altiid priise vil	*HC Sthen 1586*			-	121
Med Glæde og Fred far jeg nu hen	TH 333 v *Luther*	x		MR	122 b
O Fader vor Barmhiertig og good	TH 145 r			Sep	124 a
Den Liuse Dag forgangen er	*HC Sthen 1589*			-	124 b
Christe lad din Ædle Fred	*P Jensen Roskilde 1628*			Tak	126 a
O HErre Gud, hvor gaar det til	*M Moller 1587 / Dansk 1629*			-	127
Christus kom self til Jordans Flood	TH 123 r *Luther*	x	346	F	128
Ære, Lof, Priis og Herrlighed	*C Schneegasz 1597 / CA Erickssøn 1645*			-	129 a

Førstelinie	Side i Thomissøns salmebog (1569) Forfatter / oversætter	Kirke ritual 1685	Vin-ter-part 1689	Søn-dag i kirke året	Side
Vreden din afvend, HErre GUd af Naade	*G Thymus (?) 1541 / Tysk 1583 / Dansk 1639*			-	130
Vor GUD hand er saa fast en Borg	TH 217 v *Luther*		181	F 1	131
Fader vor udi Himmerig	TH 119 r *Luther*	x	676 b	-	132
JEsu Christ, dig takke vi	TH 59 r	x	367	-	133
HErre GUd, du som min Fader est	*J Mathesius 1564 / CA Erickssøn 1645*			-	134
O vi Arme Synder, Vore Misgierninger	TH 54 r	x	413	F 2	136
Af dybeste nød lader os til GUD	TH 179 r			-	137
O HErre Gud i Himmerig, Hvo skal	TH 190 v			-	138
Christe, du est baade Lius og Dag	TH 322 r			-	139
Af Dybsens Nød raaber jeg til dig	TH 178 r	x	684	F 3	141
Bevar mig HErre, og hos mig vær	*S Ochsenkhun / CA Erikssøn 1645*			-	142 a
Mit Hierte hvi gremmer du dig	TH 235 r			MF	142 b
Siunge vi af Hiertens Grund	*Hans Vogel 1554 / HC Sthen 1578*	x		-	144
Hvad kand os komme til for Nød	TH 215 r		497	-	145 b
Gladelig ville vi Halleluja siunge	TH 288 r			-	147
Vi Christum lofve hver og Een	C. *Sedulius o. 450/ M Luther 1524 / SP Judikær 1644/ Kingo 1689*		128	-	148 a
Lof Gud du Christenhed, Tack hannem ...	TH 16 v			MB	149
Saa Taler dend u-viise Mund	TH 150 r *Luther*			F 5	150
Der JEsus Christus vor HErre	TH 130 r			ST	153 b
JEsus Christus er vor salighed	TH 128 r *(Hus) Luther*	x	16 b	-	154
Hielp Gud, at jeg nu kunde	TH 61 v	x	35	-	155
O Gud vor Fader i Ævighed	TH 64 r	x	383(B udg)	LF	157
JEsus op paa Korset stood	TH 78 v	x	623	-	160
Det hellige kors vor HErre selv baar	TH 80 r			-	161
O hierte kiere JEsu Christ	*HP Resen o 1640 S Jonæsøn 1696*			-	162
Christ laae i Dødens baande	TH 91 v *Luther*		637	1.P	164
O Fader udi Himmelen, ved din Søn	TH 94 r		645	-	165
Fra Døde opstood dend HErre Christ	*Latin 14. årh. / Dansk 1632*			-	167 a
Naar min Tiid og Stund er for Haand	TH 336 v	x		2.P	169
JEsus Christus vor Frelsermand	TH 93 v *Luther*			-	170 b
Opstanden er Christus vor HErre	*Tysk 12. årh / Latin 13. Årh/ Tysk 15. årh / PM Ofvid 1648*			3.P	171
Det er Guds Villie, det er hans Bud	*NL Arctander 1591*			P 1	173 b
HErren hand er min Hyrde good	*A Arreboe 1623*		499	P 2	175 b
Fra Gud vil Jeg ey vige	*L Helmbold 1563 / H Raffn 1615*			-	176
Kommer til mig, sagde Guds Søn	TH 230 v			P 3	177

Førstelinie	Side i Thomissøns salmebog (1569) Forfatter / oversætter	Kirke ritual 1685	Vin-ter-part 1689	Søn-dag i kirke året	Side
Jeg beder dig, Fader i Himmerig	*Dansk o 1625*			P 4	182
Ach Gud! du kieriste Fader min	*Tysk 1571 / H Raffn 1620*			P 5	189 a
JEsus Christus er opfaren Ofver alle ...	TH 98 v			KH	189 b
Til himmels foor dend HErre sand	*Latin 15. Årh / Tysk 1601 / Dansk o. 1625*			-	190
Dig tacke vi, O HErre Christ	*Tysk 1607 / PM Ofvid 1648*			-	192
O høyeste Gud og Fader good	*J Beltz 1587 / CA Ericksson 1645*			P 6	193
O Gud Fader i Ævighed	TH 283 v			-	196 a
Kom Hellig Aand, O HErre Gud, Opfyld	TH 105 r *Luther*	(x)		1.Pi	196 b
Hvo kand betale Syndsens Sold	*N Hemmingsen 1570*			2.Pi	199
CHristus vor HErre og Skaber kier	*Dansk 1582*			-	202
Kom Hellig Aand, O HErre Gud, Besøg	TH 107 v *Luther*			3.Pi	203 a
JEsu Christe Lifsens Port	*E Alberus 1558 / Dansk 1642*			-	205 a
Gud Fader blif du nu med os	TH 110 v *Luther*			-	205 b
Vor Gud ville vi paakalde	TH 284 v			T	206 b
HErre JEsu Christ, ald Verdsens Trøst	*PJ Vinstrup 1616*			T 1	208
Ald Verden fryde sig denne Tiid	*HP Resen, før 1638*			T 2	211 a
GUds Søn hand sagde self disse Ord	*RH Reravius 1572*			T 3	212
Lovet være HErren Israels Gud	*E Alberus 1561 / H Raffn 1620*			SH	214
Salig forvist ere alle de	TH 191 r			T 4	216
Min Gud, hvo skal her som en Giest	*A Arrebo 1627*			-	217 a
Hiertelig mig nu længes	*C Knoll 1599 / Dansk 1639*	x		-	217 b
Dig bede vi Børnene dine	TH 328 v			T 5	219
HErre, mit Haab det er til dig	TH 257 v			-	220
Synden giør Mennisken Blind og Lam	TH 162 v			T 6	222
O Gud Fader, din Soel saa skiøn	TH 266 r			T 7	224
O JEsu, Lifsens HErre, Kom mig til ...	*HC Sthen 1589*			T 9	226
O Gud, hvor lenge glemmer du	TH 256 r			T 12	228
I alskens Fare, Jammer og Nød	*N Chytäus 1595 / CA Ericksson 1645*			-	229
Dig være Lof og Priis, O HErre Christ	TH 127 r		15	T 13	232 a
Alleene paa GUD fortrøster jeg mig	*A Salsborch 1558 / HC Sthen 1578*			T 14	232 b
Som en Hiort tørstig og bange	*S Bille o 1615*			-	233
O Menniske, vilt du betænckе	TH 233 v			T 15	235
Naar jeg betænckеr den Tiid og Stund	*P Nielsen o 1600*		61	T 16	237
O Trofaste Hierte, Lof, Tack og Priis	TH 311 v			T 17	238
Bevar os altiid, O JEsu Christ	*N Helvad 1617*			Mich	241 a
O Gud, Riig af Barmhiertighed	*Tysk 1609 / H Raffn 1620*			-	241 b
Christe, som est en Høfding i Engle-Skare	*Hrabanus Maurus / Bonn1550/ Lobwasser1579 /*			-	242

Førstelinie	Side i Thomissøns salmebog (1569) Forfatter / oversætter	Kirke ritual 1685	Vin-ter-part 1689	Søn-dag i kirke året	Side
	H Raffn 1620				
O du Trefoldig Eenighed	TH 323 v *Luther*			T 18	243 a
O JEsu for din Piine	*Dansk o. 1600*		695	T 19	243 b
O HErre Gud benaade mig, Af din ...	TH 176 r	x		-	245
O GUD, vi tacke og lofve dig	TH 329 v			T 20	247 a
Fromme Christne hafver et frit Mod	*J Gigas 1561 / CA Erikssøn 1645*			T 21	247 b
Dend Christelige Kirckes skiønne Navn	TH 193 r		282	AH	248
Af gandske Hierte, Siæl og Mood	*A Arrebo 1623*			-	250 a
Trofaste GUD, HErre JEsu Christ	*C Stolzhagius 1582 / CA Ericksson 1645*			T 22	252 a
Forgiefves er Arbeyd og Konst	TH 204 v			T 23	252 b
HErren i din nød høre dig	*RH Reravius 1574*			-	253
HErre GUd, lær mig mit Endeligt	TH 340 v	x		T 24	254
Jeg hafver min Sag til GUD hiemstilt	*J Leon 1589 / H Raffn 1620*			T 25	256
Christe, du est dend klare Dag	TH 322 v			T 26	260
Hvo som vil Salig udi verden lefve	TH 196 v	x	215	Brvil	262
O Fromme og Trofaste Gud	*B Ringwald 1577 /Dansk 1639*			Begr	264
Vi Tro allesammen paa en Gud, Som Himmel	TH 117 r *(Credo) Luther*			-	265
Med Sørgen og Klagen holdt Maade, Lad Guds Ord	*A Prudentius Clemens 4.årh /P Hegelund 1586*	x		-	266
Nu lader os hans Legem Begrafve	TH 334 v	x			267
Ret salig forvist er dend Mand	TH 197 r		246	Bars	268
O HErre GUD, Miskunde dig	TH 122 r			Kat	269
Jeg vil din Priis udsiunge	*G Niege 1582 / J Matzsøn 1603*			Dagl kor	270
O Gud skee Lof til ævig Tiid For sin	*HC Sthen 1589*			-	272
Min GUd jeg priise vil med fliid	*Dansk 1639*			-	274
Jeg takker dig, Ret Hiertelig	*Tysk 1586 / N Mikkelsen Aalborg1632*			-	275 a
GUds hellige engle leyre sig	*JR Brochmand 1644*			-	275 b

Kirkesalmebogen fra 1699, der blev resultatet af den gejstlige kommissions arbejde, har optaget de fleste af de salmer fra traditionen, dvs. fra Thomissøns Salmebog 1569 og tiden indtil 1650, der findes i Vinter-Parten, idet der dog er en tendens til, at det fortrinsvis er salmerne fra Thomissøns Salmebog, der genfindes i Kirkesalmebogen. Af samtidens salmer, i alt 19, har kun to fundet vej fra Vinterparten til Kirkesalmebogen. De øvrige er blevet liggende, hvad enten det skyldes, at de var overflødige, fordi de dublerede andre salmer, var digterisk for ringe eller skrevet af Kingos gode venner og derfor sikrest at udelade.

Kingo forholdt sig frit i sit udvalg og sin redaktion af salme- og salmebogstraditionen tilbage til Thomissøns Salmebog. I modsætning hertil har salmebogskommissionen ønsket at lægge sig i forlængelse af den mest udbredte kirkelige praksis. Ligesom Søren Jonæsøn lagde Cassubes fuldkomne salmebog fra 1677 til grund for sit salmebogsarbejde[32], har kommissionen lagt en af Cassubes sene udgaver til grund for sit arbejde, idet 1685-udgaven er den seneste, der er hentet salmer fra til Kirkesalmebogen. Langt de fleste af salmerne fra traditionen i Kirkesalmebogen findes allerede i Joachim Moltkes fuldkomne salmebog fra 1654[33]. Traditionens salmer i Kirkesalmebogen findes for de flestes vedkommende i flertallet af de fuldkomne salmebøger, men Cassubes 1685-udgave er den eneste, hvor alle 199 salmer i Kirkesalmebogen fra før 1650 findes[34]. Selvom Kirkesalmebogen fra 1699 således kan opfattes som en afløser af Moltkes og Cassubes fuldkomne salmebøger, hvoraf den sidste udkom næsten samtidig med afslutningen af salmebogskommissionens arbejde, følger Kirkesalmebogen ikke Moltkes og Cassubes rubricering af salmerne. På de store helligdage og de mere markante søndage er der i det store og hele sammenfald i rubriceringen, det samme gælder tematiske salmer, men der er kun tilfældigt sammenfald af salmer på de mindre markante søndage. Dette er der intet overraskende i. De forskellige fuldkomne salmebøger forholdt sig frit i forhold til hinanden, og salmebogskommissionen var sammensat af erfarne teologer og præster, der igennem mange år hver uge havde valgt de salmer, som de selv fandt egnede, og som menigheden kunne synge med på.

Kingos Salmebog 1699

Samtidens salmer (1650 - 1699)
Sidetal i Kingos Graduale (1699) og Vinterparten (1689) anført

Side	Førstelinie	*Forfatter /oversætter*	VP
33	Jeg arme Synder træde maa	*J Heermann 1630 / S Jonæsøn 1693*	
40	JEsu, dine dybe Vunder	*J Heermann 1644/ NC Arctander 1689*	368
45	O Gud, jeg vil dig Priise	*B Ringwald 1586 / Dansk 1653*	
135	Ach! Gud min HErre, giør mig Bistand	*Dansk 1661*	
163 a	I døden JEsus blundet	*G Werner 1639 /S Jonæsøn 1693*	
181	Ach HErre from, Hvor stoor og Grum	*M Rutelius 1604 m.fl./ Dansk1661*	
185	O Hellig Aand! kom til os ned	*M Schirmer 1640 /S Jonæsøn 1693*	

[32] Se Anders Malling op.cit. bd. 8, 200.
[33] Efter Joachim Moltkes død 1664 fortsatte Christian Cassube fra 1666 udgivelsen af hans fuldkomne salmebøger.
[34] Følgende fuldkomne salmebøger er gennemgået: Daniel Paulli *Dend ny Fuldkommen Psalmebog. Dend Siungende Guds-Fryct* 1680 (171 af Kirke-Salmebogens før-1650-salmer), Daniel Paulli *Aandelige Psalme-Bog* 1682 (166), Christian Geertsen *Een Ny Fuldkommen Dansk Psalmebog* 1683 (192) og Christian Geertsen *En nyttig Psalme-Bog* 1691 (133).

Side	Førstelinie	*Forfatter /oversætter*	VP
186	I Christne, som bekiende	*G Werner 1639 / S Jonæsøn 1693*	
197	GUd Hellig Aand i Tro os Lær	*B Ringwald 1581 /S Jonæsøn 1693*	
201	Dend Idræt Gud er tæckelig	*GW Sacer 1665 / S Jonæsøn 1693*	
206 a	O Hellig Aand, du Skat saa skiøn	*B Ringwald 1581 / S Jonæsøn 1693*	
209	Hiertelig kier hafver Jeg dig, Herr'	*HMSchalling 1567 / Dansk 1661*	
225	Vee mig, at jeg saa mangelund	*J Heermann 1630 / S Jonæsøn 1693*	
231	Ære, Lof og Priis i høyeste Throne	*Latin 4. Årh / HP Resen 1654*	
236	O gode Gud og Fader hør	*JP Bergendal 1676*	
255	Hvi vil du dig saa klage	*J Heermann 1630 /J Brunsmand 1687*	318
257	Der er forvist paa Tiden snart	*Tysk 1565 / B Ringwald 1586 / Dansk 1675*	
263	HErre JEsu Christ, mit Lefnets Lius	*M Behm 1610 / Dansk 1664*	
271	Nu vel an, vær frisk til Mode	*J Rist 1642 /H Pedersøn 1663*	

Kirkesalmebogen bringer bortset fra Kingos salmer 19 salmer fra tiden efter 1650. Heraf stammer de to fra Vinter-Parten. Det er begge som ovenfor nævnt oversættelser af salmer af Johan Heermann, der derved er repræsenteret med fire salmer i salmebogen, de to andre oversat af Søren Jonæsøn, der i alt er repræsenteret med 8 oversættelser. Betegnende for salmebogskommissionens konservative linie er alle de Jonæsøn-oversættelser, der er optaget i Kirkesalmebogen, oversættelser af tyske salmer fra tiden før 1650. De yngste originale danske salmer, der er optaget i Kirkesalmebogen er den anonyme *Ach Herre from, Hvor stoor og Grum* (s. 181) fra 1661 og Jens Pedersen Bergendals *Ære, Lof og Priis i høyeste Trone* (s. 231) fra 1676.

Kingos Salmebog (1699)

Kingos salmer i Kingos Salmebog (1699)

Sideantal i Kingos Graduale (1699) og nr. i Vinterpaten (1689) anført

Side	Førstelinie	1. og 2.ev-angeliesl. Aftensang	Søn- og helligdag i kirkeåret	VP side
22	Enhver som troer og bliver døbt		Søndag	11
27	O JEsu, søde JEsu, dig			39
58	Luk Øyne op! O Christenhed	as	A 2	54
67	Store Gud og Frelsermand	2.ev	A 4	101
69 a	Op, glædes alle, glædes nu	as	-	99
77 a	Alle ting er' underlige	2.ev	2.J	134
78	Søde JEsu, Festens Første	as	-	131
80	Hvor tryg en vey Est du, o JEsu sød	1.ev	3.J	141
81 a	Lov og tak og evig ære Skee dig, o Guds	2.ev	-	145 a
82 a	Hør Under stoor Udi vor Fæstes Søn	1.ev	J 1	148
94 a	Kom, JEsu, nu, Herodes hand er Død	1.ev	N 1	171
98 a	Vær trøstig, Zion, JEsu brud	as	K	184
101 a	Hvor stoor er dog dend Glæde	2. ev	K 1	201

Side	Førstelinie	1. og 2.ev-angeliesl. Aftensang	Søn- og helligdag i kirkeåret	VP side
104 a	O Egte-Stand, Du høy-lycksalig est	1.ev	K 2	225
109 a	I Christne, hvo I ere?	as	K 3	248
111	Er skibet nu Og folk i fare sted	1.ev	K 4	267
115 a	See, hvor hand gaar Dend Himmel-Aulings-Mand	1.ev	K 5	276
118	Op Siæl, følg med, Paa Bierget JEsus er!	1.ev	K 6	287
122 a	Hvor gaar det dog, O reene Jomfru, til?	1.ev	MR (KY)	299
123	O Viingaards Mand, Du fromme hierte Gud	1.ev	Sep	327
126 b	Nu kommer Vaar Og Salig Velstand snart	1.ev	Sex	334
129 b	Op hierte, hu, op siæl og sind		F	338
140 a	Saa skal dog Satans Rige	2.ev	F 3	452
140 b	Dend Dumme Aand, Og Diefvel maa dog bort	1.ev	-	451
145 a	Eya, hvor vel Du veedst min Tarf og Trang	1.ev	MF	484
146	Lad andre hen i trældom gaae	as	-	482
148 b	Nu kom her Bud fra Engle-Koor	as	MB	550
151	Hvo kand ey glædes hiertelig		F 5	519
152	See, hvor nu JEsu træder	2.ev	PS	566
153	Trods Kors og Død! Trods Satans Helved-hær	1.ev	-	565
163 b	Op Siæl, bryd Søfnen af	2.ev	1.P	633
166	O kiæreste Siæl, op at Vaage	as	-	629
167 b	Som dend Gyldne soel frembryder	2.ev	2.P	646
168	Følg JEsu, med, Jeg er din Vandringsmand	1.ev	-	653
170 a	Saa har ald Verden da dend trøst	as	-	651
171 a	Hil JEsu, dig, Est du her midt iblant!	1.ev	3.P	660
173 a	O JEsu, Præst i Ævighed		P 1	668
175 a	Saa from og good Min Hyrde JEsus er (1699)	1.ev	P 2	
179 a	En liden Stund Vil JEsus kun bortgaa (1699)	1.ev	P 3	
179 b	Min JEsu, du min Siæles trøst (1699)	2.ev	-	
180	Gifve Gud i Himmerige, At vi alle, (1699)	as	-	
184	O JEsu! Gaar du da din Vey? (1699)	2.ev	P 4	
186 a	Gaar du igien, O JEsu, gaar du nu (1699)	1.ev	-	
186 c	Fra himmelen hid til os need (1699)	as	-	
188 a	Gack Sorg og Klag' Fryd dig hver (1699)	1.ev	P 5	
188 b	Min Siæl, om du vil nogen Tiid (1699)	as	-	
191 a	O siæl, som troer, At JEsus hand opstood (1699)	1.ev	KH	
191 b	Min Siæl og Aand opmuntre dig (1699)	as	-	
194	Nu nærmer sig vor Pintze-Fest (1699)	2.ev	P 6	
195 a	Kom Talsmand, kom, O søde Hellig Aand (1699)	1.ev	-	
195 b	Dend Naade, som Gud hafver giort (1699)	as	-	
198	Klaer op mit Hierte, Siel og Sind (1699)	as	1.Pi	
200	O søde Gud, din Kierlighed (1699)		2.Pi	
203 b	O Siæle-Hyrde Gud og Mand (1699)		3.Pi	
207	Jeg Glæder mig, O JEsu, ved min Daab (1699)	1.ev	T	
210	Vor Gud er idel Kierlighed, I Hannem ... (1699)	as	T 1	
211 b	Det intet krængcke skal mit Sind (1699)	as	T 2	
213	Jeg, JEsu, maa Begræde, at jeg tit (1699)	1.ev	T 3	
215	Hører Verdens Øer hører (1699)	as	SH	
221	Hvor deylig skal Guds Kircke staa (1699)	as	T 5	
223	Nu bør ey Synden meere (1699)	as	T 6	
230	O kiere Siæl fald Ydmyg ned (1699)	as	T 12	

Side	Førstelinie	1. og 2.evangeliesl. Aftensang	Søn- og helligdag i kirkeåret	VP side
239	Dend Naade Gud har os beteed (1699)	as	T 17	
250 b	O kiere Siæl, frygt aldrig meer (1699)	as	AH	
258	Min Siæl! Vær lystig, Glad og Troe (1699)	as	T 25	
259	O kiere Siæl, luck op din Mund (1699)	as	T 26	
276	Hører til I høye Himle		pas	349
277	Ofver Kedron JEsus træder		-	353
279	Sofver I? Hvor kand I sofve		-	358
280	Mørcket skiuler Jorderige		-	404
281	Længe hafver Satan spundet		-	423
282	Ingen Høyhed, Ingen Ære		-	428
283	Velder ud i Øyne-Strømme		-	433
284	Søde Synd, du Vellyst- Engel		-	456
285	Pengene, som Judas slengte		-	461
287	JEsus, som skal Verden Dømme		-	465
288	Til Herodes JEsus føres		-	470
289	See, nu er Pilatus gangen		-	501
290	Vil dog Himlen intet Tale		-	506
291	Hvordan en Pilatus hincked'		-	527
292	Rettens Spiir det alt er brecked		-	531
293	Kommer, I som vil Ledsage		-	570
294	Bryder frem I hule Sucke		-	584
297	Gack under JEsu Kors at staae		-	596
298	O store Gud, din Kierlighed		-	
299	O JEsu Verdens Frelsermand		-	

Den egentlige fornyelse i Kirkesalmebogen er repræsenteret af de 86 Kingo-salmer, der er optaget i den. Selvom Kingo derved er repræsenteret forholdsvis langt ringere end i Vinter-Parten, betyder det, at Kingo stadig har skrevet o. 28 % af Kirke-Salmebogens godt 300 salmer. Kingo har i Vinter-Parten optaget 136 af sine egne salmer. Da Vinter-Parten kun dækker godt halvdelen af kirkeåret, ville en fuldt udbygget salmebog til hele kirkeåret have indeholdt over 200 Kingo-salmer. Kirke-Salmebogen indeholder i alt 86 Kingo-salmer. Heraf er 55 hentet fra Vinter-Parten, nemlig 37 søn- og helligdagssalmer og 18 passionssalmer. I betragtning af, at kommissionen ikke ønskede at medtage passionssalmerne i Kirke-Salmebogen og først gjorde det, da kongen havde tilkendegivet, at han ønskede dem optaget i salmebogen[35], er det ikke noget imponerende stort antal, og ikke stort flere end de nye Kingo-salmer, der findes i Kirke-

[35] Se KSS 5,252.255.256.257 og 261.

Salmebogen, nemlig 31[36] Selvom Kingo har haft fortalere i kommissionen (Henrik Bornemann, Peder Jespersen og Hans Wandal), har det næppe betydet meget, f.eks. var Esaias Fleischer Søren Jonæsøns svigerfar. Kommissionens medlemmer har været mere optaget af at redigere en salmebog, der kunne vinde kongens akcept, og som brugerne ville tage vel imod efter mange års hymnologisk turbulens, end at tilgodese Kingos interesser som salmedigter. Hvor stærkt Kingos ikke-optagne salmer fra Vinter-Parten har været savnet kan ses af den omstændighed, at kun et par af dem har fundet vej til eftertidens salmebøger. De Kingo-salmer, der fortsat interesserede læg og lærd, var ud over salmerne i Kirke-Salmebogen fra 1699 salmerne og sukkene fra Siunge-Koorets to parter.

Slutning

Det tog det meste af 20 år at få færdiggjort det stort anlagte salmebogsprojekt. Selvom Kingo først fik den kongelige befaling til at udarbejde en salmebog 1683, har salmebogen været forudsat i det ritualarbejde, der var begyndt året i forvejen. Først med udgivelsen af Kirkesalmebogen og Gradualet 1699 nåede salmebogsarbejdet til vejs ende som det sidste led i enevældens samlede fastlæggelse af kirkens liturgi.

Som det fremgår af Kingos bemærkninger i flere breve i midten af '90'erne har biskop Hans Bagger spillet en væsentlig rolle i forbindelse med forståelsen af den kongelige befalings bestemmelser for salmebogsarbejdet. Som ledende kraft i udarbejdelsen af Kirke-Ritualet 1685 og som udgiver af den forordnede Alterbog 1688 har Baggers skøn vejet tungt i ritualsager, men hans politiske position, han var gift med den 1676 styrtede Peder Griffenfelds søster, har ikke været stærk nok til at rådgive og støtte Kingo tilstrækkelig virkningsfuldt. Kingo ønskede med sin salmebog, hvoraf kun Vinter-Parten nåede at blive udgivet, at bringe gudstjenesten på højde med tidens kulturelle - digteriske og teologiske - niveau. Det samme ønskede i virkeligheden Søren Jonæsøn, hvis salmebogsforslag fulgte de samme principper som Kingos, blot med den ikke væsentlige forskel, at han ikke medtog en eneste salme af Kingo. Den salmebog, der blev resultatet af salmebogskommissionens arbejde blev på mange måder anderledes end både Kingos og Jonæsøns.

Salmebogskommissionens arbejde er karakteristisk derved, at det følger det kommissorium, kongen gav den, meget nøje. Kongen ønskede dels en uændret bevarelse af traditionen for

---

[36] Mht. udvalget af Kingo-salmerne fra Vinterparten i Kirke-salmebogen, ikke mindst placeringen på enkelte gudstjenestedage i Kirke-salmebogen, se Ove Paulsen *Salmer som gudstjenesteled i Kingos Vinterpart 1689 og "Kingos salmebog" 1699*, Hymnologiske Meddelser 2000/1 s. 55 ff. Af de 37 gudstjenestesalmer af Kingo bortset fra de 18 passionssalmer, som Kirke-Salmebogen optager fra Vinter-Parten, er de 7 epistelsalmer på versemålet fra *I Jesu navn* og 15 2.-evangelie-salmer (udgangssalmer), hvortil kommer 7 gudstjeneste- og sakramentsalmer.

menigmands og den rene lutherske læres skyld, dels en fornyelse gennem optagelse af Kingos salmer. Kommissionen føjede nogle få nyere salmer til, hovedsagelig oversættelser, bl.a. af Jonæsøn, af ældre tyske salmer, ligesom man indgik et samarbejde med Kingo om levering af salmer til sommerhalvåret. Et enkelt af medlemmerne af salmebogskommissionen, til gengæld det vigtigste, biskop Henrik Bornemann, havde været medlem af den firemands ritualkommission, hvilket har givet en vis kominuitet i arbejdet. Alt tyder på, at hans sæde i kommissionen har sikret en velvillig indstilling til Kingo og hans salmer, selvom man i forlængelse af kommissioriet har skullet udelukke hovedparten af Kingos salmer fra Vinter-Parten. Modviljen mod at optage Kingos passionssalmer skyldtes en skepsis overfor disse salmer, for så vidt som de ikke var slået igennem i København, hvad de i øvrigt ville have haft svært med, da de kun havde været kendt i 5 år, da kommissionen blev nedsat. Når det var de københavnske teologer og gejstlige, der fik sæde i salmebogskommissionen, skyldtes det ikke alene, at København var rigernes hovedstad, men også at den københavnske gudstjenesteordning siden reformationen havde været normgivende.

Kingo og salmebogskommissionen arbejdede efter nogenlunde det samme kommissorium, i hvert tilfælde var det den samme form for salmebog, kongen forestillede sig, først da han befalede Kingo at udarbejde en ny kirkesalmebog, og senere da han befalede kommissionen at gøre det samme. Det er imidlertid tydeligt, at de har forstået kommissoriet forskelligt, og at det derfor er to meget forskellige salmebøger, der blev resultatet af deres henholdsvise arbejde. Kingo ønskede at udgive en salmebog, der skabte orden og fornyelse i salmesangen. På samme måde som enevælden havde skabt samfundsmæssig orden og fornyelse, skulle kirke og gudstjenesten gøre det, og her var salmebogen et centralt redskab. Kingo har opfattet sit kommissorium som en opfordring til at gøre det gamle tidssvarende og nærværende og til selv at skrive de salmer, herunder de tre hovedsalmer til hver gudstjeneste, der skulle bære fornyelsen, og han har gjort det med sikker hånd, da han har været overbevist om, at ingen kunne gøre det så godt som han selv. Kingo ønskede at skabe en fremtidsrettet salmebog, der kunne sikre en levende, eksistentiel kristendom, der kulturelt var på niveau med det bedste i tiden, og med Vinter-Parten havde han i det store og hele levet op til de forventninger, han således stillede til sig selv.

Salmebogskommissionen ønskede at redigere en salmebog, der ud fra kommissoriet var så konsensuspræget, som det var muligt, og med Kirkesalmebogen fra 1699 har de i et og alt levet op til denne forståelse af kommissoriet. Kirke-Salmebogen er bortset fra de trods alt mange Kingo-salmer, rundt regnet en til hver gudstjenestedag til langt ind i trinitatistiden, og den mindre gruppe oversættelser, især af Søren Jonæsøn, af ældre salmer, overraskende tilbageskuende og konservativ. Ved siden af et stort kontingent salmer fra Hans Thomissøns salmebog fra 1569, der

bringes i deres oprindelige ordlyd, bringer Kirke-Salmebogen hovedsagelig salmer fra traditionen indtil omkring 1650. Det vil sige, at fornyelsen i Kirkesalmebogen bortset fra Kingo, der udtrykkeligt nævnes i kommissoriet, var mindst 50 år gammel. Kingo havde ved de sproglige bearbejdelser af de gamle salme gjort sin salmebog stilistisk sammenhængende, teologisk sammenhængende var den i forvejen takket være hans egen konservative lutherske teologi. Kommissionen havde i modsætning hertil udarbejdet en stilistisk-litterært usammenhængende salmebog, der i stedet for som Kingos at inspirere til et pædagogisk fornyelsesarbejde i kirken, cementerede forskellen på gammelt og nyt med den polarisering og gensidig mistænkeliggørelse som en sådan adskillelse af reaktionært og progressivt som regel resulterer i.

Salmebogskommisisonens Kirkesalmebog er et af tegnene på, at kirken og kulturen var ved at glide fra hinanden med en kirke, der hang fast i en moralsk og doktrinær fortid, over for en eksistentielt åben kultur. Kingo søgte at forene det bedste fra det gamle og det nye, fra kirken og kulturen, hvad kommissionen i det store og hele havde opgivet, dels pga. kongebuddet, dels af overbevisning.

En følge af de mange sprogligt gammeldags salmer i Kirkesalmebogen var, at den hurtigt føltes forældet, og at det ikke mindst i byerne føltes som en befrielse, at pietismens moderne salmer en menneskealder senere kunne bruges som et supplement til Kirkesalmebogens nu 100-200 år gamle sprogligt og metrisk forældede salmer. Havde Kingo fået lov til at gennemføre sit salmebogsarbejde, er det muligt, at bruddet med traditionen 100 år senere, da Evangelisk-kristelig Psalmebog kasserede de fleste af den reformatoriske traditions salmer og forvanskede resten til ukendelighed, ikke havde været så voldsomt. Sikkert er det i hvert fald, at med tilbagekaldelsen af Vinter-Parten og kommissionens begrænsede brug af Kingos salmer herfra, fik de fleste af Kingos gudstjenestesalmer aldrig mulighed for at blive sunget endsige indsunget.

Det er en skæbnens ironi, at salmebogskommissionens Kirke-Salmebog i folkemunde fik navnet "Kingos Salmebog", og at det netop var denne salmebogs Kingo-salmer, der efter 1800, i opposition til Evangelisk-kristelig Psalmebog, blev indbegrebet af dansk luthersk salmetradition, både hos den vakte almue, men også hos den kulturelle elite med mænd som Grundtvig i spidsen.

Vinterparten

Traditionens salmer (> 1650) fra Vinterparten (1689) til Kingos Salmebog (1699)

Førstelinie	Forfatter - Side i Thomissøns Salmebog	Kirke-Ritualet 1685	Søndag i kirke-året	Side i Vinter-Parten	Ændret i 2.udg. VP	Kingos Slb 1699
KYrie, GUD Fader, Alsomhøyeste Trøst	TH 99 v	X	A 1	1		7
ALleniste GUD i Himmerig	TH 109 v	X	A 1	2		10 b
NU bede vi dend Hellig Aand	TH 101 r *Luther*	X	A 1	6		6
VI troe allesammen paa een GUD	TH 118 r *Luther*	X	A 1	7		15
Ære være GUD Fader i Himmerig (Str. 4 af 'Nu er os Gud miskundelig)	TH 259 r *Luther*		A 1	8		98 b
CHristus kom selv til Jordans Flood	TH 123 r *Luther*	X	A 1	346	x	128
MIt Barn frygt dend sande GUD	*P. Jensen Roskilde o. 1610*		A 1	214		101 b
DIg være Lov og Priis O HErre Christ	TH 127 r		A 1	15		232 a
O Guds Lam uskyldig	TH 127 v		A 1	16 a		26 a
JESUS Christus er vor Salighed	TH 128 r *(Hus) Luther*	x	A 1	16 b		154
VOr Frelser JEsum vi tilbede	(TH 128 r) *(Hus) Luther*		A 1	18		
JEsu søde hukommelse	*Latin 11. årh. Joh. Arnd 1624. Jens Jensen Otthense 1625*	X	A 1	20	x	23
O JEsu kjære Frelsere	*Latin 11. årh. Joh. Arnd 1624. Joh. Brunsmand 1687*		A 1	27		
Hielp Gud at jeg nu kunde	TH 61 v	X	A 1	35		155
GUD være lovet altid og benedidet	TH 129 r *Luther*		A 1	38		26 b
KOm O Hedning-Frelser sand	TH 1 r *Luther*	X	A 1	46		48 a
FRyd dig du Christi Brud	*Dansk 1632*		A 1	47		50
FRyd dig du Christi Brud, Her kommer ...	*Joh. Brunsmand 1676,med udgangs-punkt i 'FRyd dig, ... Imod din'*		A 1	48		
KOm nu alle Folkes Trøst	TH 1 r *Luther* Kingos bearbejdelse af 'KOm O Hedning-Frelser sand'		A 1	50	x	(48 a)

AF Høyheden oprunden er	*P Nicolai 1599 / HC Sthen 1600*		A 1	51		51
NAar jeg betænker ræt dend stund	*Peder Nielsen o 1600*		A 2	61	x	237
O Christe, mig forleene	*Joach. Nicolai 1599. HP Resen 1647*		A 2	66		
Opvaager Christne alle	TH 350 r *Luther (!)*		A 2	73	x	54
OM Himmerig vi tale vil	TH 368 v		A 2	76	x	117
OM Himmerig vi qvæde vil	TH 368 v *Foregående salme bearbejdet af Joh. Brunsmand 1687*		A 2	79		
HERR' Christ Guds Søn Eenbaaren	TH 29 r		A 3	89	x	47
GUD Fader, Søn og Hellig Aand	TH 52 r *Luther*		A 3	91	x	60
JEg vil mig HErren love	TH 39 v *Luther (!)*		A 3	94	x	68
O GUD aff Himlen see her til	TH 212 v		A 3	97	x	64
O Skaber udi Himlens Huus	TH 2 r *Latin 6. Årh / Søren Terkelsen*		A 4	103	x	52
AF Adams Fald fordervet slet	TH 153 v		A 4	104	x	113
KYrie Gud Fader aff Himmerig	TH 3 r		1 J	107		9
MAria er en Jomfru reen	TH 41 r	x	1 J	117	x	84
FRa Himlen høyt kom vi nu her	TH 23 r *Luther*	X	1 J	118	x	72
NU er fød os JEsus Christ	TH 13 r		1 J	120		75
LOved vær du JEsu Christ	TH 21 r		1 J	121		81 b
ET Barn er fød i Bethlehem	TH 19 v		1 J	123		73
ALd dend gandske Christenhed	TH 14 r		1 J	124		74
DEnne Glædes Dag er stoor	TH 9 r *Latin 14. Årh / Th. Kingo*		1 J	125		(71)
VI Christum love hver og een	*Luther/ Judichær 1644/ Kingo*		1 J	128		148 a
ET lidet Barn saa yndeligt	TH 11 r	X	1 J	129		17
O JEsu Christ som Manddom tog	TH 25 r		2 J	138		76
IN dulci jubilo, Siunge vi og ere fro	TH 15 v		2 J	145 b B-udg		
GUds Godhed ville vi priise	*P Eber 1575 / R Katholm 1586*	x	N	159		86
JEsus i Hiert' og Mund er sød	*Bertel Pedersen o. 1608-15*	x	N	161		
SOm en Hiort med Tørst befangen	*Bèze 1551/ Lobwasser 1573/ dansk o. 1600*		N 1	178		99
VOr GUD hand er saa fast en Borg	TH 217 v *Luther*		N 1	181	x	131

VIl Gud vor HErr' ey med os staa	TH 297 r		N 1	182	x	93
HErodes, hvorfor frygter du	TH 27 r		K	192		97
FRa Himlen kom dend Engleskar	TH 24 v *Luther*		K	193		77 b
HVo som vil salig udi Verden leve	TH 196 v	X	K 1	215		262
DEnd salig er i Guds Frygt staar	TH 195 v *Luther*		K 1	217		
I JEsu Navn	*Joh. Frederichsen 1639*	X	K 2	227		85
ET Bryllup giordes paa den tjd	*Dansk 1586*		K 2	231		
I hvo som rolig leve vil,	*Dansk 1586*		K 2	234		
OM Egteskab vi siunge vil	*HC Sthen 1589*		K 2	240		
OM Gud ey bygger Huus og Gaard	*Jacob Madsen Weile*		K 2	244	x	
UDen HErren opholder vort Huus og Gaard	TH 203 v			244 b B-udg		103
Ræt salig er forvist dend Mand	TH 197 r		K 2	246		268
Jeg løffter mine Øyne op	TH 228 r		K 3	261	x	107
Jeg raaber til Dig, HERRE Christ	TH 268 v		K 3	263	x	106
NAar vi i største Nøden staa	TH 267 r		K 4	272	x	108
BEholdt os HERre ved dit Ord	TH 253 r *Luther*	X	K 5	281	x	115 b
DEnd Christen Kirkes skiønne Navn	TH 193 r		K 5	282		248
O GUD vi lofve dig, Vi bekiende dig en HErre	TH 304 v	X	TS	308		1
VAare Gud ikke med os denne Tiid	TH 296 v	X	TS	316		94
MIn Siæl nu love HErren	TH 293 v	X	TS	320		82 b
MIn siæl lov Gud din HErre	*Anders Arrebo 1623*		TS	322		
JEsu Christ dig takke vi	TH 59 r	X	FU 1	367		133
O Menniske begræd din Synd saa stoor	TH 68 v	X	FU 1	371		41
O Gud vor Fader i evighed (B - udg.)	TH 64 r	X	FU 1	383	x	157
PAa Gud alleene	*Dansk (1611)*		F 1	402		120
O Vi arme Synder	TH 54 r	X	FU 2	413		136
HVad kand os komme til for Nød	TH 215 r		MF	497	x	145 b
HERREN hand er min Hyrde good	*Anders Arrebo 1623*		MF	499		175 b
DEnd som mig føder, Det er Gud min HErre	*Marot 1543/ Lobwasser 1573 / Dansk 1642*		MF	500		104 b
O HErre frels mig og døm min sag	TH 216 v		F 5	525		65 a
EN Engel til Maria kom	TH 48 r		MB	553		
GUds Søn er kommen aff Himmelen ned	TH 151 r		MB	558		48 b
JEsus op paa Korset stood	TH 78 v	X	LF	623		160

KYrie, Gud Fader forbarme dig over os	TH 82 v		X	1 P	628		10 a
CHristus JEsus for os offret	TH 83 v		X	1 P	630 a		13
CHrist stood op aff døde	TH 83 v		X	1 P	630 b		18
Christ laa i Dødsens Baande	TH 91 v	*Luther*		1 P	637		164
JEsus Christ vor frelsermand (D - udg.)	TH 93 v			1 P	639 b		170 b
O Fader udi Himmelen	TH 94 r			1 P	645		165
O HERRE Gud benaade mig	TH 174 v			Bede-	673		31
KYrie Eleison, Christe Eleison, Kyrie Eleison	TH 246 r			Bede-	676 a		34
FAder vor udi Himmerig	TH 119 r	*Luther*	X	Bede-	676 b		132
BEklage aff ald min sinde	TH 181 r		X	Bede-	678		28
AF Dybsens Nød raaber jeg til dig	TH 178 r	*Luther*	X	Bede-	684		141
KYrie Eleison! (Litaniet)	TH 246 v	*Luther*	X	Bede-	686		35
O du Guds Lam, som bar Verdens synder	TH 249 v		X	Bede-	689		37
GUD give vor Konning og ald Øffrighed	TH 254 v	*Luther*	X	Bede-	690 a		38
VOr HErres JEsu Christi Fred		*HC Sthen 1578*		Bede-	690 b		
FOrleen os med fred naadelig	TH 254 r	*Luther*	X	Bede-	691 b		39
AH levende Gud jeg bekiender for dig		*N Selnecker 1564 / HC Sthen 1578*	x	Bede-	692		32
O JEsu for din Pine		*Dansk o. 1600*		Bede-	695		243 b

OVE PAULSEN

Salmer som gudstjenesteled i Kingos Vinterpart 1689 og "Kingos salmebog" 1699

Indledning:

Den danske højmesseliturgi fra reformationen til 1685, især med hensyn til brugen af faste og fast tilbagevendende salmer.

Med reformationen fra slutningen af 1520'erne blev flere af gudstjenestens led sunget af menigheden som poetiske salmer på dansk. Vi kan i flæng nævne Introitus: Af dybsens nød, Halleluja: Gladelig vil vi halleluja kvæde, Sekvens: Nu bede vi den Helligånd, Credo: Vi tro, vi alle tro på Gud. Det liturgiske nybrud var ikke udtænkt af Luther, skønt både hans og andres salmer fra hans salmebøger blev anvendt. Luther lagde langt mere vægt på latinens bevarelse og brugen af prosagendigtede Davidssalmer på modersmålet. Kirkeordinansen 1537/39[1] forsøgte derfor at bringe tingene tilbage på plads. Man kan tale om, at Christian 3. bistået af Joh. Bugenhagen prøvede på at "wittenbergisere" den temmelig anarkistisk funderede salmegudstjeneste, så dels den latinsk-sprogede messe blev opretholdt, dels danske prosagengivelser af Davids salmer vandt indpas i gudstjenesten og ikke så mange poetiske gendigtninger, der for Luther i første række skulle tjene til at fastholde Guds ord i menigheden og ikke så meget var tænkt til brug uden for gudstjenesten og kirkerummet[2].

Men den uautoriserede reformationsliturgi var trængt dybt ind både hos lægfolket og præsterne og lod sig ikke uden videre afskaffe. De nyudnævnte superintendenter vidste det og modificerede Kirkeordinansens krav netop så meget, at den salmesangsdominerede gudstjeneste kunne fortsætte. Frans Vormordsens instruks til præsterne i Lund Stift 1539[3] viser tydeligt

---

[1] Ordinatio Ecclesiastica Regnorum Daniæ et Norwegiæ et Ducatuum Sleswicensis Holtsatiæ etcet. Anno Domini MDXXXVII. Den rette Ordinants som nu sist paa Herre dage(n) y Ottense bleff offuer seet oc beseglet, Huorledis Kircketiennisten skal holdis vdi Da(n)marckis oc Norges Riger, oc de Hertugdomme Slesuig Holste(n). 1539. Forlaget Verbum i Oslo har udsendt en facsimileudgave af "Den rette Ordinants" 1988. Kirkeordinansen 1537/39. Det danske udkast til Kirkeordinansen (1537). Ordinatio Ecclesiastica Regnorum Daniæ et Norwegiæ et Ducatuum Sleswicensis Holtsatiæ etc. (1537). Den danske Kirkeordinans (1539). Tekstudgave med indledning og noter ved Martin Schwarz Lausten 1989. (Martin Schwarz Lausten).

[2] Jfr. Ove Paulsen: De Profundis. Ps 130-parafraser som faste led i dansk reformatorisk gudstjenesteorden 1529-1798. Hymnologiske Meddelelser 1991/1, s. 3-28 og 1991/2, s. 132f.

[3] Danske Messebøger fra Reformationstiden. Udgivet i Facsimile af Universitetsjubilæets danske Samfund med en liturgihistorisk redegørelse af S. H. Poulsen 1959. I.

hvordan. Niels Jesperssøns Graduale 1573[4] er et forsøg på at fastholde Kirkeordinansens intentioner. En sammenligning mellem den gudstjenesteliturgi, der findes blandt registrene i Hans Thomissøns salmebog 1569[5], og forskrifterne i Gradualet viser, at parterne ikke havde nærmet sig hinanden meget, men at den part, Gradualet repræsenterede, var begyndt at give efter med hensyn til brugen af danske poetiske salmer i gudstjenesten.

Behovet for en ny gudstjenesteordning efter enevældens indførelse 1660/61 førte til bestemmelserne om kirkelige forhold i Danske Lovs 2. bog "Om Religionen og Geistligheden" 1683 og til "Danmarks og Norgis Kirke-Ritual" (i det følgende kaldet Kirkeritualet) 1685. Men endnu medens disse forandringer var forestående, blev Thomas Kingo i 1683 ved kongelig befaling sat til at indrette en ny salmebog[6]. Udførelsen af dette arbejde fik et ofte beskrevet og behandlet dramatisk forløb. Kingo udsendte "Vinter-Parten"[7] (i det følgende kaldet Vinterparten) 1689, der nåede at komme i 2 udgaver, før den blev forkastet. Den kommission, der endelig i 1696 fik overdraget arbejdet, udarbejdede den forordnede kirkesalmebog, der udkom 1699, og hvortil Kingo opnåede privilegier på udgivelsen, sit navn på titelbladet og ikke så forfærdelig meget andet. Dog indeholdt den endelige salmebog 86 af hans salmer.

Dette salmebogsarbejde behandles her, fordi det er nøglen til menighedens liturgiske aktivitet gennem de faste og tilbagevendende salmer, der blev sunget som led i ortodoksiens gudstjenesteliturgi. Der kan skelnes mellem salmer, der fast anvendes i hver gudstjeneste, kirkeåret igennem, eller i lange perioder, og salmer, der vender tilbage, fordi de er en del af en bestemt søndags eller helligdags liturgi. Denne opdeling i faste og tilbagevendende salmer svarer til reformationens opdeling af messebogen i ritualbog og alterbog.

---

[4] GRADVAL. En Almindelig Sangbog, 1573. Udgivet i faksimile af Dansk Organist- og Kantorsamfund og Samfundet Dansk Kirkesang 1986.

[5] Den danske Psalmebog, met mange Christelige Psalmer, Ordentlig tilsammenset, formeret og forbedret. Aff Hans Thomissøn 1569. Facsimileudgaver ved Det danske Sprog- og Litteraturselskab 1933 og ved Samfundet Dansk Kirkesang 1968 og 1997.

[6] Danske Kirkelove samt Udvalg af andre Bestemmelser vedrørende Kirken, Skolen og de Fattiges Forsørgelse fra Reformationen indtil Christian V's Danske Lov, 1536-1683, udgivne af Holger Fr.Rørdam, Dr. phil., Sognepræst. Tredie Del. Kjøbenhavn 1889. Udgivet af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. Side 548-550. Se også Peter Balslev-Clausen: Kingos Salmebog 1699. Hymnologiske Meddelelser 1999/4, s. 208f.

I. Kgl. Befaling til Biskop Thomas Kingo om Udarbejdelse af en ny Salmebog 27. marts 1683.

Denne befaling tog sit udgangspunkt i de mange dårlige salmebøger og -samlinger, udgivet af folk uden teologisk indsigt, der var kommet til at præge udbuddet af salmer. Kongen instruerede herudfra Kingo således: "da er Voris allernaadigste Villie og Befalning, at Du, det snariste muligt er, est betenckt paa en ret Psalmebog af de gamle sædvanlige og beste Kirkesange og Psalmer at sammenskrive og indrette, saa og dend med endeell af dine egne forbedre, paa det Vi en gang kunde have Vall udi Vore Kircker paa gode og gudelige Psalmer till Guds Æres og hans Meenigheds opbyggelse."

Derpå specificerer han yderligere, hvordan Kingo skal redigere den ny salmebog med gengivelse af de gamle salmer fra reformationstiden: "Dog schall Du herudi flitteligen tage udi Agt, 1. At de Psalmer, som till dend sædvanlige Søndags Messe for Prædicken henhører, blive u-forandrede, uden hvor det ved et ord, her og der, endelig kunde giøris fornøden, og for aldt at see//till, at de Sange, som Lutherus self paa Tydsch hafver sammenskrevet, deris meening ingenlunde fragaaes." Selv en mild redaktion af stoffet skal altså ske med stor påpasselighed, så man ikke risikerer at forvanske den rette lære.

Salmebogen skal følge kirkeåret, og ikke som Hans Thomissøns salmebog forskellige kristelig-dogmatiske emner: "2. At Begyndelsen paa Psalmebogen skeer af Kircke Aarets Begyndelse, nemlig dend første Søndag j Advent, og saa fremdelis indtill Aarets ende". Til hver søndag skal gamle og nye salmer stilles sammen, idet der skal digtes nye salmer over hver dags epistel og evangelium til 3 liturgiske nyskabelser, nemlig en salme som genklang af epistelen på Hallelujas plads, et vers eller to digtet over evangeliet til at ledsage præsten på prædikestolen og en afslutningssalme som genklang af evangeliet: " og det saaledis, at hver Søndag faaer sine Sange ordentlig sammenføyede, baade af de gamle og de, som Du self over Epistler og Evangelia sammenskriver till at siunge loco Halelujah, j Prædickestolen eller pro exitu". Bemærk, at kongen sætter skel imellem "de gamle" og "de, som Du self over Epistler og Evangelia sammenskriver...", som om de skal anbringes hver for sig under hver søndag. Desuden opererer kongen med en allerede given funktionsanbringelse, "de Psalmer, som till dend sædvanlige Søndags Messe for Prædicken henhører". Kilden hertil kan ikke godt være andet end gældende praksis, baseret på Niels Jesperssøns Graduale. Dette må opfattes sådan, at disse salmer så vidt muligt skal beholde deres placering og dermed deres liturgiske funktion.

---

[7] Danmarks og Norges Kirckers Forordnede Psalme-Bog. Vinter-Parten. Efter sær. Kongel. Befalning, af Salig D. Morten Luthers, saa og andre Gudfrygtige Lærde Mænds Sange og gamle Kirke-Psalmer sammendragen, og med en

II. Kirkeordinansen afløses af Kirkeritualet af 25. juli 1685.

Faste og tilbagevendende salmer er karakteristiske for den sungne liturgi i den ældre protestantiske gudstjenestetradition i Danmark. Det har været en fordel at have et fåtal af salmer til gudstjenestebrug. De har været lette at lære og huske, både som tekst og melodi, i en tid hvor der var mange analfabeter, trods renæssancens højkonjunkturer i 1500-tallet med mange nye velhavere. Men først og fremmest var salmesangen jo udtryk for menighedens overtagelse af gudstjenestens sungne led, hvorved enkelhed var et vigtigt princip, og der rent naturligt ikke stilledes så store krav til variabiliteten, som ved professionel fremførelse. I Hans Thomissøns gudstjenesteoversigt ses en behersket tendens til variation, og selvom Niels Jesperssøn indfører et større antal salmer som faste og tilbagevendende gudstjenesteled, ligger variationen dog inden for rimelighedernes grænser. Med Niels Jesperssøns Graduale uddybes forskellen mellem de faste og de tilbagevendende salmer.

Skellet mellem de to liturgiske funktioner bliver gravet adskillige spadestik dybere ved kongens befaling til Kingo om ovennævnte 3 nye kategorier, hvorfor han også i samme befaling påbyder et begrænset udvalg af salmemelodier: "hvilke skulle være ... effter de beste og sædvanligste Kircke melodier, paa det de dess snarere af dend gemene Mand kan fattis og læris".

Latin bortfaldt efterhånden som gudstjenestesprog over en længere periode. Først på landet, sidst i byer med latinskoler.[8] Endeligt og officielt skete det i slutningen af Christian 4.s regeringstid[9]. Tilbage havde menigheden den ret beskedne danske del af Niels Jesperssøns Graduale, samtidig med at uautoriserede salmebøger altså blev udbudt til salg i stort tal.

I Christian 5.s instruks til Kingo om de 3 nye kategorier og bevarelsen af de gamle salmer er der allerede tale om en omfattende liturgisk forandring, men i Kirkeritualet 2 år senere er der foretaget yderligere ændringer. Det drejer sig især om indførelsen af særlige salmer til aftensang. I 1685 er Introitus formelt bortfaldet og erstattet af præludium og indgangsbøn, som vi kender det idag. Dette kan i praksis være sket tidligere, da der heller ikke forekommer Introitus i Vinterparten. Kyrie og Gloria blev bevaret som faste salmer i reformationstidens tradition. På samme måde er Sekvens og Credo uforandrede. Det samme er de salmer og salmevers, der ledsagede prædiken og nadver. Det vil sige alle faste salmer iøvrigt. Den nye epistelsalme gik, som vi har set, i stedet for Halleluja. De nye prædikestolsvers med evangelietema blev indføjet efter Credo, og afslutningssalmen fik evangelietema. Til den føjedes den nye udgangsbøn.

---

stoor Deel til Højtiderne, Søndagene og Fasten igiennem forbedret af Thomas Kingo, D. Biskop udi Fyen 1689.

[8] Se Niels Jesperssøns egen fortale til Gradualet jfr. Ove Paulsen: De Profundis. Hymnologiske Meddelelser 1991/1 s. 13f.

I Kirkeritualet blev nadveren skilt fra højmesseliturgien. Siden reformationen havde nadver kun kunnet holdes, når der var nogen at berette. Adskillelsen, der må anses for et udtryk for enevældens ordenssans, blev bevaret i ritualbøgerne indtil gudstjenestereformen 1992.

Aftensangen, der liturgisk førtes videre i traditionen fra reformationstidens uautoriserede gudstjenester med prædiken straks efter indgangssalmen, fik som nævnt tilbagevendende salmer til indledning og afslutning. Dette nævnes ikke i den kongelige befaling til Kingo og optræder heller ikke i hans Vinterpart. Ikke desto mindre skulle alle 5 tilbagevendende salmer til hver søn- og helligdag iflg. Kirkeritualet kunne forefindes i "den forordnede Psalme-Bog"[10], altså den Kingo arbejdede på og ikke Hans Thomissøns, som nogle har ment[11]. Den kunne, alle sine øvrige fortjenester til trods, ikke give den slags oplysninger. Vinterpartens egentlige navn er da også, jfr. ovf. , "Danmarks og Norges Kirckers forordnede Psalme-Bog". Den manglende korrespondance mellem den kgl. befaling 1683 og Kirkeritualet 1685 med hensyn til salmer ved aftensang bekymrede tilsyneladende ingen.

Den forordnede salmebog skulle være en kirke-salmebog, en rent liturgisk salmebog, dvs. at den udelukkende skulle bruges til gudstjenester og kirkelige handlinger. Det er enestående i rækken af danske autoriserede salmebøger. Et supplement til husandagt var dog planlagt, jfr. Peter Balslev-Clausen: Kingos Salmebog 1699. Hymnologiske Meddelelser 1999/4, s. 217f. Hans Thomissøns salmebog havde været en systematisering af mange forskellige salmer. De efterfølgende autoriserede salmebøger, både de begrænset udbredte "Pontoppidans salmebog"[12] og "Guldbergs salmebog"[13] og de almindeligt udbredte Evangelisk-kristelig Psalmebog[14], "Roskilde konvents

---

[9] Erik Norman Svendsen i Gradual, En Ny Almindelig Kirke-Salmebog. (Kingos graduale) 1699. Facsimileudgave ved Samfundet Dansk Kirkesang i anledning af Mogens Wöldikes halvfjerdsårsdag 1967. Side 2.

[10] ***Epistelsalme.*** Naar Epistelen (Lectien) er udlæst, vender Præsten sig til Alteret igien og da i stæden for Haleluja, syngis en kort Psalme, som kommer over eens med Epistelen (Lectien) og findis i den forbemælte Psalmebog; hvilken tillige spillis af Orgelverket, hvor og naar det brugis. *(Kirkeritualet side 15. Danmarks og Norgis Kirke-Ritual 1685-1985. Genudgivet af Konvent for Kirke og Theologi 1985. (1685-1985) s. 13).* ***Prædikestolsvers.*** Dog syngis tilforn i Kiøbstæderne og paa Landet, hvor det skee kand, et eller to Vers af den forbemælte Psalmebog over Søndagens Evangelium under Orgelverkets Klang og Direction. *// (Side 18. 1685-1985 s. 15).* ***Slutsalme.*** *Pro exitu* syngis en Psalme, som kommer over eens med Dagens Evangelio, og findis hos hver Fest og Søndag, Aaret igiennem, i den ofte bemælte Psalmebog, *(Side 39. 1685-1985 s. 21).* ***Aftensang indledning.*** Til Aftensang ... messis intet; men syngis for Prædiken, først en Psalme som kommer over eens med Epistelen, eller Evangelio, saasom paa Taksigelsens Fest. *(Side 40. 1685-1985 s. 21).* ***Aftensang slutsalme.*** *Pro exitu* syngis en kort Catechismi Psalme, og somme Tider en Aften-Psalme. *(Side 41. 1685-1985 s. 22.)*
Desuden er det i denne sammenhæng af interesse, at der til aftensang skulle prædikes over epistelen. Kirkeritualet side 21, 1685-1985 side 15. Loven påbød også udlægning af Luthers lille katekismus. Kirkeritualet Sst. Danske Lov 2-4-15.

[11] Således Urban Schrøder i 1685-1985 s. 144.

[12] Den Nye Psalme-Bog 1740.

[13] Psalme-Bog eller En Samling af gamle og nye Psalmer 1778.

[14] Evangelisk-kristelig Psalmebog, til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt 1798.

salmebog"[15] og Salmebog for Kirke og Hjem[16], var kombinerede hjem- og kirkesalmebøger. De 3 sidstnævnte havde allerede på titelbladet en betegnelse om, at de var til både kirkebrug og husandagt. Den Danske Salmebog[17] er en kombineret salmebog af samme slags, dog uden at det fremgår af titelbladet. Kirkesalmebogen 1699 kom altså til at stå alene, hvad der lægger den tanke nær, at H. A. Brorsons salmedigtning op til udgivelsen af Troens Rare Klenodie 1739 kom i gang netop på grund af mangel på en samling af salmer til husandagt.

III. Vinterparten 15. april 1689.

Kingo udsendte den første halvdel af sin salmebog efter godt 6 års arbejde. Om sit arbejde skriver han på titelbladet: "Efter sær Kongel. Befalning, af Salig D. Mort. Luthers, saa og andre Gudfrygtige Lærde Mænds Sange og gamle Kirke-Psalmer sammendragen, og med en stoor Deel til Højtiderne, Søndagene og Fasten igiennem forbedret af Thomas Kingo, D. Biskop udi Fyen". Dette dækker vel stort set kongens befaling. Den halve salmebog strakte sig over perioden fra 1. søndag i advent til 1. søndag efter påske. Kingo søgte kongen om at få Vinterparten approberet 25. september 1689. Kongen approberede 25. januar 1690 men tilbagekaldte sin approbation 22. februar samme år. Privilegierne blev frataget Kingo. Inden da, og måske inden approbationen, var Vinterparten kommet i en 2. udgave med titlen "En Ny Kirke-Psalme-Bog/ Effter Kongel. Mayst. Allernaadigste Befaling Og Kirke-Ritual indrettet og sammendraget aff Sl. D. Morten Luthers, og andre Gudfrygtige Lærde Mænds Sange og gamle Kirke-Psalmer, saa og med en stoor deel til Høytiderne, Søndagene og Fasten igiennem Forbedret aff Thomas Kingo/ D. Biskop udi Fyen"[18].

På 1. søndag i advent blev de tilbagevendende salmer indsat i den faste liturgissammenhæng, herunder de faste salmer. Epistelsalmen (af Kingo selv) blev som i kongens befaling indsat på Hallelujas sted. De 2 evangeliesalmer anbragtes ved gudstjenestens afslutning, begge digtet af Kingo. Hans kommentar til de 2 salmer var: "Effter Velsignelsen er læst for Alteret, siunges til Slutning, En aff disse effterfølgende: Hvor aff denne første og alle de effter samme Melodie, over Søndags Evangelier, kand bruges at siunge i Prædikestolen ..." Altså en ganske forsigtig antydning af den første salmes anvendelsesmuligheder, selvom dette er helt efter kongens forskrift og desuden skrevet 4 år efter Kirkeritualet. I øvrigt har Kingo her betænkt kongens bud om få og kendte melodier til de nye salmer ved at lade alle prædikestolsvers i salmebogen synges til melodien "I Jesu navn skal al vor gerning ske". Efter afslutningssalmen følger "Salig D. Mort.

[15] Psalmebog til Kirke- og Huus-Andagt 1855.
[16] 1899.
[17] 1953.

Luthers, saa og andre Gudfrygtige Lærde Mænds Sange og gamle Kirke-Psalmer" = 5 i alt. I førsteudgaven havde Kingo foretaget en del bearbejdelser, men i anden udgave var de alle ført tilbage til deres traditionelle form med reformationstidens (danske) digteres ubehjælpsomme rim og metrik.[19]

Der synes at have været en stærk opinion for, at sådan skulle de gamle salmer være. Karakteristisk for Kingos redaktion er, at de gamle salmer står i slutningen af oversigten over hver søndags salmer, vel til fri indsættelse, men uden nogen fast rolle i liturgien.

Kongen havde, som nævnt, ikke talt om særlige salmer til aftensang i sin befaling. Det er derfor uden videre forståeligt, at Vinterparten ikke indeholder aftensangssalmer til hver søn- og helligdag, trods Kirkeritualets ord om sådanne salmer. Man kan undre sig over, at der i fastetiden ikke blot findes salmer til søndagene, men selvstændige salmer til hverdagene også. Det stod der ikke noget om i kongens befaling. Det kan dog ikke udelukkes, at det er fremgået af en tillægsinstruks. I øvrigt har salmebogen 1699 et særligt afsnit med Kingos passionssalmer, og også for denne kategori havde Kingo tilstræbt en fælles melodi. En større kilde til undren er, at Kingo ændrer de to forfastesøndages navne septuagesima og sexagesima til 1. og 2. søndag efter kyndelmisse, hvorved de jo måtte løsrives fra deres sammenhæng med kirkeårets bevægelige faste-påske-pinse afsnit, der flytter sig frem og tilbage i kalenderen pga. beregningen af påskedag som 1. søndag efter 1. fuldmåne efter forårsjævndøgn, og i stedet måtte knyttes til den kalenderfaste helligdag kyndelmisse, der, pga. påskens bevægelser, snart befinder sig i helligtrekongerstiden, snart i forfasten. Af de 3 tekstnære, nydigtede salmer fremgår det dog, at epistler og evangelier ikke er ændret. Ved nærmere undersøgelse viser det sig desuden, at rækkefølgen på søn- og helligdagene er: kyndelmisse (2. februar), taksigelsesfesten (11. februar) og så først 1. søndag efter kyndelmisse, som jo måtte være faldet senest 9. februar, hvis Kingo virkelig havde lavet en ændring i kirkeåret. Det ser derfor ud som om der kun er tale om navneændringer til septuagesima og sexagesima. Fastelavn kommer endvidere umiddelbart efter 2. søndag efter kyndelmisse.

Stort set alle epistel- og evangeliesalmer er digtet af Kingo selv. Det betyder, at de er stærkt tematiske og derigennem ofte skaber basis for indprentningen af luthersk kaldsetik på en ret håndfast måde. Dette mærkes især på de to første søndage efter Helligtrekonger, hvor dels børneopdragelsen, dels ægteskabslivet står i centrum.

---

[18] Erik Norman Svendsen i Kingos Graduale (jfr. ovf.) side 3.

[19] Sjællands biskop Hans Bagger, hovedkraften bag Kirkeritualet, havde anbefalet Kingo at modernisere 24 salmer fra reformationsårhundredet (omsætte dem til den nye kunstpoesi - metrisk højteknologi) i 1. udgave. Til 2. udgave - efter

Der findes hverken i Kirkeordinansen eller Kirkeritualet særlige bestemmelser om, hvad der skal prædikes over de to første søndage efter Helligtrekonger. Veit Dietrich (1506-49), der var elev af Luther, udgav flere postiller, hvis prædikener var efterfulgt af bønner, der blev så populære, at de blev anført som alternativ kollektrække i alterbøgerne 1556 og 1574. Fra 1580 til 1992 var de enerådende. Disse bønners indhold af konkret prædikenstof er en udmærket nøgle til, hvordan der blev prædiket fra reformationen og flere generationer frem, uanset om det var formelt påbudt eller ej. Veit Dietrichs to forskellige bønner til 1. søndag efter Helligtrekonger (evangeliet om Jesus som tolvårig i templet) er interessante, idet der findes en med vægten lagt på børnetugt og tilsyn med tyende og en med vægten lagt på dåben og Guds ord. Den første bøn er fra 1546-udgaven af Kinder Postilla, men var ikke optaget i 1549-udgaven. Den kom atter med i 1566-udgaven. Hos Hans Tausen ca. 1550, Niels Palladius 1552 og i Alterbogen 1556 er kun den anden, dåbsbønnen, med. Tidemand 1556 har begge versioner. Alterbogen 1574 kun den første. Det er usædvanligt, at der er mere end én (slags) bøn til hver prædiken[20].

IV. Salmebogen 21. juli 1699.

Det kommissionsarbejde, der afløste Kingos enearbejde på den forordnede salmebog afsluttedes ved påsketid 1697, men der gik yderligere 2 år før Christian 5., så sent, at det var kort før hans død,

---

protester mod "forvanskningen" - anbefalede Bagger de 24 gl. salmer tilbageført til deres oprindelige skikkelse. Erik Norman Svendsen i Kingos Graduale (jfr. ovf.) side 3.

[20] *1. SØNDAG EFTER HELLIG TRE KONGER*

I. HERR Gott Himlischer Vatter / der du durch dein gnad vnd segen mir Kind vnd Gesind geben hast / Ich bitte dich / gib mir ein solchs Hertz / dass ich selbs mit guten Exempel jnen vorgehe / sie weder mit worten noch wercken ergere / vnd fleissig zur Kirchen / vnd dem lieben Wort Gottes halte / Inen aber gib deinen Geist / dass solcher Same gute frucht bringe / vnd sie zu deinem lob vnd ehren / vnd andern Leuten zu nutz vnd besserung / vnd niemand zum ergernuss / leben.

II. HERR Gott himlischer Vater / Ich dancke dir fur deine unaussprechliche gnad / das du zur seligen tauff und zum erkentnis deines göttlichen worts und willens / mich hast lassen komen / Ich bitte dich / gib deinen heiligen Geist in mein hertz / das ich mich deines worts vleissige / es nicht verseume noch verachte / sondern wol mercke / und es in mir die rechte frucht schaffe / das ich in deinem willen lebe / in rechtem glauben und furcht Gottes zuneme und wachse / und endlich seliglich im bekentnis deines seligen worts sterbe und selig werde.
Veit Dietrich i Kinder Postilla 1546 (1549).

Kilde: Gudstjenestekollekterne. Den ældre og yngre række med indledninger, tekster, forslag og historiske noter ved et arbejdsudvalg nedsat af Theologisk Oratorium 1953, s. 156ff.

kunne udstede patent på den endelige forordnede kirkesalmebog[21] og det tilhørende graduale[22]. Den 1. maj 1697 havde kongen givet Kingo privilegium på trykning og salg af begge bøger[23].

Genanvendelse af Vinterpartens gamle salmer.

Vinterpartens samling af gamle salmer ligger, som vi har set, på lager med eller uden emnebetegnelse under hver søndags liturgi til temmelig fri indsættelse i et system, hvor Kingos egne epistel- og evangeliegendigtninger allerede har indtaget de ledige pladser som tilbagevendende salmer til dagen. Denne ordning ophører med salmebogen 1699, hvor de gamle salmer, tilbageført til deres reformationstids-udseende som i Vinterpartens 2. udgave, i stor udstrækning indføres som epistelsalmer, prædikestolsvers og afslutningssalmer. I denne sammenhæng er det interessant at se, hvordan gamle salmer, der står i både Niels Jesperssøns Graduale (N), Vinterparten (V) og salmebogen 1699 "Kingos salmebog" (K) i høj grad restaureres til deres tidligere plads og funktion, efter de muligheder, der nu engang var til rådighed efter 1685.

I enkelte tilfælde sker der ingen eller kun meget få ændringer. Det gælder ikke overraskende de faste salmer som Gloria-salmen Alleniste Gud i Himmerig[24], Sekvens-salmen Nu bede vi dend hellig Aand og Credo-salmen Vi troe allesammen paa en Gud.

Tilbageføring, så vidt det er muligt, sker f. eks. med Ald dend gandske Christenhed, der havde fungeret som Offertorium på juledag i N, var blevet lagt på lager som gammel salme juledag i V og atter indsat "naar der ofres" juledag i K. Samme vej gik Offertorie-salmen til påskedag Luthers Christ laa i Dødens Baande, medens hans dåbssalme Christus kom selv til Jordans flood havde været Introitus til fastelavn hos N, kom på lager til fastelavn i V, og blev epistelsalme til fastelavn i K. En speciel redning gjaldt Aff dybsens Nød raaber jeg til dig, der var Introitus til 1. søndag i fasten i N, blev henvist til bededagene i V, og indsat på 3. søndag i fasten som indgangssalme ved aftensang i K. Herr Christ Guds Søn eenbaaren går fra Introitus 1. søndag i advent (N) via eksempel på "Christi Person og Embede" 3. søndag i advent (V) til epistelsalme 1. søndag i advent (K). Peder Palladius' Hvo som vil salig udi Verden leve havde været bryllupssalme i N, blev sat i emnekatalog 1. søndag efter Helligtrekonger (!) i V ("Om Børne-Lydighed, og deres Pligt"), men vendte tilbage til brylluppet i K. Et Barn er født i Betlehem slutter gudstjenesten juledag i N og K, men ligger på lager med andre gamle salmer juledag i V. Desuden kan nævnes O Gud vor

[21] Den forordnede Nye Kirke-Psalmebog 1699.
[22] Se note 8.
[23] Erik Norman Svendsen i Kingos Graduale (jfr. ovf.) side 10.
[24] Salmerne i det følgende citeres efter Vinterpartens førsteudgave.

Fader i Evighed, som N har som Introitus langfredag, V som hverdagssalme 1. uge i fasten og K som epistelsalme langfredag.

Men der er også eksempler på, at K støtter Vs forflytninger, det gælder Beklage aff ald min sinde, som er Offertorium 13. søndag efter trinitatis hos N, men anvendes på bededage både hos V og K, Forleen os med Fred naadelig, som N bruger generelt til at afslutte gudstjenesten og både V og K har på bededage, med lidt god vilje kan medtages O JEsu Christ som Manddom tog, der hos N er Introitus kyndelmisse dag, hos V ligger blandt de gamle salmer 2. juledag og hos K er afslutningssalme til aftensang juledag. Endelig må nævnes Uden Herren opholder vort Huus, der er Offertorium 9. søndag efter trinitatis hos N, gammel salme til 2. søndag efter Helligtrekonger hos V og epistelsalme til 2. søndag efter Helligtrekonger hos K.

Endelig sker det også, at det er K, der bryder traditionen. Det sker med Dig være lov og priis o Herre Christ, som er uddelingssalme hos N og V, men afslutter højmessen 13. søndag efter trinitatis hos K, og med Fader vor udi Himmerig, som ligger på bededage hos N og V, men danner prædikestolsvers 1. søndag i fasten hos K og JEsus Christ vor Frelsermand, som flytter fra påskedag hos N og V til 2. påskedag hos K.

Men, som det fremgår, er hovedtendensen den, at V forrykker i forhold til Ns anvendelse af salmerne, K rykker så langt tilbage igen, som det kan lade sig gøre for den ændrede liturgi.

1. Genanvendelse på samme dag.

Vinterpartens samling af gamle salmer til 1. søndag i advent, 5 i alt, bliver for de 3's vedkommende genanvendt på samme dag af "Kingos salmebog". Det gælder Kom O Hedning-Frelser sand, der bliver alternativ epistelsalme, Fryd dig du Christi Brud, der afslutter højmessen, og Af Høyheden oprunden er, der bliver indgangssalme til aftensang. 3. søndag i advent bliver Gud Fader, Søn og Helligaand (en sideform til "Nu fryde sig hver kristen mand"), der var anbragt som emnesalme til "Christi Person og Embede", gjort til epistelsalme, og O GUD aff Himlen see her til bliver indgangssalme til aftensang. Af i alt 9 gamle salmer anbragt til sidst på juledag i Vinterparten, danner Fra Himlen høyt kom vi nu her prædikestolsvers, Nu er fød os JEsus Christ bliver afslutningssalme til aftensang, Et Barn er fød i Betlehem afslutter som i N højmessen, og Ald dend gandske Christenhed genindsættes som offersalme. Nytårsdag anbringes GUds Godhed ville vi priise efter prædiken. Søndag efter nytår bliver Vil Gud vor HErr' ey med os staa epistelsalme.

På Helligtrekongers dag danner Herodes, hvorfor frygter du prædikestolsvers. Af Vinterpartens i alt 8 gamle salmer til 1. søndag efter Helligtrekonger beholdes kun 1. vers af Mit

Barn frygt dend sande GUD som prædikestolsvers. Af 7 gamle salmer til 2. søndag efter Helligtrekonger anvendes kun Om Gud ey bygger Huus og Gaard som epistelsalme. 3. søndag efter Helligtrekonger bruges Jeg løffter mine Øyne op, også som epistelsalme. 5. søndag efter Helligtrekonger er Beholdt os HERre ved dit Ord afslutningssalme til højmesse.

Fastelavns søndag kommer Christus kom selv til Jordans flood ud af Vinterpartens opbevaring og bliver - som tidligere meddelt - epistelsalme. Midfaste søndag ophøjes Hvad kand os komme til for Nød til indgangssalme til aftensang. Jesus op paa Korset stood indsættes langfredag efter prædiken som det også var i Niels Jesperssøns Graduale.

Påskedag kan henvises til Christ laa i Dødens Baande jfr. ovf.

I forhold til den meget markerede tematisering, der er i V, pga. Kingos nydigtede epistel- og evangeliesalmer og den deraf følgende oplagring af gamle salmer uden for det liturgisk-tematiske skema, sker der med anvendelsen af de samme gamle salmer på de samme dage i K en betydelig opblødning af det tematiske i gudstjenesten.

2. Genanvendelse inden for samme afsnit af kirkeåret.

Fra 3. til 1. søndag i advent flytter HERR' Christ Guds Søn Eenbaaren for at blive epistelsalme (jfr. Kom O Hedning-Frelser sand). Jeg vil mig HErren love flytter fra 3. til 4. søndag i advent som afslutning på højmessen. Maria er en Jomfru reen flytter fra juledag til søndag mellem jul og nytår for at blive afslutningssalme til aftensang. Til samme rolle, men på 3. juledag flytter Loved vær du JEsu Christ fra juledag. O JEsu Christ som Manddom tog flytter som ovf. anført.

Fra 3. søndag efter Helligtrekonger flytter Jeg raaber til Dig, HERRE Christ til 2. søndag efter Helligtrekonger som afslutning på aftensang. Samme vej flytter Naar vi i største Nøden staa fra 4. til 3. søndag efter Helligtrekonger for at blive prædikestolsvers (1-2).

Disse flytninger er af mindre betydning. Opblødning af det tematiske er som ovf.

3. Genanvendelse inden for andre afsnit af kirkeåret.

Det første vers af Naar jeg betænker ret dend stund flytter fra 2. søndag i advent til 16. søndag efter trinitatis som prædikestolsvers. Verset, der handler om fortrøstning ved, at det evige liv følger efter døden passer tematisk lige godt på Vinterpartens dommedagstema 2. søndag i advent og evangeliet om enkens søn fra Nain 16. søndag efter trinitatis. Om Himmerig vi tale vil, der i Vinterparten er en emnesalme "Om Himmerig og det Ævige Liv" flyttes fra 2. søndag i advent til 6. søndag efter Helligtrekonger som epistelsalme. Den tematiske effekt heraf synes at være, at vægten i 1 Pet 1,12-

18 lægges på den indledende tale om Peters snarlige død og ikke på hans referat af forklarelsen på bjerget, der da også behandles i evangeliet samme dag. Af Adams Fald fordervet slet flyttes fra 4. søndag i advent til 5. søndag efter Helligtrekonger som epistelsalme. Modsætningen i Luthers salme mellem Adams fald og oprejsningen i Kristus passer tematisk både til den traditionelle lutherske dåbsforkyndelse 4. søndag i advent[25] og til den formanende epistel Kol 3,12-17 på 5. søndag efter Helligtrekonger, hvoraf de første vers med det implicitte, for Paulus karakteristiske udgangspunkt, at brevets modtagere er døbt, indgik i vielsesritualet 1897-1992. Vi Christum love hver og een flyttes fra juledag til Mariæ Bebudelsesdag som epistelsalme. Her må vi sige, at der er stor tematisk overensstemmelse mellem de to helligdage, hvorfor Luthers lovsang til Kristus passer lige godt begge steder. Fra søndag efter nytår flytter Som en Hiort med Tørst befangen til 1. søndag efter Helligtrekonger som epistelsalme. Den kan vælges som én af tre mulige, idet de to andre handler, dels om børneopdragelse, dels om den sande børnelydighed mod Gud. Altså åbner den en mulighed for at foretage en vis opblødning af dagens traditionelle tematisering om børn og optugtelse. Vor GUD hand er saa fast en Borg flytter fra søndag efter nytår til 1. søndag i fasten med 1. vers som prædikestolsvers. Begge anvendelser er tematiske, men dog nok mest 1. søndag i fasten med evangeliet om fristelserne i ørkenen lige efter.

Fra Himlen kom dend Engleskar flyttes fra Helligtrekonger til 2. juledag som afslutningssalme til højmessen. Salmen falder naturligt ind under hele juletidens overordnede tema. I JEsu Navn, Skald ald vor Gierning skee, der i Vinterparten var anvendelig som bryllupssalme 2. søndag efter Helligtrekonger, bliver med alle 3 vers prædikestolsvers på nytårsdag. Her må man sige, at denne gedigne erklæring fra menigheden måske passer endnu bedre til et nyt års begyndelse end akkurat til ægteskabs indgåelse. Her er et punkt, hvor salmebogen 1699 afgjort er mere tematisk end Vinterparten. Dend Christen Kirkes skiønne Navn, der i Vinterparten er anbragt under 5.

---

[25] *Som det var tilfældet med dobbeltkollekten til 1. søndag efter Helligtrekonger fortæller Veit Dietrichs bøn til 4. søndag i advent også om den traditionelt lutherske måde at gribe dagens prædiken an, idet det hedder*

HERR Gott himlischer Vater / wir dancken dir ja billich / das du die selige gnadenreiche Tauffe / durch den heiligen tauffer Johannem / hast erstlich angericht / und uns auch dazu lassen komen / In welcher du uns / umb deines sons Jhesu Christi willen / zusagest vergebung der sünden / den heiligen Geist / und das ewige Leben / Wir bitten dich / erhalte uns in solchem vertrawen auff dein gnad und barmhertzigkeit / Das wir an solcher zusagung nimermehr zweiffeln / sondern derselben in allerley anfechtung uns trösten / Und gib / durch deinen heiligen Geist / das wir fur sünden uns hüten / und in solcher unschuld / dazu wir durch die Tauffe komen sind / bleiben mögen / Oder ja / wo wir fallen / und menschlicher schwacheit halb nicht können bestehen / das wir in sünden nicht ligen bleiben / sondern durch rechtschaffene Busse / uns bekeren / und deiner gnad und zusagung uns wider trösten / und also durch dein gnade ewig selig werden.
Kinder Postilla 1546 (1549).
Gudstjenestekollekterne 1953 s. 137.

søndag efter Helligtrekonger, bliver epistelsalme Alle helgens dag. Den må siges at være alment anvendelig.

Af taksigelsesfestens 5 gamle salmer bliver Vare Gud ikke med os denne Tiid afslutningssalme på højmessen søndag efter nytår, Hvi vilt du saa dig klage bliver for de to første vers' vedkommende prædikestolsvers 24. søndag efter trinitatis, i begge tilfælde er der tale om en mild tematisering, og Min siæl nu love HErren afslutter højmessen søndag mellem jul og nytår. Valget af lektie til denne dags 2. tekstrække i 1885 har vel ikke været helt uafhægig af denne placering af en Sl 103-parafrase.

Fra 1. søndag i fasten uden særlig funktion i Vinterparten flyttes Paa Gud alleene til 6. søndag efter Helligtrekonger som afslutning på højmessen. Her er der tale om stort set samme, ret overordnede tematisering. Fra midfaste søndag flytter Herren hand er min Hyrde good til 2. søndag efter påske som afslutningssalme til højmessen og Dend som mig føder til samme funktion 2. søndag efter Helligtrekonger. Her er der tale om to tilfælde af skærpet tematisering. I det sidste tilfælde lægges vægten, konkluderende, på selve vinunderet og ikke på det traditionelle lutherske bryllups- og ægteskabstema. Det er værd at bemærke. Fra søndag efter midfaste (5. søndag i fasten) bliver O HErre frels mig og døm min sag afslutningssalme til aftensang 3. søndag i advent. Dette kan undre, da det hverken drejer sig om "en kort Catechismi Psalme" eller "en Aften-Psalme".

Guds Søn er kommen aff Himmelen ned flyttes fra Mariæ Bebudelsesdag, idet første vers bliver prædikestolsvers 1. søndag i advent. Her bliver vi inden for julens cyklus, hvor salmens almene tema kan passes ind overalt.

Genanvendelse af Vinterpartens Kingo-salmer.

1. Genanvendelse på stedet.

Salmer, der både i 1689 og 1699 har den samme liturgiske funktion og placering er:

Hvor tryg en Vey, prædikestolsvers til 3. juledag.

Lov og Tak og ævig Ære, (alternativ) afslutningssalme til højmessen 3. juledag.

Hør! Under stoor, prædikestolsvers til søndag mellem jul og nytår.

Kom, JEsu nu, prædikestolsvers til søndag efter nytår.

O Egte-stand, Du høy-lyksalig est, prædikestolsvers til 2. søndag efter Helligtrekonger.

Er Skibet nu, prædikestolsvers til 4. søndag efter Helligtrekonger.

See hvor hand gaar, prædikestolsvers til 5. søndag efter Helligtrekonger.

Op Siæl, følg med, prædikestolsvers til 6. søndag efter Helligtrekonger.

Hvor gaar det dog, prædikestolsvers til kyndelmisse.

O Viingaards Mand, prædikestolsvers til 1. søndag efter kyndelmisse/septuagesima.

Nu kommer Vaaer, prædikestolsvers til 2. søndag efter kyndelmisse/sexagesima.

Dend dumme Aand, prædikestolsvers til 3. søndag i fasten.

Eya hvor vel, prædikestolsvers til midfaste søndag.

Trods Kors og Død! prædikestolsvers til palmesøndag.

Bryder frem I hule Sukke, epistelsalme til langfredag.

O Fader udi Himmelen, afslutningssalme højmesse påskedag.

Følg, JEsu, med, prædikestolsvers til 2. påskedag.

Hill, JEsu, Dig, prædikestolsvers til 3. påskedag.

Som det ses, er denne samling præget af prædikestolsvers. Disse meget tematiserede Kingovers har man altså i en række tilfælde foretrukket at bevare i deres umiddelbare nærhed ved prædikenen. Det er af så meget større betydning, som prædikestolsversene som liturgisk enhed danner basis for de senere højmessesalmer.

De øvrige bevarede salmer hører til faste emnekredse i julen, på langfredag og påskedag.

2. Genanvendelse inden for epistelens eller evangeliets afsnit.

Følgende epistelsalmer 1689 ændres til indgangssalme til aftensang den samme dag 1699:

Luk Øyne op! O Christenhed, 2. søndag i advent.

Op, glædes alle, glædes nu! 4. søndag i advent.

Søde JEsu, Jule-Første, 2. juledag.

Vær trøstig Sion, JEsu Brud, Helligtrekonger.

I Christne, hvo I ere, 3. søndag efter Helligtrekonger.

Op Hierte, Hu, op Siæl og sind, fastelavn.

Lad andre hen i Trældom gaa, midfaste søndag.

Hvo kand ey glædes hiertelig, 5. søndag i fasten.

O kiæreste Siæl, op at vaage, påskedag.

Saa har ald Verden da dend Trøst, 2. påskedag.

Disse flytninger bryder ikke med Vinterpartens tematiseringer, men flytter blot den stærke epistel-tematisering til aftensang, umiddelbart før prædiken. Flytningerne følger Kirkeritualets anvisninger, idet både epistelsalme og indgangssalme til aftensang skulle være "en Psalme som kommer over eens med Epistelen...". Om flytningen af Søde JEsu, Jule-Første er at sige, at Kirkeordinansen havde påbudt prædiken om diakoner og om St. Laurentii eksempel, så at "folcket maa indgrundis een merckelig omhyggelighed for de Fattige"[26]. Kirkeritualet ændrede forbilledet til Stefan selv, men fastholdt iøvrigt påbudet. Som noget nyt anbefaledes emneprædikenen henlagt til aftensang[27]. Flytningen af denne Kingo-salme er altså snarere intensivering af dens tema-effekt, end det modsatte.

Af evangeliesalmerne fra 1689 ændres kun Nu kom der Bud fra Engle-Koor fra afslutningssalme til højmessen Mariæ Bebudelsesdag til indgangssalme til aftensang samme dag. Her har vi igen tematiseringen flyttet tæt på prædiken. Også denne flytning er i pagt med Kirkeritualet, idet dette er "en Psalme som kommer over eens med ... Evangelio".

Ingen prædikestolsvers ændres til afslutningssalmer og kun 2 afslutningssalmer til højmessen flyttes fra deres plads for at danne prædikestolsvers samme dag, nemlig:

Store Gud og Frelsermand, 4. søndag i advent.
Op Siæl, bryd Søvnen af, påskedag.

I begge tilfælde har man tydeligvis ønsket at bevare Kingos tekstnære gendigtning umiddelbart forud for prædikenen

3. Genanvendelse af evangeliesalmer i epistelafsnit.

Følgende afslutningssalmer til højmessen ændres til epistelsalmer:

Alle Ting er underfulde, 2. juledag. Her er der tale om en slags erstatning. Epistelsalmen er, som vi har set, blevet indgangssalme til aftensang. Den oprindeligt konkluderende salme tangerer kun ganske let Stefans martyrium, men anslår til gengæld evangeliets emne på denne plads, et godt stykke fra prædikenen.

[26] Martin Schwarz Lausten side 177.
[27] Kirkeritualet side 24f. 1685-1985, side 17.

Hvor stoor er dog dend glæde, 1. søndag efter Helligtrekonger. Som nævnt ovf. er det en blandt flere valgmuligheder og muliggør at vende sindene, ikke mod børneopdragelsen, men mod tanken om, at den sande børnelydighed er børnelydigheden mod Gud.

Saa skal dog Satans Rige, 3. søndag i fasten. Epistelen taler om spændingen mellem godt og ondt og bliver bundet sammen med evangeliet i den oprindeligt konkluderende salmes klare tale om Kristus og Satan.

See, hvor nu JEsus træder, palmesøndag. Denne flytning er vanskelig at forstå, da salmen helt og holdent følger evangeliet og ikke Filipperbrevshymnen i epistelen.

Desuden flyttes Som dend Gyldne Sool frembryder fra Vinterpartens intention på påskedag "Til Tolv-Prædiken i Kiøbstæderne, og til slutning paa Afftensang, og ellers saa lenge Opstandelsens Historie forhandles ..." for at blive epistelsalme 2. påskedag. Her må vi sige, at påskens tema er så overordnet, at anbringelsen er god overalt i påskedagene, hvad Kingo jo selv lægger op til i sin beskrivelse af anvendelsesmulighederne. I øvrigt har vi her en af Vinterpartens ganske få anvisninger af en salme til aftensang.

V. Liturgiske og teologiske konsekvenser heraf.

En sammenligning mellem Kingos Vinterpart og de tilsvarende afsnit af salmebogen 1699 viser, hvordan det meget tematisk nybrud med de 3 nye salmekategorier bliver modificeret i store træk således, at Kingos tekstsalmer i mange tilfælde opretholdes eller føres hen umiddelbart før prædiken. Andre flyttes lidt på afstand af de tekster, de gengiver. I stedet fyldes ud med - især - en række gamle salmer, der i traditionen gennemgående har været brugt på samme dag, eller i samme periode af kirkeåret, og, som i andenudgaven af Vinterparten, i samme redaktion som i de gamle salmebøger. Det nye system fra Kirkeritualet udføres altså med 5 salmer til hver søn- og helligdag med varierende grader af tematisering, stærkest umiddelbart før prædiken, svagest efter epistelen og ved gudstjenestens afslutning.

I forhold til Vinterparten bringer salmebogen 1699 færre forskellige salmer. Til gengæld har de alle en fast plads i liturgien. Det betyder, at mange salmer gentages. Inden for samme periode, som Vinterparten dækker, bruger salmebogen 1699 Af Høyheden oprunden er 5 gange, Min siæl nu love HErren, Vil Gud vor HErr' ey med os staa og JEsu Christ dig takke vi 4 gange hver, Vær glad du hellig christenhed (ikke i Vinterparten), Jeg beder dig min Herre og Gud (ikke i Vinterparten), O JEsu Christ som Manddom tog, Hvo sig fortrøster (ikke i Vinterparten), Jeg raaber til Dig, HERRE

Christ og O vi arme Synder! 3 gange, samt HERR' Christ Guds Søn Eenbaaren, Fryd dig du Christi Brud, Mit haab og trøst og al tillid (ikke i Vinterparten), Et troefast hierte, o Herre min! (ikke i Vinterparten), O HErre frels mig og døm min sag, Fra mennesken haver jeg vendt min hu (ikke i Vinterparten), Jeg vil mig HErren love, Fra Himlen høyt kom vi nu her, Et barn er fød i Betlehem, Maria er en Jomfru reen, O! Gud efter dig mig forlænger (ikke i Vinterparten), Vi takke dig, o Gud vor Fader kiere (ikke i Vinterparten), Lover nu HErren (ikke i Vinterparten), Vare Gud ikke med os denne Tiid, Alene til dig, HErre JEsu Christ (ikke i Vinterparten), Jeg raaber fast, o! HErre (ikke i Vinterparten), Nu er os GUD miskundelig, HErre JEsus Christ, min Frelser du est (ikke i Vinterparten), Jeg løffter mine Øyne op, Naar vi i største Nøden staa, Paa Gud alleene, Af dybeste nød lader os til Gud (ikke i Vinterparten), JEsus op paa Korset stood, O Fader udi Himmelen og JEsus Christus vor Frelsermand (ikke i Vinterparten) alle 2 gange.

Denne mængde af gentagne salmer ligner en ren revolution mod Kingos princip med 3 nye salmer til hver søn- og helligdag. Den vidner også om en udbredt afsvækkelse af tematiseringens muligheder i det hele taget, trods opretholdelsen af faste prædiketemaer ved lov og gennem den lutherske tradition, jfr. Veit Dietrichs bønner. Det er den salmesangsbårne liturgi, der er gået fra ensretning til mangfoldighed, idet den har efterladt præsten med prædiken og læsninger til at holde fast på, hvad der kan være af temaer på den bestemte søndag eller helligdag.

Den lutherske kaldsetik, der meget vel kan iagttages både i love og bestemmelser om emner for prædiken og i Veit Dietrichs bønner, fik, som vi har set, ringere kår i salmesangens liturgi 1699, end Kingo havde haft til hensigt i 1689. Man kan henføre dette til, at formaningerne søgtes bevaret i prædikenen og ikke udbredt over hele gudstjenesten, at formaningerne skulle være i præstens mund, snarere end menighedens, men det kan også betyde en opbremsning af en for ensidig etisk forhandling af gudstjenestens tekster i forhold til den evangeliske forkyndelse. Netop balancen mellem forkyndelsen af lov og evangelium var kommet klart til orde i indgangsbønnen, der var blevet indført med Kirkeritualet og anbragt på Introitus' plads: "at jeg kand af Prædiken lære at sørge // for mine Synder, og at tro i Liv og Død paa Jesum, og hver Dag i et helligt Liv og Levnet mig forbædre"[28]. Her synes det slået fast, at det er i prædiken at tingene skal forhandles og sættes på plads og Guds ord forkyndes som lov og evangelium, som Christian 3. havde forlangt i sin indledning til Kirkeordinansen 1539: "at wy wille haffue Guds ord, som er Lougen oc Euangelium,

[28] Kirkeritualet s. 4f, 1685-1985 s. 10.

retsindelige predickede"[29]. Det er i prædikenen det foregår, ikke spredt ud i liturgien, og altså ikke tematisk og skarpt, måske uafbalanceret mellem lov og evangelium, i menighedens mund.

I hvert fald opnåedes resultatet ved at bryde et smukt og stilfuldt mønster ned og i stedet lægge en tematisk mindre afklaret salmedigtning i menighedens mund, undtagen når emnet til tider blev snævret ind umiddelbart før prædiken.

Det synes klart, at der er tilstræbt en gennemgående meget løsere tematisering, både, hvad angår den lutherske kaldsetik, som i Vinterparten sprang mest i øjnene de 2 første søndage efter Helligtrekonger, og med hensyn til tekstnærhed, der altid hos Kingo er kommenteret, og dermed altså også rig på prædikens emner, lov og evangelium. Salmebogen 1699 samler, som vi har set, en række tekstnære (og prædiken-nære) salmer umiddelbart før prædiken, og opnår derved en større fokusering på prædikenen, som søndagens centrale budskab.

Det mindre udvalg af salmer, der oven i købet er stærkt præget af den salmedigtning, der var ældre end Kingo, bevirker desuden, at den stærke professionalisme, der prægede den latin-sprogede gudstjeneste, og som Vinterparten med sin fornemme og rigt varierede poesi er påvirket af, bliver væsentligt afsvækket, og skellet mellem de faste, ritualbogsagtige salmer og de alterbogsagtigt tilbagevendende salmer bliver mindre udtalt. Salmebogen 1699 havde væsentlig lettere ved at blive folkeeje, end Vinterparten havde haft chancer for.

Til gengæld viste den fornyede interesse for Kingo, der gjorde sig gældende i forrige århundrede og vel nåede sit højdepunkt med tillæggene til "Roskilde konvents salmebog" og under forarbejdet til Salmebog for Kirke og Hjem, at der stadig var stor interesse for Vinterpartens salmer, også dem, der ikke var kommet med i salmebogen 1699. Af 16 højmessesalmer, digtet af Kingo og med oprindelse i Vinterparten, i "Roskilde konvents salmebog" havde kun 6 været med i salmebogen 1699. Og anbringelsen af dem viser både stor respekt for Kingos liturgiske intentioner i Vinterparten og udstrakt forståelse for den anderledes redaktion af salmerne i salmebogen 1699.

Om eftertidens liturgiske brug af disse Kingo-salmer er der desuden at sige, at "Pontoppidans salmebog" naturligvis bevarede salmerne i det liturgiske mønster fra 1699, og at Guldberg, der satte en del nye liturgiske salmer ind i sin salmebog i høj grad bevarede placeringen af Kingos salmer, som den var i "Kingos salmebog".

---

[29] Martin Schwarz Lausten side 152.

VI. Appendix.

Kingo-salmer fra Vinterparten, der kom med i 1699 og levede videre i senere salmebøger.

Forkortelser

Salmebøgerne

K: "Kingos salmebog". P: "Pontoppidans salmebog". G: "Guldbergs salmebog". E: Evangelisk-kristelig Psalmebog (uden tillæg). R: "Roskilde konvents salmebog" (uden tillæg), H: højmessesalme. KH: Salmebog for Kirke og Hjem. D: Den Danske Salmebog.

Kirkeår og gudstjeneste

2. a: 2. søndag i advent. 4. a: 4. søndag i advent. jul: fra jul til kyndelmisse. 2. j: 2. juledag. 3. j: 3. juledag. sej: søndag efter jul. sen: søndag efter nytårsdag. H (kolonne 1, 2 og 4): Helligtrekonger. 1 H: 1. søndag efter Helligtrekonger osv. Ky: kyndelmisse. Sp: Septuagesima. Sx: Sexagesima. Fl: Fastelavn. f: fasten. M: Midfaste. Be: Mariæ Bebudelsesdag. Pa: palmesøndag. La: langfredag. På: påskedag. 2 p: 2. påskedag. 1ep: 1. søndag efter påske.

E: epistelsalme. P: prædikestolsvers. S: afslutningssalme. Ai: indgangssalme til aftensang. As: Afslutningssalme til aftensang. Ep: efter prædiken. Pas: passionssalme. T: tolvsang. H (kolonne 6): højmessesalme.

Salme		K	P	G	E	R	KH	D
Luk Øyne op! O Christenhed	E 2. a	Ai 2. a	495	61 /Ai 2.a		255 H	272	230
Op, glædes alle, glædes nu!	E 4. a	Ai 4. a	14	74/As 4.a		139 H	119	74
Store Gud og Frelsermand	S 4. a	P 4. a	6	70/P 4.a		169	115	65
Søde JEsu, Jule-Første	E 2. j	Ai 2. j	17	85/Ai 2. j			150	104
Alle Ting er underfulde	S 2. j	E 2. j	18	82/E 2. j				101
Hvor tryg en Vey	P 3. j	P 3. j	389	84/S 2. j				
Lov og Tak og Ævig Ære	S 3. j	S 3. j	390	14/ Ep jul	119	135	108	55
Hør! under stoor	P sej	P sej	41	89/ P sej				
Kom, JEsu, nu	P sen	P sen	469	101/P sen		165	152	
Vær trøstig, Sion, JEsu Brud	E H	Ai H	38			306	320	313
Hvor stoor er dog dend glæde	S 1H	E H	465	106/E 1H		168 H	159	120
O Egte-stand, Du høy-lyk.	P 2 H	P 2 H	512	111/P2H		380	435	
I Christne, hvo I ere	E 3 H	Ai 3 H	3855					
Er Skibet nu	P 4 H	P 4 H	459	121/P 4H				
See hvor hand gaar	P 5 H	P 5 H	183	128/P5H				
Op Siæl, følg med	P 6 H	P 6 H	499	135/P6H				
Hvor gaar det dog	P Ky	P Ky	40					
O Viingaards Mand	P Sp	P Sp	187	140/P Sp				
Nu kommer Vaaer	P Sx	P Sx	185	145/ PSx				

Op Hierte, Hu, op Siæl og S.	E Fl	Ai Fl	53	154/AiFl				
Dend dumme Aand	P 3 f	P 3 f	250	166/P 3 f				
Saa skal dog Satans Rige	S 3 f	E 3 f	249	165/E 3 f		362	174	132
Lad andre hen i Trældom gaa	E M	Ai M	468	174/AsM				
Eya hvor vel	P M	P M	168	171/PM				
Hvo kand ey glædes hiertelig	E 5 f	Ai 5 f	244	176/AiBe				
Nu kom der Bud fra Engle-K.	S Be	Ai Be	47			138 H	118	63
Trods Kors og Død!	P Pa	P Pa	62	51/P 1. a				
See, hvor nu JEsus træder	S Pa	E Pa	56	-178/E Pa		189 H	187	150
Bryder frem I hule Sukke	E La	E La	91			204	222	178
Gak under JEsu Kors at staa	Ep La	Ep La	92	425/Pas	164	205 H	205	166
O kiæreste Siæl, op at vaage	E På	Ai På	103	191/AiPå		221	246	197
Op Siæl, bryd Søvnen aff	S På	P På	101	188/PPå		226	237	196
O Fader udi Himmelen	S På	S På	102					
Som dend Gyldne Sool fremb.	T På	E 2 p	105	193/E 2 p	175	227	238	198
Saa har ald Verden da dend T.	E 2p	Ai 2 p	106	196/Ai2p				
Følg, JEsu, med	P 2 p	P 2 p	476	194/P 2p				
Hill, JEsu, Dig	P 3 p	P 3 p	411					
Saa er da Dørrene tillukt	S 1ep	S 1ep	508	139/E Sp		175	429	293

Kingo-salmer fra Vinterparten, der ikke kom med i 1699, men levede videre i senere salmebøger.

Salme		P	R	KH	D
Vaag op, min Siæl, thi Stunden er	E 1. a			515	
Op, Zion, at oplukke	S 1. a			188	72
Ah sandhed! Ah! Gud bedre dig	S 3. a		173 H 3. s. i adv.	116	
Fryd dig i Guds Behag	E j			134	92
Min Sool, min Lyst, min glæde	S 3. j		152	135	102
Velkommen hid	P n		49	40	
Det gamle Aar har Ende	S n			42	670
Vor JEsus aff Landflygtighed	S sen		167 H S. e. nytår	154	118
Det runde Himlens Stierne-Telt	S H3k			156	114
Hvor saligt var det Egte-Par	S 2. H3k		177 H 2. s. e. H3k.	161	124
Paa Bierget har nu JEsus endt	S 3. H3k			163	
O Meer end sterke Høvedsmand	S 3. H3k			164	
Hvad er det for en Snekke	S 4. H3k		176 H 4. s. e. H3k.	165	129
O Gud hvor jammerlig	S 5. H3k		185 H 5. s. e. H3k.	166	135
Jeg løffter Siæl og Øye op	S 6. H3k		187 H 6. s. e. H3k.	167	
Dig store Gud og Zebaoth	S Taksig		114	87	752
Guds Naade og Aarvaagenhed	S Septua		183 H Septua.	169	146
O HErre Gud din Lære	S Sexag		184 H Sexag.	171	133
Mig lyster nu at træde	S Fastel	200	322 H Fastelavn	172	123
Ah! lader Eder minde	E 1. fast		396	430	
I Christne, I som kaldes vil	E 3. fast		451	577	

Hvor got er det at tiene Gud	S 4. fast		22	175	
Alt hvad Fornufften overgaar	E M Be			117	
Fra HErrens egen Mund og Ord	E Skær		341	378	424
Sorrig og Ælendighed	S La		429	587	507
Hvor lifligt er det dog at gaa	S 2. på		493 H 2. påsked.	247	210
See, hvor JEsus allevegne	S 3. på			549	

Kingo-salmer fra Vinterparten, der hverken kom med i 1699 eller i senere salmebøger.

Salme	Funktion i Vinterparten
Gak Zions Brud, Din Konge kommer nu	Prædikestolsvers 1. søndag i advent
O store Ting	Prædikestolsvers 2. søndag i advent
Op, dovne Hierter, op og seer	Afslutningssalme 2. søndag i advent
Herre Gud, hvor agtes ringe	Epistelsalme 3. søndag i advent
Guds Engle-Mand	Prædikestolsvers 3. søndag i advent
O JEsu, hvad din menighed	Alt. afslutningssalme 3. søndag i advent
Agt, Siæl, og lyd	Prædikestolsvers 4. søndag i advent
O Glæde stoor!	Prædikestolsvers juledag
Op, Hierte, op med fyrig Troe	Afslutningssalme juledag
Vaag op og see	Prædikestolsvers 2. juledag
GUds Naade-Lyvs og salighed	Epistelsalme 3. juledag
Vi vaare under Lovens stand	Epistelsalme søndag efter jul
Vi med forundring daglig maa	Afslutningssalme søndag efter jul
Hvor kand vi Gud fuldpriise	Epistelsalme Nytårsdag
Hvad skal vi nu med Lovens Aag	Epistelsalme søndag efter nytår
Gaar nu, gaar frem	Prædikestolsvers Helligtrekonger
Ved ald vor Guds Barmhiertighed	Epistelsalme 1. søndag efter Helligtrekonger
Hvor gaar Du hen	Prædikestolsvers 1. s. efter Helligtrekonger
Udaff Guds Naade haver	Epistelsalme 2. søndag efter Helligtrekonger
Fald kun, fald ned	Prædikestolsvers 3. s. efter Helligtrekonger
Verkbrudne Svend	Afslutnigssalme 3. s. efter Helligtrekonger
Dend rette Dyders Moder	Epistelsalme 4. søndag efter Helligtrekonger
I Christne, I som træde	Epistelsalme 5. søndag efter Helligtrekonger
I Børn og Brødre en og hver	Epistelsalme 6. søndag efter Helligtrekonger
Far vel da, Verden, du skalt faa	Alt. afslutningssalme 6. s. e. Helligtrekonger
See! see nu bliver HErren kiendt	Epistelsalme Kyndelmisse
Saa haver Du	Afslutningssalme Kyndelmisse
Op Siæl med Fryd og Glæde	Afslutningssalme Kyndelmisse
Om Gud ey hafde været her	Epistelsalme Taksigelsesfesten
Viis er dend Mand	Prædikestolsvers Taksigelsesfesten
Vor Christendom en Bane er	Epistelsalme Septuagesima
Et Menniske Jeg kiender grandt	Epistelsalme Sexagesima
Til Jordans Flood	Prædikestolsvers Fastelavn
O Livsens Brød	Prædikestolsvers 1. søndag i fasten
Fra Fristelser og Satans stød	Afslutningssalme 1. søndag i fasten
Jeg Eder nu formane vil	Epistelsalme 2. søndag i fasten

Kom hid, og see	Prædikestolsvers 2. søndag i fasten
Her kommer, JEsu, see Dig om	Afslutningssalme 2. søndag i fasten
O JEsu, hvad	Prædikestolsvers 5. søndag i fasten
Naar Jeg, O JEsu, tænker paa	Afslutningssalme 5. søndag i fasten
Hør Ny og Got	Prædikestolsvers Mariæ Bebudelsesdag
Enhver som Christen kaldes vil	Epistelsalme palmesøndag
O JEsu hvordan kand jeg dog	Til aftensang skærtorsdag
O Salig Tiid	Prædikestolsvers påskedag
I Jøde-Børn Abrahams slegt	Epistelsalme 3. påskedag
Hvo som aff Gud er fød	Epistelsalme 1. søndag efter påske
Ah, Thomas, hvor	Prædikestolsvers 1. søndag efter påske

Kingos salmer fra Vinterparten, der blev Højmessesalmer i "Roskilde konvents salmebog"

Salme	Dag	Dag i Vinterparten	Med i 1699?
Luk Øyne op! O Christenhed	2. s. i advent	2. s. i advent	Ja
Ah sandhed! Ah! Gud bedre dig!	3. s. i advent	3. s. i advent	Nej
Op, glædes alle, glædes nu!	4. s. i advent	4. s. i advent	Ja
Vor JEsus aff Landflygtighed	S. e. nytår	S. e. nytår	Nej
Hvor stoor er dog dend glæde	1. s. e. H3k.	1. s. e. H3k.	Ja
Hvor saligt var det Egte-Par	2. s. e. H3k.	2. s. e. H3k.	Nej
Hvad er det for en Snekke	4. s. e. H3k.	4. s. e. H3k.	Nej
O Gud, hvor jammerlig	5. s. e. H3k.	5. s. e. H3k.	Nej
Jeg løffter Siæl og Øye op	6. s. e. H3k.	6. s. e. H3k.	Nej
Guds Naade og Aarvaagenhed	Septuagesima	Septuagesima	Nej
O HErre Gud din Lære	Seksagesima	Seksagesima	Nej
Mig lyster nu at træde	Fastelavn	Fastelavn	Nej
Nu kom der Bud fra Engle-Koor	Mariæ Beb.	Mariæ Beb.	Ja
See, hvor nu JEsus træder	Palmesøndag	Palmesøndag	Ja
Gak under JEsu Kors at staa	Langfredag	Langfredag	Ja
Hvor lifligt er det dog at gaa	2. påskedag	2. påskedag	Nej

Gamle salmer i Vinterparten og den tilsvarende del af salmebogen 1699, som også står i Niels Jesperssøns Graduale

Salme	Niels Jesperssøn	Vinterparten	Kingos salmebog
Aff Adams Fald fordervet slæt er	**O** kyn.-1. s. i fast.	**G** 4. s. i advent	**E** 5. s. e. H3k.
Aff dybsen Nød raaber jeg	**I** 1. s. i fasten	Bededage	**A**[1] 3. s. i fasten
Ald dend gandske Christenhed	**O** juledag	**G** juledag	**O** juledag
Alleniste Gud i Himmerig	Gloria	Gloria	Gloria
Beholdt os HErre ved dit Ord	**Sl** adv.s. u. nadv.	**G** 5. s. e. H3k.	**Sl** 5. s. e. H3k.
Beklage aff ald min sinde	O 13. s. e. trini.	Bededage	Bededage

Christ laa i dødsens baande	O påskedag	G påskedag	O påskedag
Christ stod op aff døde	Præd. påskedag	Præd. påskedag	Præd. påsken
Christus JEsus for os offret	Se 2.-3. påsked.	G påskedag	Se påske-pinse
Christus kom selv til Jordans flood	I fastelavn	G fastelavn	E fastelavn
Dig være lov og priis o Herre Christ	Under uddeling St. Stefans dag	U generelt	Sl 13. s. e. trinitatis
Ære være Gud Fader	Ep generelt	Ep generelt	Ep generelt
Fader vor udi Himmerig, som	E bededage	Bededage	P 1. s. i fasten
Forleen os med Fred naadelig	Sl generelt	Bededage	Bededage
Gud Fader, Søn og hellig Aand	O 1. s. i fasten	Emne 3. s. i adv.	E 3. s. i advent
Guds Søn er kommen aff Himlen	O adventssønd.	G Mariæ Bebud.	P 1. s. i advent
Gud være lovet altid og benedidet	Efter nadv. gener.	Efter nadv. gener.	Efter nadv. gener.
HErr Christ Guds Søn eenbaaren	I 1. s. i advent	Emne 3. s. i adv.	E 1. s. i advent
Hielp Gud at jeg nu kunde	U skærtorsdag	U generelt	A^i skærtorsdag
Hvo som vil salig udi Verden leve	Bryllup	Emne 1. s. e. H3k.	Bryllup
JEsu Christ dig takke vi	Sl 1. s. i fasten	1. uge i fasten	Sl 1. s. i fasten
JEsus Christ vor Frelsermand	I påskedag	G påskedag	A^s 2. påskedag
JEsus Christus er vor salighed	U generelt	U generelt	P skærtorsdag
JEsus oppaa Korset stood	Ep langfredag	Emne langfredag	Ep langfredag
Et Barn er fød i Betlehem	Sl juledag	G juledag	Sl juledag
Et lidet Barn saa yndeligt	Præd. juledag	Præd. juledag	Præd. juledag
Lovet vær du JEsus Christ	Ep juledag	Ep jul-kyndelmis	Sl 3. juledag
Nu bede vi dend hellig Aand	Se generelt	Se generelt	Se generelt
Nu er fød os JEsus Christ	I juledag	G juledag	A^s juledag
Nu lader os alle takke Gud	Se juledag	Se juledag	Se jul-kyndelmisse
O Guds Lam uskyldig	U generelt	U generelt	U generelt
O Gud vor Fader i Evighed	I langfredag	1. uge i fasten	E langfredag
O Gud vi love dig	Ep Mikkelsdag	Ep taksigelsesfest	---
O HErre Gud benaade mig	I bededage	Bededage	Bededage
O JEsu Christ som Manddom tog	I kyndelmisse	G 2. juledag	A^s juledag
Vare Gud ikke med os denne Tiid	I 13. s. e. trini	G taksigelsesfest	Sl s. e. nytårsdag
Uden Herren opholder vort Huus	O 9. s. e. trini	G 2. s. e. H3k.	E 2. s. e. H3k
Vor Gud hand er saa fast en	I 17. s. e. trini	Pss s. e. nytårsd.	P 1. s. i fasten
Vi troe allesammen paa en Gud	Credo	Credo	Credo

Forkortelser:

adv.s. u. nadv.: Adventssøndage uden nadver.
A^i: Aftensang til indgang.
A^s: Aftensang til afslutning.
E: Epistelsalme.
Ep: Salme efter prædiken.
fast.: Fasten.
G: Vinterpartens samlinger af gamle salmer.
I: Introitus.
kyn.: Kyndelmisse.
O: Offertorium.
P: Vers, medens præsten går på prædikestolen.
Præd.: Før evangeliet læses fra prædikestolen.
Pss: Samling af Davidssalme-parafraser i Vinterparten.
Se: Sekvens.
Sl: Afslutningssalme (højmesse).
U: Under uddeling (nadversalme).

MARIANNE CLAUSEN

Åndelig visesang og Kingosang på Færøerne

1. Om forbindelsen mellem Danmark og Færøerne

Færøerne har fra vikingernes dage været knyttet til Danmark og Norge. Unionen mellem Danmark og Norge eksisterede i 440 år, 1375-1815, med Danmark som den førende nation. Efter Napoleonskrigene tabte Danmark Norge - men beholdt Færøerne, Island og Grønland.

Fra 1709 til 1856 var der dansk handelsmonopol på Færøerne. Kirkesprog, regeringssprog, skriftsprog var dansk, embedsmænd og præster var danske. Skolesprog - hvis man overhovedet havde skole - var dansk, i mange tilfælde langt op i det 20. århundrede. Man havde ikke færøsk skriftsprog, før bl.a. *V.U. Hammershaimb* (1819-1909) begyndte sine indsamlinger og nedskrifter af færøske sagn og kvad m.m., og gjorde sig sine tanker om et færøsk skriftsprog. Hammershaimbs *Færøsk Anthologi,* 1891, indeholder en stor samling kvadtekster og andre tekster, samt historisk indledning, grammatisk indledning og ordsamling.

Befolkningstallet i det lille nordatlantiske ørige var, og er, meget lille: ved reformationen ca. 3.500 - 4.000, ved en folketælling i 1769: 4.800, år 1900: 15.000, år 1990: 48.000, år 2000: 45.000 indbyggere. Øerne havde indtil 2. verdenskrig ikke megen forbindelse med omverdenen, og fra 1709 næsten kun med Danmark.

Med den danske stats overtagelse af handelen i 1709 fulgte for den færøske befolkning en tryg, men også næsten stillestående tid. Øerne var lukket for omverdenen, og måtte kun besejles af handelens skibe. Ifølge den danske kolonimagts forskrifter havde ingen fremmede adgang til øerne, og ingen havde ret til at forlade dem uden at stille en høj kaution, som kun de færreste havde råd til. Den gamle karakter af et middelalderligt bondesamfund bevaredes, med landbruget og især fåreavlen som vigtigste erhverv. Fiskeri foregik fra åben båd.

2. Færøernes indre forhold

De små bygder lå isolerede fra hinanden. Der var ingen veje over fjeldene, så man måtte oftest sejle i de små færøske både. Færingerne var fattige på materielle goder - men til gengæld rige, når det gælder den folkelige sangkultur: de færøsksprogede kvad, de danske folkeviser i færøsk meloditradition og ikke mindst den dansksprogede åndelige visesang og Kingosangen har haft gode og uforstyrrede kår på Færøerne i hvert fald indtil 2. verdenskrig, ja længere endnu: kvadene og folkeviserne bruges stadig i den færøske kædedans.

Jens Ludvig Johannesen, Dalur på Sandoy, skriver i 1995 i afsnittet "Om gamle dage" i 107-visebogen (s. 37-38): "Vores bygd lå nemlig sådan, at om vinteren var det sjældent, at man kunde komme på fiskeri, forårsaget af brænding. Trafikvejen mellem Husevig og Dal blev påbegyndt i 1943, og den var færdig i 1963, så det tog hele 20 år at få den gjort færdig. Før den var køreklar, lå vi meget isolerede, da forbindelse ad søvejen var særdeles upålidelig. Telefonen kom hertil i 1925, og elektricitet fandtes ikke, så vores belysning bestod af en petroleumslampe, der hang under loftet i køkkenet. Med den

belysning måtte man se at klare sig, med alle de gøremål, man havde for, iberegnet al læsning, men da måtte man sidde så nær lampen som muligt."

3. Åndelig visesang

En åndelig vise kan defineres som en vise med et kristeligt, bibelhistorisk eller moralsk indhold. På Færøerne er den blevet brugt uden for den almindelige kirkegudstjeneste, f.eks. som sang ved husandagten, ved arbejdet, ved bryllup og begravelse, eller som undervisningsmiddel. En salme, der normalt bruges i kirken, kan også fungere som åndelig vise, hvis den bruges som arbejdssang, f.eks. ved fiskeri eller høst, eller hvis den synges hjemme - ved husandagten, eller når man samledes om aftenen i røgstuen ('kvøldseta').

Jens Ludvig Johannesen fortæller igen (107-visebogen s. 37): "Vintertiden, eller den mørke tid, da var ulden det, der mest blev arbejdet med, særlig om aftenerne, når lyset var tændt. Der blev kartet og spundet og strikket. Ofte kunde min far kvæde en vise eller et kvad, mens han stod ved rokken og spandt, og hvis vi andre kunde en del, så stemte vi i med, og meget ofte kom vore naboer ind på besøg, særlig de lange vinteraftener. Var det kvinder, så havde de altid strikketøjet med sig."

Jens Ludvig, der er født i 1918 og døde i efteråret 1999, sang i 1989 for mig visen om 'Gudfrygtige leveregler' (*Alt hvad du begynder, min elskede sjæl*) fra R. Nyerup og P. Rasmussens *Udvalg af Danske Viser*, I, 1821.

Eksempel 1

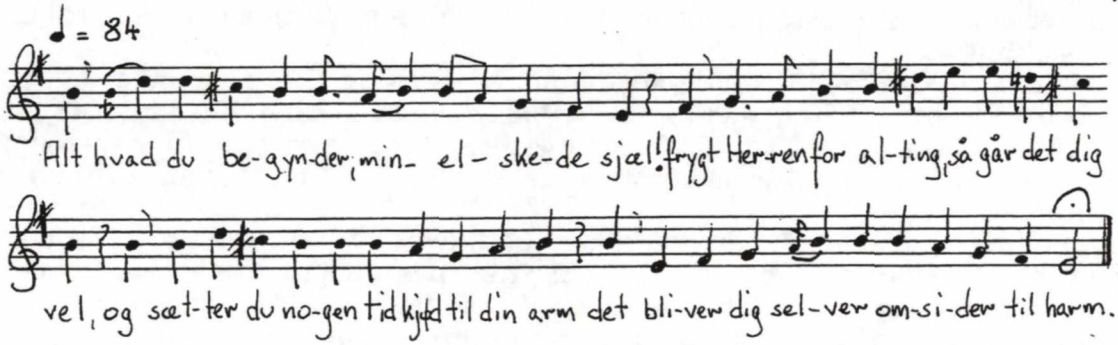

I gamle dage var der ikke mange præster, og de, der var, havde mange menigheder at passe. I det barske vejr og med de elendige trafikale forhold var det ofte vanskeligt for den danske præst at nå ud til de mange afsides bygder. Man har klaret sig med degnegudstjenester og husandagt. Den danske *Thomas Kingos* (1634-1703) salmebog fra 1699 - og dermed Kingosangen - har her været af afgørende betydning.

4. Kingosang

En 'Kingo' eller en 'Kingotone', en sang fra 'Kingobogen', en 'Kingosang' er færøske fællesbetegnelser for gamle dages salmesang og åndelige visesang. Det drejer sig oftest om en tekst - med tilhørende færøsk folkemelodi - fra Kingos salmebog, hvadenten den er skrevet af Kingo selv eller én af de andre unavngivne forfattere i bogen.

Til 'Kingosang' regner man også sange fra andre samlinger af salmer og åndelige viser fra Kingotiden - som ikke blev brugt i kirken, men var velkendte i bygdernes daglige liv. Til denne kategori hører de 'fuldkomne salmebøger', der udkom fra 1661 på initiativ af bogtrykkeren *Chr. Cassube*. Disse udgaver kendes på Færøerne som 'Cassuben', 'Kossubeine' eller 'Kassubein'. I senere udgaver var antallet af salmer og viser nået op over de 1.000 - og bogen kaldes da ofte 'Tusindtals-salmebogen'. Heri findes bl.a. to viser brugt ved bryllupper: *I*

ærlige brudefolk, giver på agt (Isaks giftermål) og visen om Susanne: *Hører til, I piger og kvinder, som lever i ægtestand.*

Et godt færøsk bryllup skal stadig, efter gammel tradition, helst vare i 3 dage, med hele bygdefolket som gæster. *Jørgen Landt* har i *Færøerne*, 1800, en fin beskrivelse af bryllupper og skriver bl.a.: "Naar Maaltidet er overstanden og et Takke-Vers afsunget gjøres Stuen rydelig til Dands. Brude-Parret og alle Bryllups-Gjæsterne stille dem i en Kreds, og Haand i Haand dandse taktmæssig rundt til venstre efter et Par aandelige Brudeviiser, som afsynges af den heele dandsende Forsamling. Er Stuen ej stor nok til at rumme dem alle i een Kreds, bøjes Kredsen indad, saa at den bliver dobbelt, ja vel tredobbelt."

Den færøske kædedans, som der her er tale om, kan helt kortfattet beskrives som følger: man holder hinanden i hånden, forsangeren ('skiparin') og de, der kan visen, synger selve versene, alle synger med på det eventuelle omkvæd, og dansen går uophørligt 2 skridt mod venstre, 1 skridt til højre, 2 mod venstre, 1 til højre, etc. Dansemønstret indeholder ialt 6 trin: Venstre - højre - V - h - H - v, med accent på første, tredie og femte trin.

Man har ikke normalt danset til de åndelige viser, men brudeviserne er undtagelser, og her danser præsten også med.

Poul Eide, der boede i Tórshavn, sang i 1967 *I ærlige brudefolk giver på agt* for Karl Clausen:

Eksempel 2

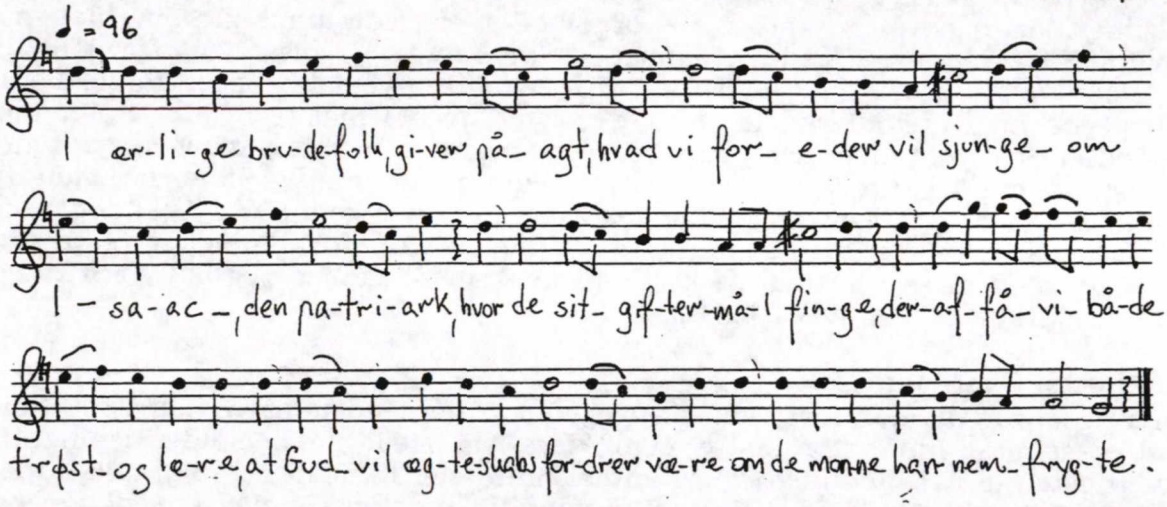

Andre velkendte samlinger af åndelige visetekster var: *Den siungende Tiids-Fordriv*, Samuel Olsen Bruun, 1690; *Taare-Perse*, J.R. Rachløw,1684; *Aandelig Tidsfordriv eller Bibelsk Visebog*, Petter Dass, 1711; *Dr. Morten Luthers lille Katechismus*, Petter Dass, 1714; og *Tancke-Tøyle*, Ivar Brinck, 1705. En yngre, meget udbredt udgave var: *Udvalg af Danske Viser*, R. Nyerup og P. Rasmussen, 1821. Knap så kendt var Mads Andreas Ingebrigtssøn Røe: *Aandelig Visebog eller Kristelige Sange*, 5. udgave 1862, med fortalen dateret 1847.

Taare-Perse, Tancke-Tøyle - det er titler, der maner til eftertanke! Fra Taare-Perse sang *Vilhelm Juul Andreasen* i Velbastaður på Streymoy i 1969 for Karl Clausen *Når ungdoms synd og dårskabs år*:

Eksempel 3

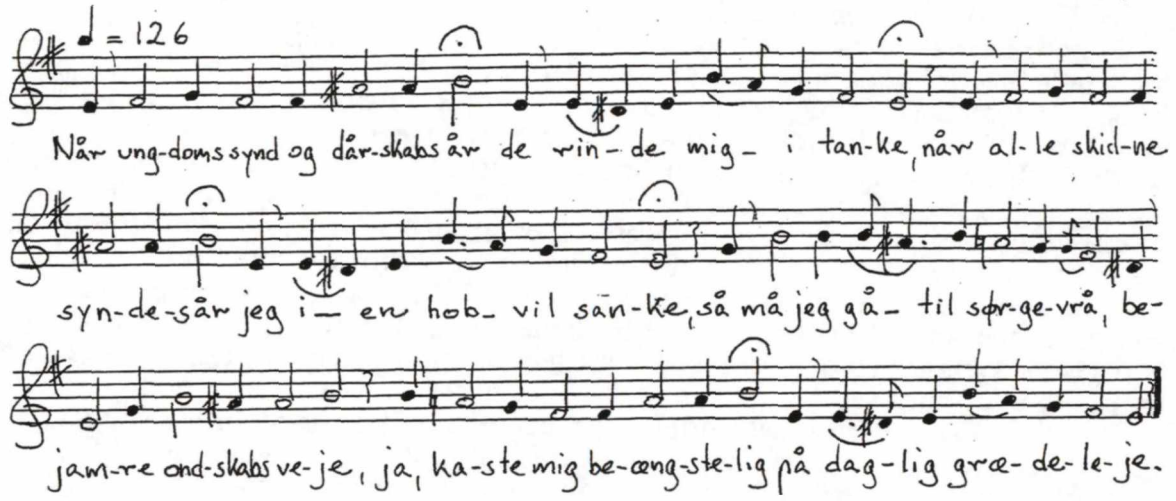

Hverken den pietistiske Pontoppidans salmebog fra 1740, Guldbergs salmebog fra 1778, eller *Den evangelisk-christelige Salmebog* fra 1798 fik nogen udbredelse på Færøerne. Først da man fra slutningen af 1800-tallet fik bygget nye kirker, og man efterhånden fik orgel eller harmonium i kirken, blev nye salmebøger indført, nemlig *Salmebog for Kirke og Husandagt* fra 1856 og *Salmebog for Kirke og Hjem* fra 1897. Med de nye salmebøger fulgte koralbøgerne med melodierne til de nye tekster. Men i mange bygder holdt man stædigt fast ved den uakkompagnerede traditionsbevidste Kingosang. I den nordlige bygd Tjørnuvík fik man ganske vist harmonium i 1950-erne, men det blev aldrig brugt! Man sang stadig sin Kingo. Et orgel kom til ca. 1980, og efterhånden er man gået over til færøsk gudstjeneste og færøsk salmebog (1. udgave 1956), men mange husker stadig de gamle danske salmer. Jeg har hørt Kingosang i kirken i Tjørnuvík i 1990.

5. Petter Dass-sang

På Færøerne fik man først (dansksprogede) skoler i sidste halvdel af 1800-tallet eller senere. Inden da måtte man klare sig med hjemmeundervisning. De vigtigste fag var bibelhistorie og katekismus - her fik man hjælp af den norske digterpræst *Petter Dass* (1647-1708). I *Aandelig Tidsfordriv eller Bibelsk Visebog* fra 1711 er det Gamle Testamentes historier gengivet i sangbare og letlærte vers. Jeg har mødt ældre færinger, der sang næsten hele bogen udenad, på ofte muntre og i de fleste tilfælde ikke så indviklede melodier. Man hører sangenes funktion: de var et middel til undervisning af børn. Et eksempel er den meget udbredte vise om Jephta, her sunget af *Marie Eide Petersen* fra Nólsoy i 1967:

Eksempel 4

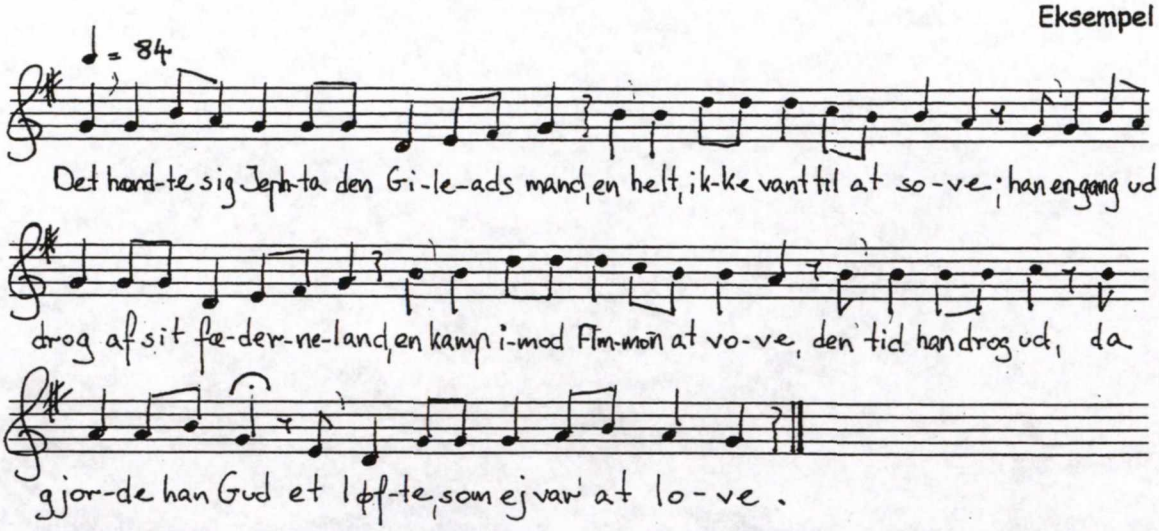

Også Petter Dass' *Katechismus-sange* fra 1714 har været meget udbredt på Færøerne. Sangene heri er alvorligere i det sproglige udtryk, og melodierne hertil er tilsvarende af vægtigere karakter. Petter Dass har sat hele den lutherske katekismus på vers, i sange om de ti bud, om trosbekendelsen, om Fadervor o.s.v. Et særligt afsnit kaldet *Hustavlen* omfatter sange om den rette orden i samfundet og hjemmet. Heri står bl.a. endnu en brudevise, I dannemænd enhver for sig, som ejer ægtemager, der også har været brugt på Færøerne.

Petter Dass og Thomas Kingo levede i ortodoksiens og absolutismens tidsalder med dens krav om ubetinget respekt for øvrigheden og absolut lydighed overfor kirken. Én af sangene i "Hustavlen" er *Øvrighed bør man at ære*. Den bringes her som Marie Eide Petersen sang den i 1967:

Eksempel 5

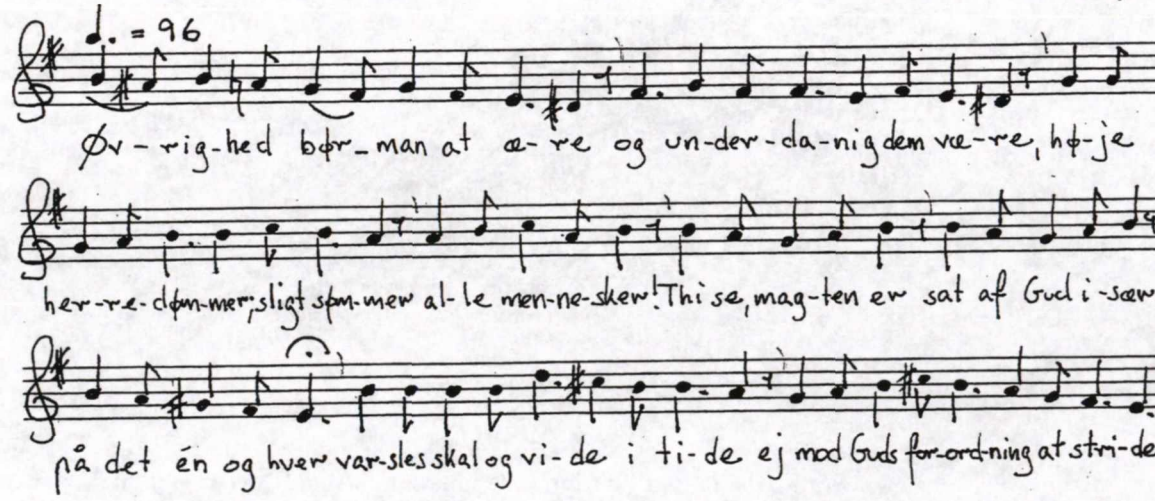

6. Mundtlig tradition

Den sanglige tradition er forskellig fra bygd til bygd, fra sanger til sanger, fra dag til dag. Men mange af melodierne kan føres tilbage til det 16. og 17. århundredes melodistof, eller længere tilbage i tiden. Samtidig med Kingos salmebog udkom *Graduale* med melodier til teksterne. Mange af disse melodier

Fra Karl Clausen og Marianne Clausen: "Åndelig visesang på Færøerne"
Pinx. Sven Havsteen-Mikkelsen

hentet fra reformationstidens salmebøger, bl.a. *Hans Thomissøns* salmebog fra 1569. De danske præster, der kom til Færøerne, har nok medbragt både salmebog og *Graduale*. På Færøerne har man ikke haft instrumenter, før man fik orgel eller harmonium i kirkerne, og man har ikke haft kendskab til noder. Jørgen Landt kom i 1792 til Kvívík som præst og har givet følgende skildring: "Ingen musik kender mine færinger uden sang, hvad under da, at de ved lyden af min violin listede sig omkring min bolig; men da jeg for få dage siden en aften stødte i mit valdhorn, sprang de op på taget af deres hus og lyttede op i luften."

Præsterne - og andre tilrejsende - har vel sunget melodierne som de nu huskede dem fra Danmark, og menigheden har lært dem så godt som muligt. Der er udelukkende tale om mundtlig tradition: børn lærer af deres forældre, folk fra én bygd synger for bekendte fra andre bygder. Hver enkelt sanger vil udfylde det melodiske mønster med større eller mindre musikalsk fantasi, med god eller dårlig stemme. En melodi, der på en måde har levet sit eget liv i 200-300 år, vil have forandret sig væsentligt, ja næsten til ukendelighed, som det er tilfældet med Kingosangen i Tjørnuvík og andre steder på især de nordlige øer. Melodierne med deres mange figurationer og ornamenteringer og de mange melismer er meget svære at huske og at synge, se f.eks. varianter til *Jeg står nu op i Herrens navn*, Eksempel 19.

Vilhelm Magnussen er søn af *David Emil Magnussen*, der var degn og forsanger i Tjørnuvík i næsten 60 år, indtil 1956. Han sang i 1971 salmen *Pengene som Judas slængte* fra Kingos salmebog:

Eksempel 6

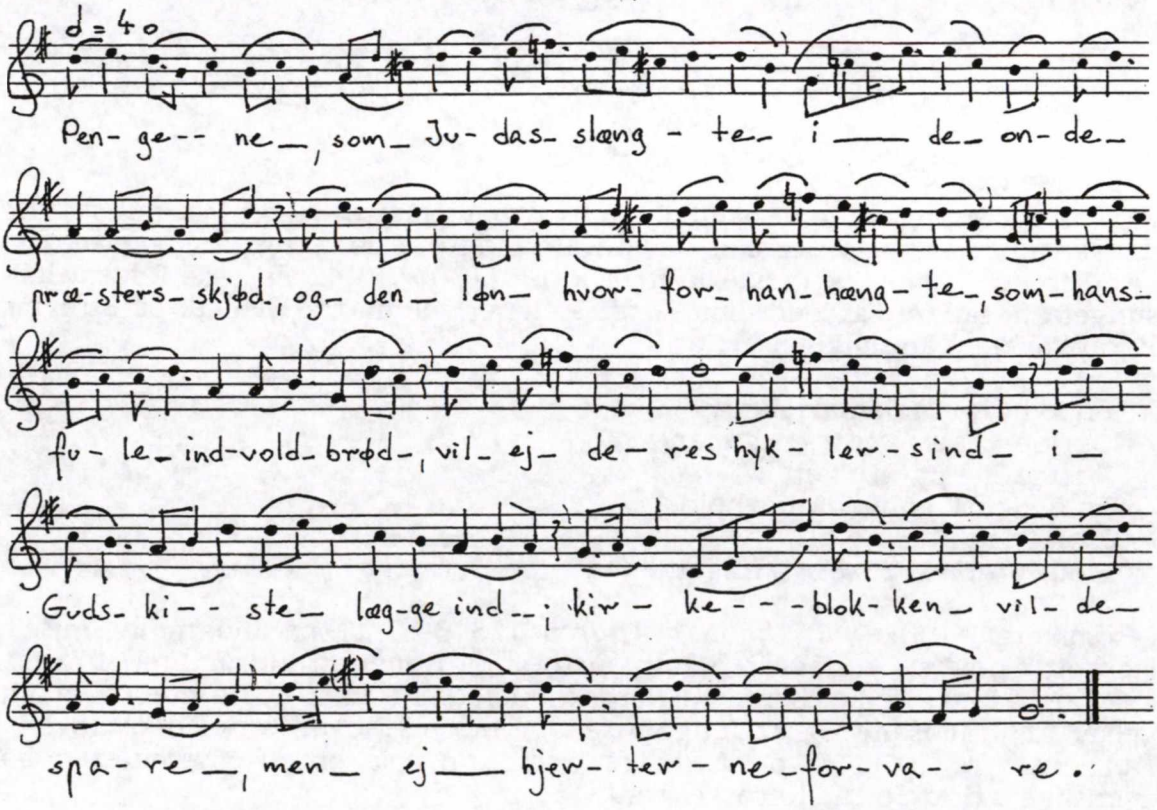

Om en gudstjeneste på Vågø (Vágar) skrev ornitologen *Carl J. Graba* i 1828 bl.a.: "Die Kirche war sehr besetzt, der Gesang aber das fürchterlichste, was mir in meinem Leben vorgekommen ist; jeder schreit den ersten besten Ton, der ihm in die Kehle fährt, heraus." Det er rigtigt, at den uakkompagnerede Kingosang, som den f.eks. tidligere har lydt i Tjørnuvík kirke, gør et temmeligt kaotisk

indtryk på en fremmed tilhører; det melodiske mønster er ganske vist fælles, og den færøske folkesang er i princippet enstemmig. Men hver sanger udfylder mønsteret på mere eller mindre forskellig måde. Ikke al Kingosang er dog så svært tilgængelig som Tjørnuvík-sangen. Eksemplet her er morgensalmen *Nu rinder solen op*, sunget i 1970 af *Vilhelm Juul Andreasen* fra Velbastaður. Salmen er skrevet af Th. Kingo, men står ikke i salmebogen 1699, derimod i *Tusindtalssalmebogen*:

Eksempel 7

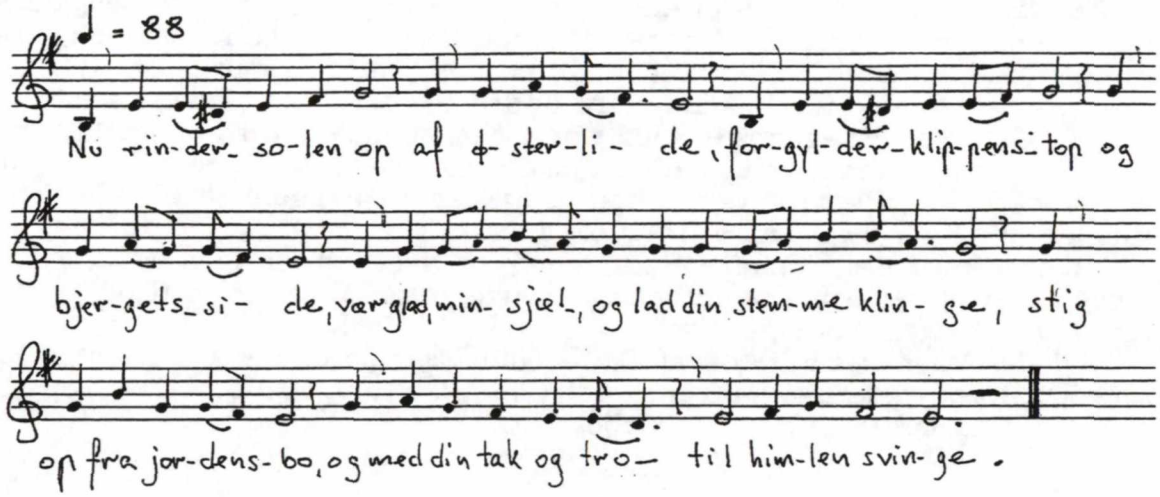

7. Indsamlinger

Færøsk folkesang i alle dens afskygninger har langt tilbage i tiden beskæftiget danske musikere og videnskabsmænd. Her nogle af de vigtigste skikkelser.

Allerede i 1846 optegnede *Henrik Rung* (1807-71) 42 færøske folkemelodier sunget af Madam Larsen, alias Birthe Helene Ekholm fra Hvalvík på Streymoy. Heraf var de 6 åndelige viser:

En kvinde fra Samarieland
Og Job var en gudfrygtig mand
Strø grene på din vej
En hedensk kongedatter bold
Kom frem i denne tid
Med sørgende røst og klingende lyd

I sommeren 1902 var *Hjalmar Thuren* (1873-1912) på indsamlingsrejse på Færøerne med sin fonograf. Målet var først og fremmest indsamling af færøske kvad og danske folkeviser med færøske melodier - men nogle numre er optagelser af Kingosang og åndelige viser. I Thurens hovedværk *Folkesangen på Færøerne* fra 1908 er de åndelige viser kun sparsomt repræsenteret; hans egentlige ærinde er de færøske kvad.

Hakon Grüner-Nielsen (1881-1953) videreførte studierne af især de danske folkeviser i færøsk tradition. Under både Thurens og Grüner-Nielsens navne udkom i 1923 bogen *Færøske Melodier til danske Kæmpeviser*. I 1927-28 foranstaltedes nye indsamlinger på Færøerne, også denne gang med fonograf, og med særligt henblik på kvad og danske folkeviser. Af de ialt ca. 820 melodier var dog de 146 melodier til salmer fra Kingos salmebog.

Den færøske komponist og organist *Jógvan Waagstein* (1879-1949) var også aktiv som indsamler, i slutningen af 1920-erne og begyndelsen af 1930-erne. Hans materiale omfatter optagelser af både kvad, danske folkeviser og Kingosang.

Efter 2. verdenskrig fik indsamlingsarbejdet takket være båndoptageren et vældigt opsving, og talrige optagelser af kvad, folkeviser og Kingosang findes nu i Útvarp Føroya (den færøske radio), på Froðskaparsetur Føroya (Færøernes Universitet), på Dansk Folkemindesamling og i tilsvarende institutioner i de øvrige nordiske lande.

Karl Clausen (1904-72) foretog i årene 1967-72 mange og omfattende indsamlinger af resterne af Kingosangen og de åndelige viser. Forventningerne var ikke store, men resultatet blev forbløffende: materialet fra disse år omfatter ca. 300 tekster med omkring 1.100 melodivarianter. Jeg selv blev ret hurtigt involveret i arbejdet, især med transskribering af de mange melodier, og fortsatte med indsamlingsarbejdet i 1973. I samarbejde med færingen Ole Jacobsen udkom et udvalg af sangene i bogen *Åndelig visesang på Færøerne* fra 1975, i serien *Fra Færøerne / Úr Føroyum*, bind VII-VIII.

I 1988-89 var jeg på nye indsamlingsrejser, og resultatet denne gang blev ca. 250 nye melodier, fordelt på ca. 60 tekster, særlig Petter Dass-tekster.

8. Melodierne

Tempo og rytme

Salmerne i færøsk Kingo-tradition synges for det meste meget langsomt, ofte har grundslaget, som er lig med hver stavelse, et metronomtal på 35-45.

Eksempel 8

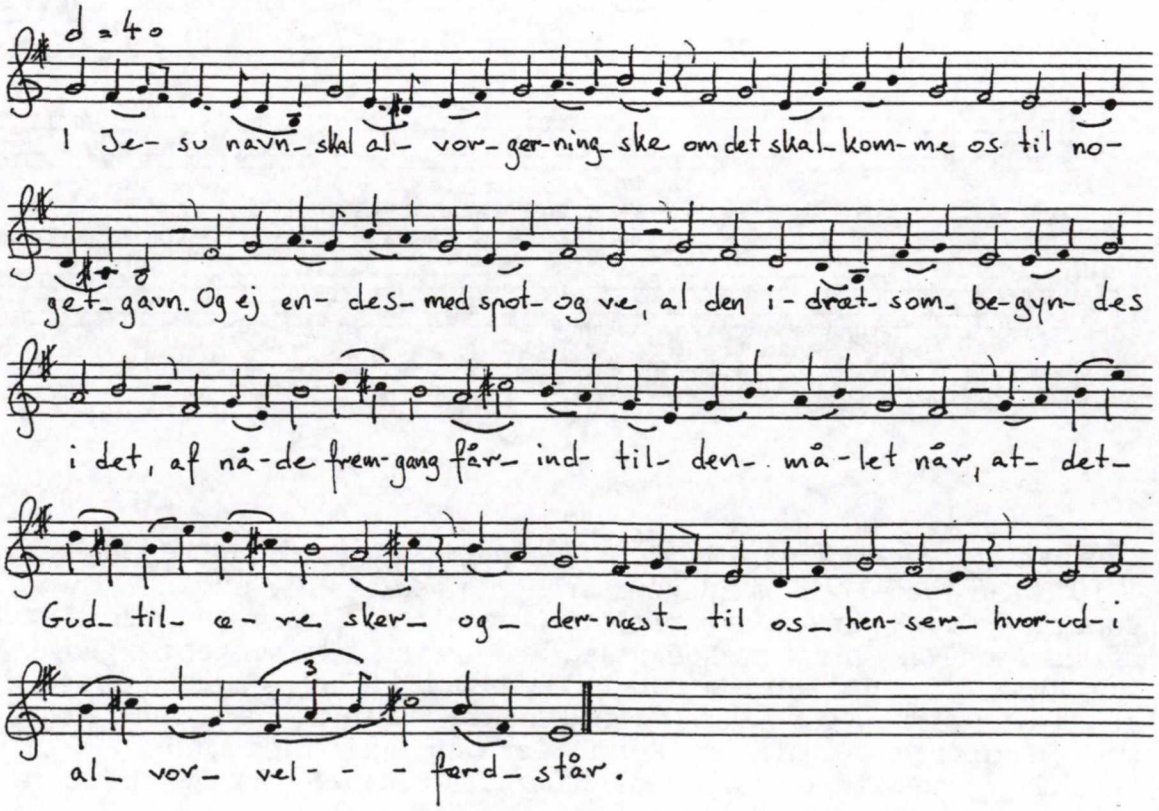

Hans Iversen fra Kvívík (1886-1984) sang i 1969 for Karl Clausen nytårssalmen *I Jesu navn skal al vor gerning ske,* der står i Kingos salmebog. Sammenligner man med melodien i Kingos Graduale, ses det, at Hans Iversens melodi er en omsyngning af den gamle melodi, som det så ofte er tilfældet i færøsk åndelig visesang. Men hos Hans Iversen er alle stavelser med få undtagelser lige lange, her udtrykt i halvnodes værdi med evt. underdeling, og lige betonede - melodien er ikke delt op i takter med betonede 1. slag i hver takt, som vi ellers er vant til i vore dages melodier (se også Eks. 6, 17 og 19).

Wenzel Andreasen fra Velbastaður (1866-1957) sang en del salmer og sange for Jógvan Waagstein, da denne i årene 1927-31 foretog sine optagelser på fonograf. Wenzel Andreasen var én af den tids allerbedste sangere af kvad, danske folkeviser, åndelige viser og Kingotoner. Her bringes "Nu flyer jeg til din nåde", der er vers 7 af *Jeg vil mig Herren love,* oprindelig en katolsk Mariavise, omdigtet af Hans Thomissøn. Salmen står i Thomissøns salmebog 1569, men også i Kingos salmebog 1699. "Nu flyer jeg til din nåde" blev brugt inden man tidligere, i robådenes tid, drog på fiskeri. Igen er tempoet meget langsomt, halvnoden har her et metronomtal på ca. 35, og igen betones alle stavelser ligeligt, rytmen er igen stavelsestællende. Wenzel Andreasens melodi er dog lidt mere udsmykket og varieret end Hans Iversens melodi. Melodien er en omsyngning og videreudvikling af melodien hos Hans Thomissøn og i Kingos Graduale.

Eksempel 9

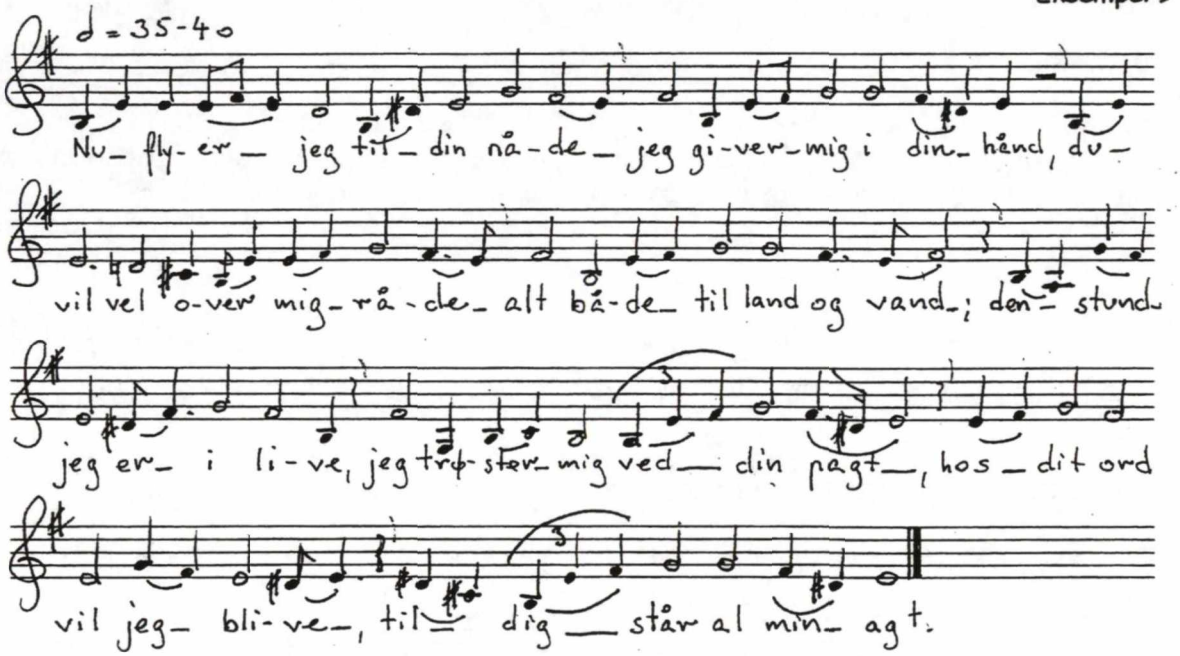

Udsmykning af melodierne - melismer, forsiringer, drejenoder, forslag m.m.

I 1973 sang den 77-årige tidligere fårehyrde *Peter Pauli Huusgaard* fra Syðrugøta på Eysturoy for denne artikels forfatter. Én af salmerne var *Christ stod op af døde,* som blev brugt påskemorgen, hvor 1. vers blev sunget tre gange. Den står første gang på dansk hos Hans Thomissøn i 1569. Melodien synges igen meget langsomt, meget rubato og med mange melismer, drejenoder, forslag og andre former for forsiringer. Rytmisk er den svært tilgængelig og kan kun vanskeligt transskriberes. Hver enkelt stavelse behandles for sig, og helt frit og individualistisk, f.eks. anden stavelse af **dø-de**.

Melismer, forsiringer, drejenoder, for- og efterslag er træk, der karakteriserer en meget stor del af Kingosangen på Færøerne, særlig på de nordlige øer, og her især i Tjørnuvík og Gøtu. Peter Pauli Huusgaard viser i denne melodi, hvad et menneske med musikalsk fantasi kan præstere, når friheden fra taktstregernes begrænsninger er total.

Ved gentagelse af versene er melodien stærkt varieret, men dog med samme musikalske mønster.

Eksempel 10

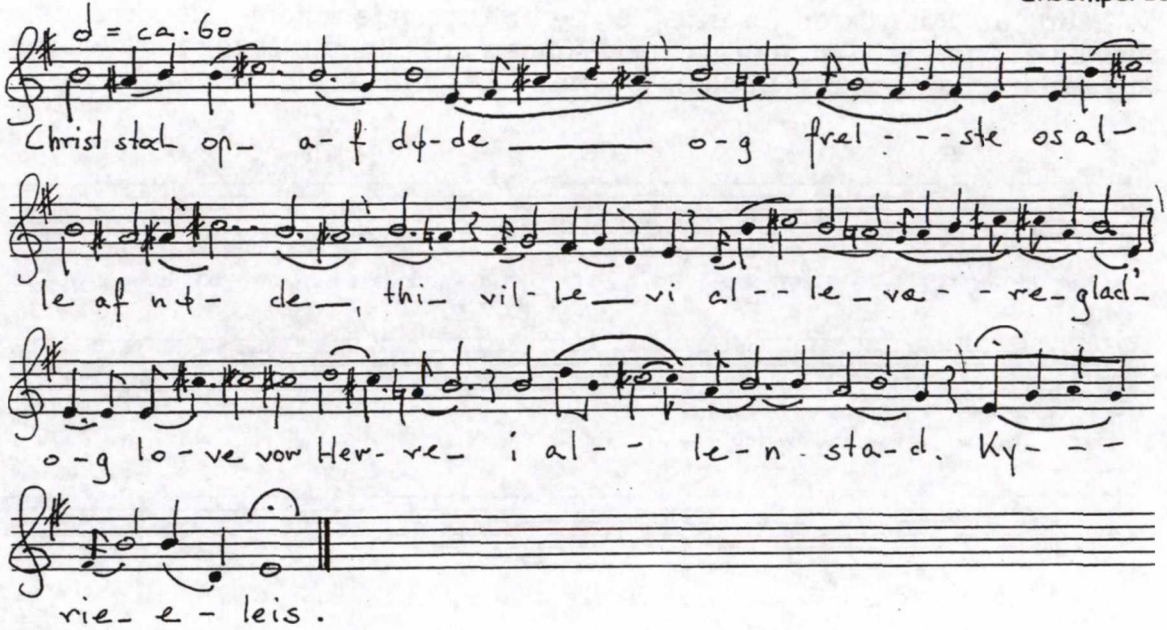

Sproget

Sproget i salmerne og viserne kræver en kommentar. Det er ganske vist dansk, men 'gøtu-dansk', d.v.s. 'gade-dansk'. Det har næppe meget med bygden Gøtu at gøre. 'Gøtu-dansk' er dansk som det tales af især ældre færinger. Udtalen er mere fuldstændig end i moderne dansk, rulle-r er bevaret, og klusil-svækkelse (svækket udtale af p,t, k og b,d, g i tryksvage stavelser, og især når de står sidst i et ord, udlyd) er ikke nær så udpræget som på moderne dansk. Den meget tydelige udtale af klusiler i udlyd betyder, at enstavelsesord som f.eks. **og** og **Gud** i sangene synges/udtales som tostavelsesord: [o-ge], [Gu-de]. Ord som **mig** og **dig**, der på moderne dansk vel udtales som [maij] og [daij], udtales på Gøtu-dansk [miik] og [diik].

Eksempler på denne udtale ses tydeligt i Eks. 10: 4. stavelse **af**, 7. stavelse **og**, 25. stavelse **og**, 33. stavelse sidste halvdel af **allen**, 34. stavelse **stod**. Alle disse stavelser synges som to stavelser. (Se også Eks. 19, nr. 18).

Oktavomlægninger

Mange variationer i færøsk folkesang, hvadenten det drejer sig om færøske kvad, danske folkeviser eller åndelige viser, kommer af de såkaldte oktavomlægninger, altså at man ud fra et eller andet centrum i melodien kan vælge tonerne oven over eller neden under centrum, for så at søge tilbage igen. Denne teknik kan være et udslag af nødvendighed, f.eks. når en sanger har valgt et toneområde, der egentlig ligger for lavt eller for højt for hans stemme; eller

valget kan fra først af være betinget af, om man har en dyb eller høj stemme; eller om sangeren simpelthen af musikalske hensyn foretrækker det ene fremfor det andet.

Aftensalmen *Den lyse dag forgangen er* står i Hans Christensen Sthens *Vandrebogen*, 1589, men også i Tusindtalssalmebogen og i Kingos salmebog.

Wenzel Andreasen, Velbastaður, sang den ca. 1928-31 for Jógvan Waagstein (Eksempel 11), og hans søn *Vilhelm Juul Andreasen*, Velbastaður, sang den i 1969 for Karl Clausen (Eksempel 12). Det ses tydeligt hele vejen igennem, at Vilhelm Juul Andreasen foretrækker de højtliggende toneområder fremfor sin fars lave toner, selv om han har lært salmen af faderen. Begge melodier ses let at være udviklinger af melodien, som den står i Kingos Graduale.

Eksempel 11

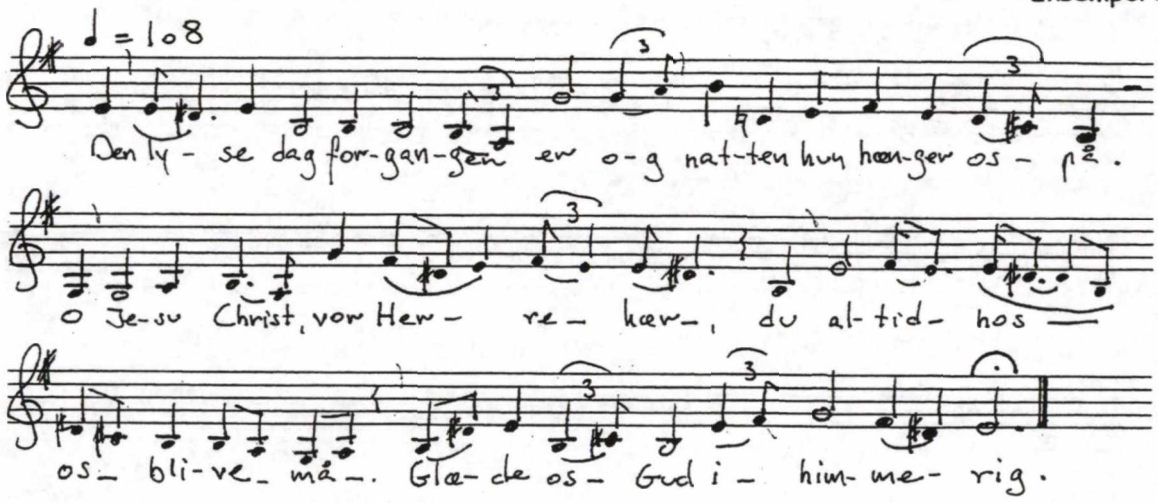

Eksempel 12

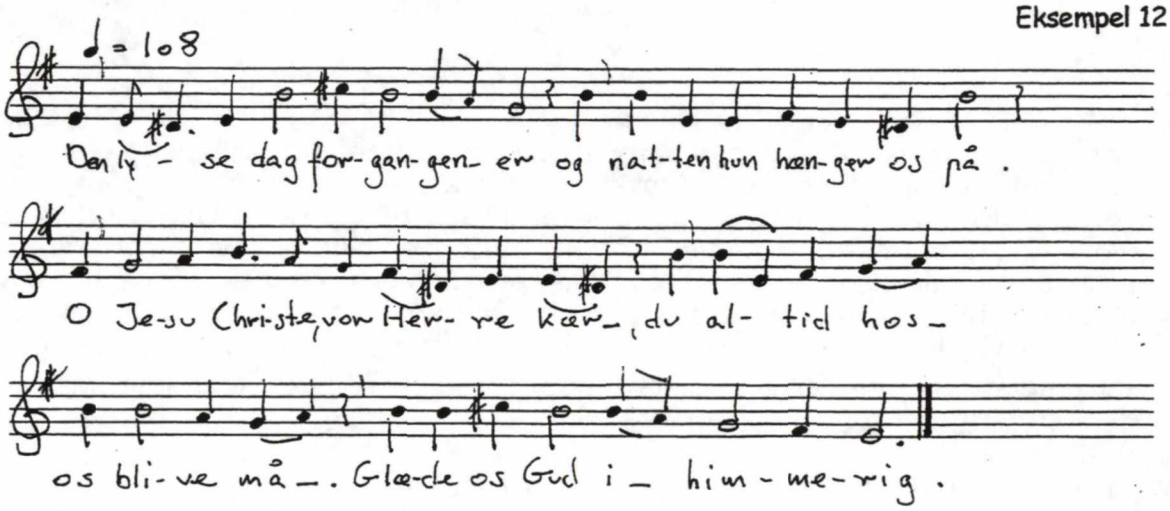

I Petter Dass' *Bibelsk Vise-Bog* står blandt mange andre visen om Naaman, *I bibelen står, at Naaman hos kongen i Syrien var.* Versemålet er som i Kingos *Far, verden, farvel*, melodiangivelsen hos Petter Dass er til denne salme, og de færøske sangere synger da også varianter af den gamle melodi. De færøske varianter bruges også til andre mere verdslige viser og dermed også i kædedansen.

Marie Eide Petersen, der var født i Nólsoy, sang i 1969 som 75-årig sangen for Karl Clausen, sådan som hun havde lært den i Nólsoy (Eksempel 13). *Poul Eide*

(1923-70), der var adopteret af sin moster Marie Eide, sang visen for Karl Clausen i 1967, sådan som han havde lært den i Funningur, hvor Marie Eide i en årrække virkede som lærerinde (Eksempel 14).

Eksempel 13

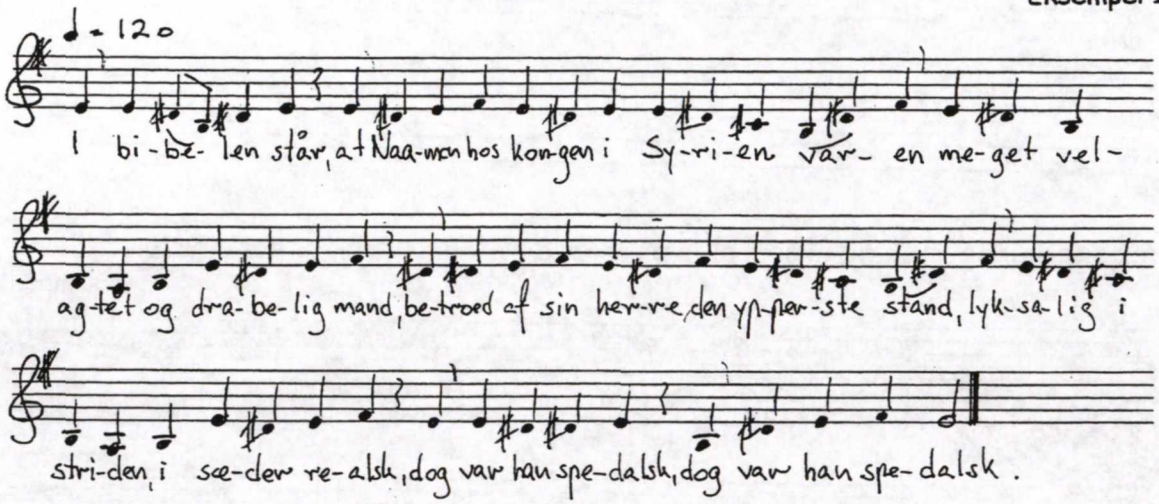

Eksempel 14

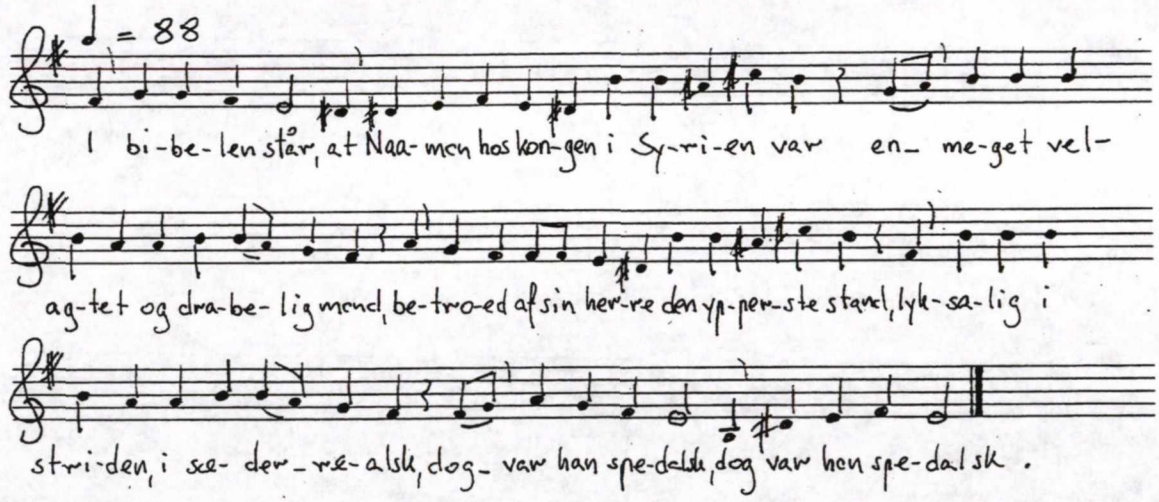

I Marie Eides Nólsoy-melodi foretrækkes tonerne under centrum, og i Poul Eides melodi benyttes de højereliggende toner. Oktavomlægningen har i tidens løb udviklet sig til en særlig melodivariant for hver bygd.

Tonalitet

Tonaliteten inden for den åndelige visesang fremviser et broget billede. Nogle viser eller salmer har som tonemateriale dur-skalaens toner (Eks. 4 og 18), andre dur-agtige melodier er modalt prægede, idet skalaen har lavt 7. trin og altså er som mixolydisk skala. Nogle salmer og viser er mol-agtige og benytter mol-skalaens toner (Eks. 3, 7, 13, 14), mens andre, ja en stor del mol-agtige melodier er modalt prægede, med højt 6. trin og lavt 7. trin; skalaen er altså som dorisk skala. Andre igen er mol-agtige, men med et vist dorisk præg (Eks. 5 og 10). Transponeret til G-toneart og e-toneart ser skalaerne sådan ud:

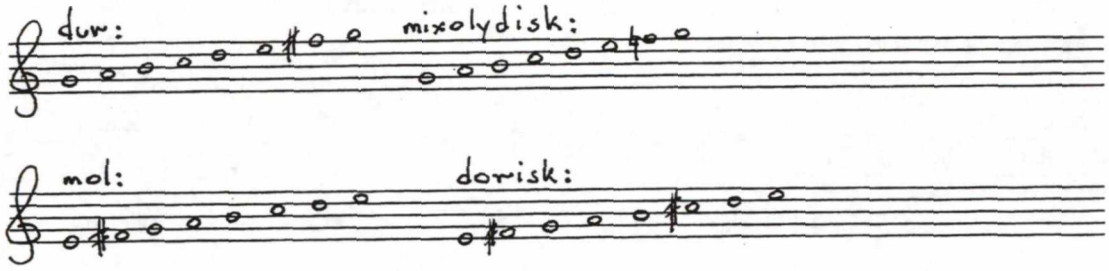

Her skal bringes nogle eksempler på især de modalt prægede melodier.

Eksempel 15

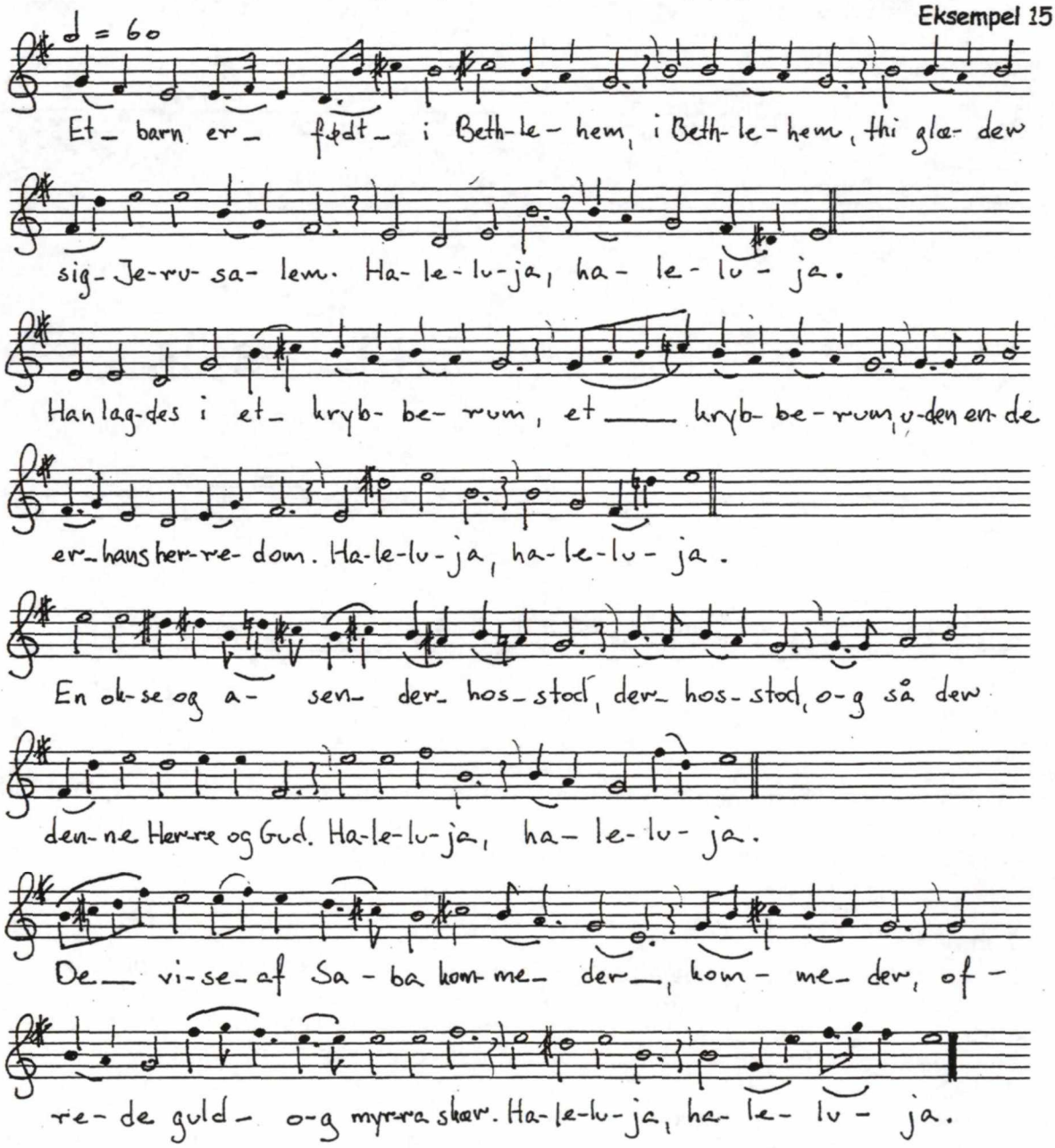

Marius Vilhelmsen (1883-1965), der var fisker og boede i Syðradalur på Kalsoy, sang i 1962 en del sange og salmer for Ólavur Hátun. Blandt dem var julesalmen *Et barn er født i Bethlehem*, der findes i dansk oversættelse allerede i *Hans*

Tausens Psalmebog 1553. Det melodiske forlæg findes hos Hans Thomissøn 1569. Marius Vilhelmsen var en meget speciel sanger. Hans fortolkninger af salmerne fremstår ofte som store, gennemkomponerede værker. Det ses her, hvordan Marius Vilhelmsen i løbet af de fire vers gradvist udvider toneområdet, benytter højere og højere skalatoner, delvist ved hjælp af oktavomlægnings-teknikken, som de essentielle toner, og endda foretrækker at slutte på de højere toner. Allerede 2. vers slutter på den højere grundtone e^2, hvorfra melodien videreføres i 3. vers. I 4. vers svinger sangeren sig helt op på den høje terts g^2. Vi møder her den folkelige sanger som komponist og tekstfortolker.

Melodien er dorisk/modalt præget, især i 1. vers med det høje 6. trin cis og det lave 7. trin, undtaget næstsidste tone dis, der fungerer som ubetonet drejenode. Men friheden til at gøre hvad man vil, inden for traditionen, er stor: i 2. vers benyttes en gang c i stedet for cis, ligesom det høje 7. trin ofte optræder i stedet for lavt 7. trin. Alligevel er hovedindtrykket modalt (se også Eks. 1 og 8).

Her følger endnu et eksempel på, hvordan en folkelig sanger fortolker en tekst. *Susanna Samuelsen* fra Húsavík sang som 62-årig i 1967 *Lover nu Herren* for Karl Clausen. Susanna havde lært mange smukke Kingotoner af sin mor, som var fra Hestur. Denne salme blev brugt om aftenen, efter aftenbønnen. Melodien er en let genkendelig omsyngning af den melodi, vi finder i Kingos Graduale.

Susanna varierer de 5 vers på smukkeste vis, og bruger konsekvent tonerne fra dorisk skala, undtagen i sidste vers, hvor der har sneget sig et par ledetoner (= høje 7. trin) ind. Bemærk slutningen: omkvædsteksten ændres til: **Lov ske dig, amen**, og omkvædsmelodien forandres.

Eksempel 16

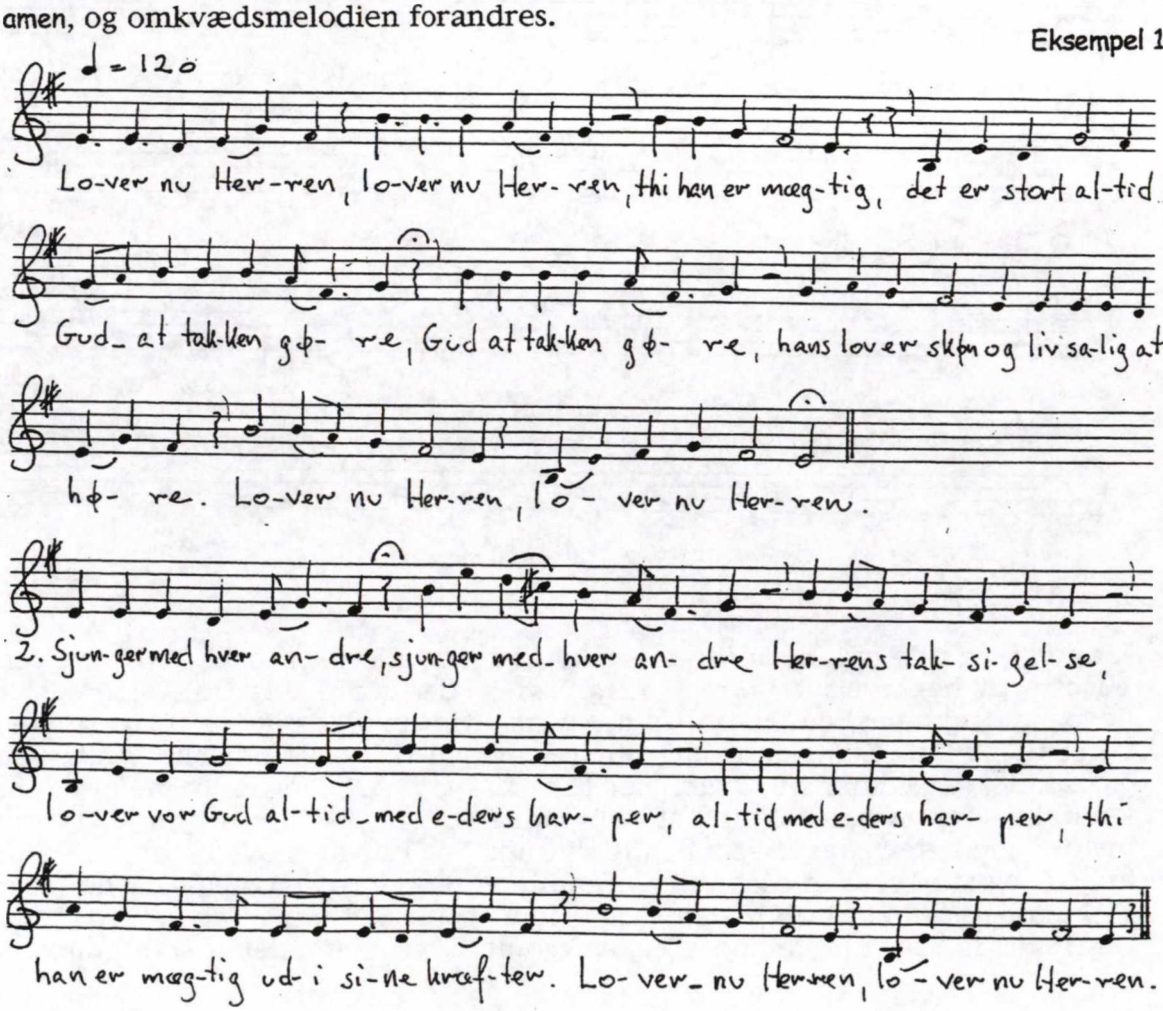

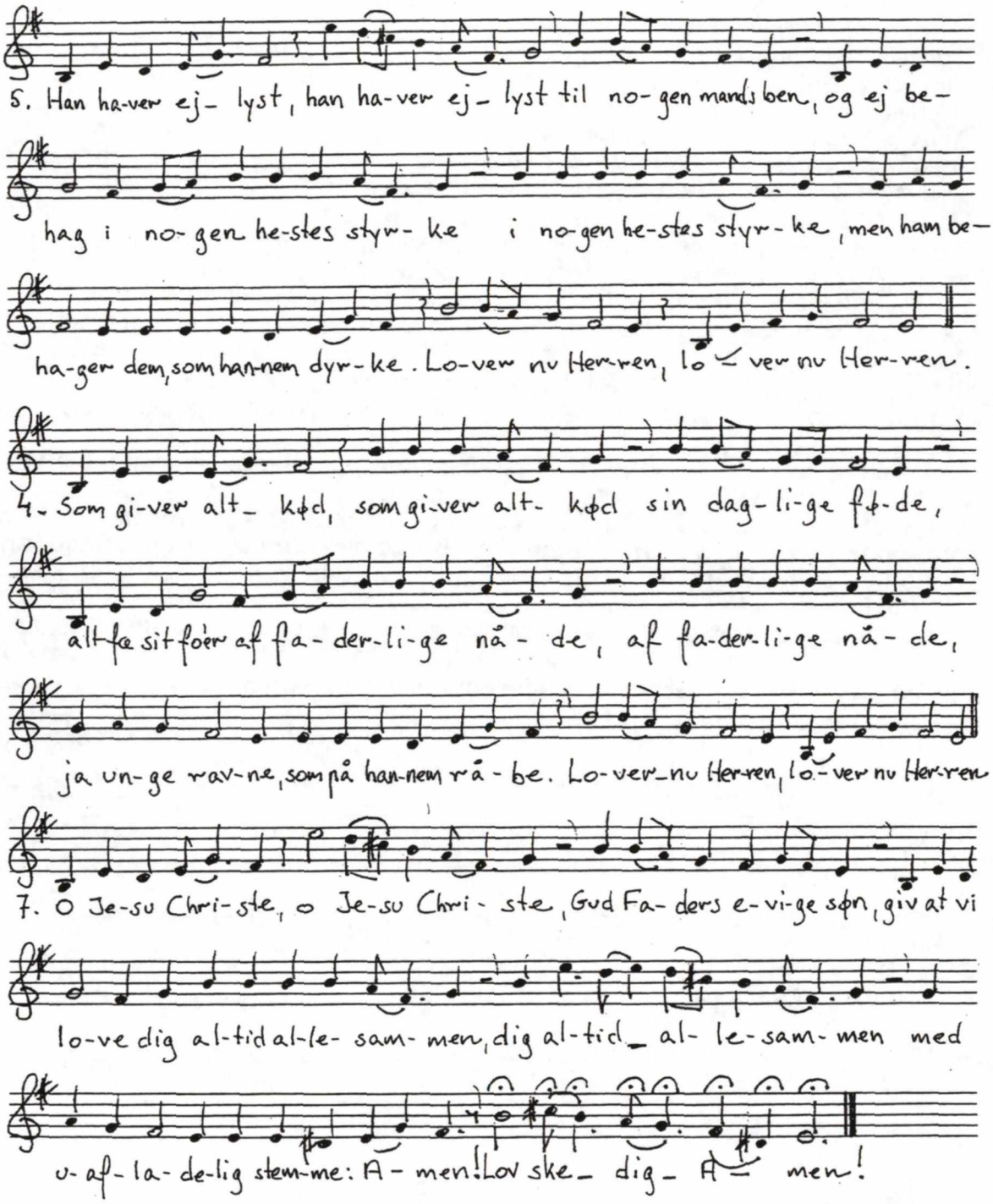

Kingos *Som den gyldne sol frembryder* bruges på Færøerne til påske, og vers 8-10 ofte til begravelse. *Vilhelm Magnussen*, der stammede fra Tjørnuvík, men boede i Streymnes, og *Jakob Hejnesen* fra Tjørnuvík sang i 1971 begravelsesversene for Karl Clausen og mig selv (Eksempel 17). Melodien skal ifølge Kingos Graduale synges som *Nu velan, vær frisk til mode*, og Tjørnuvík-melodien er let kendelig som en omsyngning af den gamle melodi. Det er en typisk Tjørnuvík-melodi med den stavelsestællende rytmik, hvor hver stavelse er en afsluttet enhed, og sunget med Magnussen-familiens stærke og temmelig hårde stemme. Tælleenheden er halvnoden, og den rytmiske puls er faktisk meget regelmæssig, selvom tempoet er langsomt. Tonematerialet er som i mixolydisk

skala, altså en dur-agtig skala med lavt 7. trin, undtagen næstsidste tone, igen en ubetonet drejenode (se også Eks. 2 og 6).

Eksempel 17

♩ = 40-45

8. Du til li- vet skal mig væk- ke ved din stor' op- rejs-

nings kraft, lad kun jor- den mig be- dæk- ke, or- me

tø- re al min saft, ild og vand op- slu- ge mig,

jeg dør i den tro til dig, at jeg skal til liv

op- stan- de ud af dø- dens grum- me lan- de.

Susanna Samuelsen sang også *Som den gyldne sol frembryder*, i 1969 for Karl Clausen. Også Susannas melodi er en omsyngning af *Nu velan, vær frisk til mode*. Det er ved første øjekast en pæn og ordentlig dur-melodi, men fra 5. linie, Så min Jesus af sin grav, sker der noget interessant: melodien moduleres og ender med A som grundtone i stedet for G. 2. vers har så A som grundtone, men moduleres igen en tone op til H. Det er et interessant fænomen, som jeg på Færøerne vist kun er stødt på hos Susanna Samuelsen.

Eksempel 18

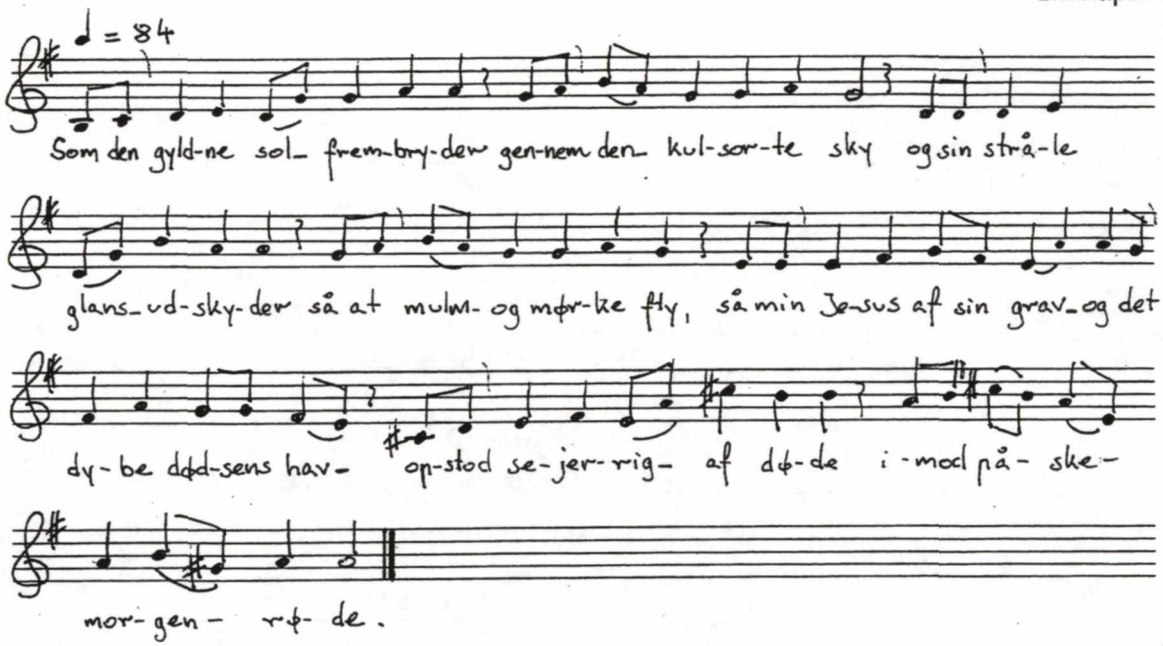

Jeg står nu op i Herrens navn

De folkelige melodier til den åndelige visesang og Kingosang på Færøerne adskiller sig i høj grad fra hinanden. Sangtraditionen i bygderne har udviklet sig i mange forskellige retninger, den enkelte sanger har sin egen måde at udfylde et melodisk mønster på; endda vil han eller hun nok aldrig synge en melodi helt ens to gange. For at give blot et indtryk af, hvor forskelligt en tekst kan fortolkes musikalsk af de forskellige sangere, er her opstillet 17 varianter af vers fra *Jeg står nu op i Herrens navn* , sunget af ialt 11 meddelere.

Salmen står i Samuel Olsen Bruuns *Den siungende Tiids-Fordriv* fra 1690. De sidste 4 vers har spillet en rolle som 'søfartssalme', idet man altså sang versene, inden man drog på fiskeri i de små 4-, 6- eller 8-mandsfarere. Vers 23 begynder således: **Giv fred fremdeles i vort land**, vers 24: **Hver på sin lovlig vej ledsag**, vers 25: **Vildfarende, o Gud, vend om**, og vers 26: **Så glemmer du og ikke mig**.

Melodiangivelsen til salmen er *Jesu søde hukommelse*, som i Danmark findes trykt første gang i Kingos Graduale 1699. Den bringes som nr. 1 i nedenstående opstilling af melodier. (Nedskrifterne er taget fra bogen *Åndelig visesang på Færøerne*, 1975.) Nedenfor følger meddelernes navne og dato for optagelse. Hvor intet andet er anført, er optagelsen foretaget af Karl Clausen.

A
1 Kingos Graduale 1699
2 Albert Djurhuus, Akraberg, Suðuroy, 14/5 1972.
I barndomsårene i Sumba lærte han melodien af sin far.
3 Susanna Samuelsen, Husavík, Sandoy, 29/5 1967
4 Susanna Samuelsen, Husavík, Sandoy, 17/5 1969.
Melodien er lært af moderen, som sang salmen om morgenen.
5 Marie Eide Petersen, Tórshavn, Streymoy, 13/5 1967.
Melodien er lært i Funningur, Eysturoy
6 Marie Eide Petersen, Tórshavn, Streymoy, 22/5 1970

7 Hans Iversen, Kvívík, Streymoy, 22/5 1969.
Tradition fra Kvívík
8 Hans Iversen, Kvívík, Streymoy, 22/5 1970
9 Gregorius Madsen, Kvívík, Streymoy, 9/6 1971.
Tradition fra Kvívík
10 Gregorius Madsen, Kvívík, Streymoy, 9/6 1971.

B
11 David Emil Magnussen, Tjørnuvík, Streymoy, 14/8 1927.
Tradition fra Tjørnuvík. Fonogram ved Jógvan Waagstein
12 Andreas Gotfred Andreasen, Tjørnuvík, Streymoy, 28/11 1927.
Fonogram ved Jógvan Waagstein
13 David Emil Magnussen, Tjørnuvík, Streymoy, 25/9 1934.
Fonogram ved Jógvan Waagstein
14 Susanna Maria Hansen, Tjørnuvík, 14/8 1927.
Tradition fra Tjørnuvík. Fonogram ved Jógvan Waagstein
15 David Emil Magnussen, Tjørnuvík, 1957.
Optagelse af Jógvan Huusgaard
16 Magnus Pauli Magnussen, Saksun, Streymoy, 1957.
Tradition fra Tjørnuvík. Optagelse af Jógvan Huusgaard

C
17 Jóannes Patursson, Kirkjubøur, Streymoy, ca. 1928-30.
Tradition fra Kirkjubøur. Fonogram ved Jógvan Waagstein
18 Poul Martin Anthoniussen, Oyndarfjørður, Eysturoy, 1968.
Tradition fra Oyndarfjørður. Optagelse af Hermann Jacobsen, Tórshavn.

Melodierne er opdelt i 3 grupper, A, B og C. Hver melodi læses over 2 sider. Varianter i gruppe A og B kan efter min mening alle føres tilbage til gradualemelodien, mens de to melodier i gruppe C står ret isoleret blandt de øvrige melodiformer; forbindelsen til gradualets melodi er svag. Melodierne i gruppe B er alle sunget af meddelere, der stammer fra Tjørnuvík. I den geografisk meget isolerede bygd længst mod nord på Streymoy har man brugt de traditionelle Kingomelodier helt indtil 1956, i hvilket år degnen David Emil Magnussen, der var berømt som Kingo-sanger, nedlagde sit embede efter 57 års virke. Der foreligger 3 optagelser af *Hver på sin lovlig vej ledsag* sunget af den gamle degn i henholdsvis 1927, 1934 og 1957. Desværre kunne hans søn, Vilhelm Magnussen, ikke huske netop denne salme, det ville ellers have været interessant at se, hvordan melodien havde udviklet sig.

Jeg overlader dette vældige variantkompleks til læseren, med de mange eksempler på langsomme, stavelsestællende melodier; variationer ved hjælp af oktavomlægninger; figurationer i form af melismer, drejenoder, for- og efterslag etc.; det modale præg. De mange melodivarianter giver et godt indtryk af den færøske åndelige visesangs kompleksitet.

Eksempel 19

JEG STAAER NU OP I HERRENS NAVN

A

1 Je- su sø- de_ Hu- kom- mel- se Gi-ør Gla-de i Hier- tet sig mon-ne tee

2 Hver paa sin lov- lig_ Vej led- sag, Til_ Land og Vand_ i den- ne Dag,

3 Jeg staaer nu_ op i Her- rens Navn Af Le- je- sted_ og Hvi- le- Havn,

4 Jeg staaer - - -

5 Hver_ paa_ sin lov- - li- g Vej_ led- sag, Til_ Land_ o- g Vand i_ den- ne_ Dag,

6 Hver_ paa_ sin - - - -

7 Hver paa sin lov- lig Vej_ led- sag, Til Land og_ Vand_ i_ den- ne_ Dag,

8 Vild fa- ren- de_, o Gud! vend om, Be- drø- vet_ Sjæl med Trøst i- hu- kom,

9 Hver_ paa sin_ lov- - lig Vej_ led- sag_, Til_ Land_ og Vand_ i den- ne_ Dag_,

10 Giv Fred frem- de- les i vort Land, Vel- sig- nel- se af Jord_ og Vand_,

B

11 Hver paa_ sin_ lov- - lig Vej_ led- sag_ Til_ Land_ og_ Vand_ i_ den- - ne_ Dag_,

12 Vild- fa- ren- de_, o_ Gud_! vend_ om_, Be- - drø- - ve- de Sjæl_ med Trøst_ i- hu- kom_,

13 Hver_ paa_ sin_ lov- lig Vej_ led- sag_, Til_ Land_ og_ Vand_ i_ den- ne_ Dag_,

14 Hver_ paa_

15 Hver_ paa_

16 En- hver_ paa_ si- n lov- - lig Vej_ le- d- sag_, Til_ Land_ o- g Vand_ i den- - ne_ Dag_,

C

17 Saa glem- mer Du_ og_ ik- ke_ mig, I- hvis jeg_ nu_ ha- ver be- det_ Dig.

18 Giv Fred frem- de- - les i_ vort_ Lan- d, Vel- sig- - nel- se_ af Jord_ o- g Van- d,

III IV

Men in - tet sødt kom - mer der ved Naar hand er self saa nar til med.

Lad Di - ne Eng - le føl - ge dem, I hvor de fa - rer, bort el - ler hjem.

Og har min Tak til Gud be - red For den - ne Nat - tens Ro - lig - hed.

Lad Di - ne Eng - le føl - ge dem, I hvor de fa - rer, bort el - ler hjem.

Lad Di - ne Eng - le føl - ge dem, I hvor de fa - rer, bort el - ler hjem.

Den Sy - ge giv Taal - mo - dig - hed, O hjelp En - hver i Nød be - sted.

Lad Di - ne Eng - le føl - ge dem, I hvor de fa - rer, bort el - ler hjem.

Hver i sin Na - ring, Stand og Sted, Maae ny - de sin Nød - tørf - tig - hed.

III IV

Lad Di - ne Eng - le føl - ge dem I hvor de fa - rer bort el - ler hjem.

Den Sy - ge giv Taal - mo - dig - hed, O hjelp En - hver i Nød be - sted.

Lad Di - ne Eng - le føl - ge dem I hvor de fa - rer bort el - ler hjem.

Lad Di - ne Eng - le føl - ge dem I hvor de fa - rer, bort el - ler hjem.

III IV

Alt frem - me min Nød - tæft og Gavn Thi gaaer jeg ud i Je - su Navn.

Hver i sin Na - ring, Stand og Ste - d, Maae ny - de sin Nø - d - tørf - tig - hed.

9. Litteraturliste

Jesper Rasmussen Rachløw: Taare-Perse, indeholder Adskillige Gudelige oc Aandelige Sange, København 1684

Samuel Olsen Bruun: Den siungende Tiids-Fordriv, eller Korsets Frugt. København 1695 (1. udgave 1690 findes ikke i Danmark)

Thomas Kingo: Den forordnede ny Kirke-Psalmebog ... til Trykken befordret af Thom. Kingo. Odense 1699

Thomas Kingo: Graduale, optrykt som festskrift til Mogens Wöldike, efterskrift af Henrik Glahn: Om melodiforholdene i Kingos Graduale. København 1967

Ivar Brinck: En Christens Tancke-Tøyle. København 1705

Christian Cassuben: En ny Kirke-Haandbog. København 1657 (senere med skiftende titler, fra 1661: En ny og fuldkommen Dansk Psalme-Bog)

En ny og fuldkommen Dansk Psalme-Bog, indeholdendes 1010 Psalmer. København 1709

Petter Dass: Aandelige Tidsfordriv eller Bibelske Visebog. København 1711

Petter Dass: Dr. Morten Luthers lille Katechismus, forfattet i bekvemme Sange. København 1714

R. Nyerup og P. Rasmussen: Udvalg af Danske Viser, I-II. København 1821

Mads Andreas Ingebrigtssøn Røe: Aandelig Visebog eller Kristelige Sange, 5. forøgede udgave. Christianssund 1862 (fortale dateret 1847)

Hans Christenssøn Sthen: En liden Vandrebog, indeholdendis atskillige smucke Bøner oc trøstelig Sange, København ca. 1589. Udgivet på basis af det ældst bevarede tryk (København 1656) af Carl S. Petersen, med indledning af Hans Brix, København 1914

Hans Tausen: En ny Psalmebog, København 1553. Udgivet i facsimile med efterskrift af P. Gamrath, København 1944.

Hans Thomissøn: Den danske Psalmebog, København 1569

Jørgen Landt: Færøerne, Kiøbenhavn 1800. Genudgivet af Einars Prent og Forlag, Tórshavn 1965

Karl Clausen: Færøske folkemelodier i dansk sang og forskning, Fra Færøerne / Úr Føroyum V, udgivet af Dansk-færøsk Samfund, København 1969

Karl Clausen og Marianne Clausen: Åndelig visesang på Færøerne. Fra Færøerne / Úr Føroyum, VII-VIII, udgivet af Dansk-færøsk Samfund, København 1975

Marianne Clausen: Åndelige viser og sange, grammofonplade med teksthæfte, Tórshavn 1990

Marianne Clausen: Hundredesyv-visebogen, danske folkeviser og andre viser på dansk med færøske melodier, Tórshavn 1995

Inger Selander ***Folkrörelsessång.*** Sober Förlag, Malmö 1996. 351 s. Ill. Nodeeksempler.

ISBN 91-7296-346-8

I en lang række afhandlinger, ikke mindst i disputatsen *O, hur saligt att få vandra* fra 1980 har Inger Selander behandlet den svenske vækkelsessang fra dens fremkomst en menneskealder ind i 19. århundrede til tiden efter 1. Verdenskrig. Fællessangen, ikke mindst den unisone sang, men også den flerstemmige, var i den grad karakteristisk for vækkelsen, både i dens kirkelige og dens folkelige skikkelse, at man, efter at vækkelsen i det store og hele havde sejret, kunne komme i tvivl, om hvorvidt der i det hele taget kunne være tale om et kirkeligt eller folkeligt liv, hvor der ikke blev sunget.

Inger Selander beskæftiger sig i *Folkrörelsessång* med de tre store folkelige bevægelser i Sverige i perioden 1850 - 1920, d.v.s. de religiøse vækkelsesbevægelser inden for og uden for Den Svenska Kyrkan, afholdsbevægelsen og arbejderbevægelsen. De tre bevægelser har hver deres særpræg, men også påfaldende ligheder, hvilket ikke mindst viser sig i deres forhold til fællessangen.

I sine indledende teoretiske betragtninger gør Inger Selander rede for fremstillingens metodiske forudsætninger. De folkelige bevægelsers sange kan ud fra en semiotisk synsvinkel forstås som et tegnsprog, der er udviklet indenfor den ældste af de tre bevægelser, den religiøse vækkelsesbevægelse, og senere overtaget af de to andre bevægelser. Sangene skal således ses på baggrund af deres socio-kulturelle kontekster. Sangene er mødesteder for forskellige subkulturelle koder, der til stadighed udvikles og modificeres i mødet med andre koder, noget der gælder både tekster og melodier. Sangen indgår i en kommunikativ handling, den er både en meddelelsesform og et semiotisk tegn. Det gælder teksterne for sig, og det gælder tekst og melodi i forhold til hinanden, noget, der især kan aflæses, hvor nye tekster forudsætter kendskab til og lever på associationerne fra ældre tekster og melodier. I denne forbindelse kan der være tale om såvel imitationer, adaptioner, parodier og kontrafakter, der indgår i det sprogspil, der til enhver tid udspilles mellem en teksts forfatter og bruger.

Inger Selander gør udførligt rede for, hvordan hun i sin undersøgelse og fremstilling bruger en intertekstuel metode, der sætter sangteksterne ind i en sociokulturel sammenhæng. Det karakteristiske for en sang er, at dens intertekstualitet går på både dens tekst og dens melodi, idet intertekstualiteten også kan være forhold til tekster, der kun er potentielt tilstede gennem melodien. Intertekstualiteten kan være både positivt

og negativt bestemt. Interessant i denne forbindelse er imitationen og parodien. Imitationen anvendes, hvor den nyskrevne tekst står i et positivt forhold til den ældre, foreliggende tekst. Sammen er imitation og parodi udtryk for den ideologiske brydning mellem positiv og negativ sammenhæng, der er karakteristisk for enhver form for intertekstualitet. Fra parodien er der ikke langt til kontrafakturen, her forstået som det forhold, at en tekst låner sin melodi fra en anden sangtekst, idet associationerne fra denne tekst i større eller mindre grad følger med melodien. Den musikalske kontrafaktur var og er så udbredt indenfor salmesangen, både i den officielle kirke og i den religiøse vækkelsesbevægelse, at associationssammenhængen sjældent er afgørende her, i modsætning til den ikkereligiøse folkelige bevægelsers sang, idet både afholdsbevægelsens og arbejderbevægelsens sange meget bevidst spiller på associationssammenhængen, både som negativt og positivt virkemiddel. Intertekstualiteten, både som tekstligt og melodimæssigt virkemiddel, forudsætter den syngendes kendskab til de andre tekster og melodier, som den enkelte sang har et intertekstuelt forhold til. I dag, hvor kendskabet til sange og salmer er langt mindre end tidligere, falder den intertekstuelle virkning i vid udstrækning bort.

Efter den metodiske indledning følger fem kapitler, hvor den intertekstuelle metode anvendes på forskellige sangtyper. I det første af disse kapitler (Kap. 2), "Jordiskt forsterland, himmelskt hemland eller socialistisk paradis?" viser Inger Selander, hvordan de tre folkelige bevægelser har brugt en række fædrelandssange, svenske og internationale, som intertekstuelle forlæg for deres egne sange, idet den religiøse vækkelse skifter det jordiske fædreland og kærligheden til det ud med det himmelske fædreland og længslen efter det, afholdsbevægelsen tager udgangspunkt i en stærk fædrelandskærlighed, der understøttes af afholdssagen, og arbejderbevægelsen moddigter de nationale fædrelandssange ud fra en internationalistisk holdning. Det samme gælder, hvor det ikke mere er teksten, men kun melodien, man forholder sig til. Afholdsbevægelsen har, parallelt med arbejderbevægelsens kontradiktoriske anvendelse af fædrelandssangene, i sine sangbøger en række sange, der moddigter kendte drikkesange (kap. 4).

I et kapitel (Kap. 5) om "Psalmer och koraler i Folkrörelserna" kommer Inger Selander mere eksplicit ind på forholdet mellem vækkelsesbevægelserne og den officielle salmesange i Svenska Kyrkan. Selvom der er forskel på den officielle kirkes og vækkelsernes, senere frikirkernes salmebegreb, er det intertekstuelle forhold her relativt uproblematisk, idet de religiøse vækkelser havde nogenlunde det samme intertekstuelle forhold til

de klassiske salmer og deres melodier, som den officielle kirkes egne etablerede salmedigtere. Afholdsbevægelsen har haft et i det store og hele positivt forhold til salmesang, selvom den ikke har spillet den store rolle for denne beværelse. Salmer og salmemelodier har i hovedsagen været brugt for at give møderne et højtideligt præg. Arbejderbevægelsen var modsat de to andre folkelige bevægelser, som man kunne vente på baggrund af dens i det store og hele kirkekritiske eller ligefrem kirkefjendske holdning, negativ i sin rent faktiske brug af salmtekster og –melodier; intertekstualiteten er her i udpræget grad negativ.

I et sammenfattende sidste kapitel kommer Inger Selander ind på den forskellige holdning, der ligger bag de forskellige bevægelsers sange. De religiøse sange betoner menneskers manglende evne til at frelse sig selv, afholdsbevægelsens og arbejderbevægelsens sange betoner derimod menneskers evne og pligt til tage deres skæbne i deres egen hånd. Efter at have omtalt vanskeligheden ved at undersøge den faktiske brug af sangene, herunder hvor tit de er blevet sunget ved bevægelsernes møder, da de bevarede mødeprotokoller kun giver sparsomme oplysninger, gennemgår Inger Selander konkluderende en række begreber fra sangenes kodesprog: 'strid-fånge-slav-träl-befrielse och ljusmörker'. Det er et gennemgående træk, at de forskellige begreber betyder noget forskelligt når og hvor de bruges. De tre folkelige bevægelser lægger forskelligt i begreberne, der i øvrigt også inden for de enkelte bevægelser ændrer betydning efterhånden som tiden går. Dertil kommer, at sangene stilistisk-retorisk ændrer sig afgørende, idet de adaptioner, imitationer, parodier og kontrafakturer, der er karakteristiske for bevægelsernes første ekspansive periode efterhånden forsvinder fra de sangbøger, der udgives efter 1920.

Inger Selander har med *Folkrörelsessång* giver et væsentligt bidrag til udforskningen og beskrivelsen af vækkelsessangen. Det er en styrke, at Inger Selander jævnfører de tre store vækkelsesbevægelser og deres sange. Herved viser hun bevægelsernes folkelige sammenhæng og gør det på en måde, der uden at forfalde til litterært eller teologisk pindehuggeri giver et godt indblik i de vaktes og deres bevægelsers tankestruktur. Samtidig anviser Inger Selander vejen for det videre arbejde, både det teologiske og det litteratur- og musikvidenskabelige, med bevægelserne og deres sange. Det er Inger Selanders store fortjeneste, så overbevisende som det er sket i *Folkrörelsessång*, at have gjort opmærksom på den interdisciplinære sammenhæng i den videnskabelige udforskning af vækkelsessangen.

Peter Balslev-Clausen

O glade Budskab ꝛc.

No. 92. Tostemmig.

No. 92. Trestemmig.

No. 92. Fürstemmig.

Fra Zincks koralbog 1820-udgaven ved R. Andersen

Faksimileudgave:
KORAL=MELODIER TIL DEN EVANGELISK=CHRISTELIGE PSALMEBOG. UDGIVNE VED H.O.C. ZINCK, KONGELIG MUSIKLÆRER. KIØBENHAVN 1801.

Hvis man hører til den kreds af mennesker, som finder det interessant at dykke ned i fortidens koralbøger, er det med ovennævnte faksimileudgave blevet ikke så lidt både nemmere og billigere at få adgang til Zincks koralbog. Indtil den udkom, var man henvist til at erhverve bogen antikvarisk – dvs. at man var nødt til at foretage lidt af en investering for at komme i besiddelse af et eksemplar. De tider er nu forbi.

Faksimileudgaven af Zincks koralbog, som er fra juli 1999, er den seneste i rækken af Samfundet Dansk Kirkesangs nyudgivelser.[1]

En anmeldelse af selve koralbogen fra 1801 er naturligvis ikke aktuel. Koralbogen er et historisk dokument. Hvad der i nærværende sammenhæng påkalder sig opmærksomhed, er et efterskrift, som facsimilieudgaven er udstyret med. Publikationens side 1-136 omfatter 1801-koralbogen; side 137-165 udgør *Efterskrift* af Henrik Glahn med titlen: *Zincks koralbog i historisk og musikalsk belysning.*

Selve koralbogsafsnittet – s. 1-136 – står i smukt tryk. Det oplyses, at man til den foreliggende udgave efter scanningen har rettet manus for pletter og skjolder ligesom skæve sider er blevet rettet op. Hvad man får i hånden er altså en pletfri 1801-udgave. Og resultatet aftvinger beundring.
Hvad der øger min glæde er, at de følgende sider – 137 til 165 – layout- og bogtrykkermæssigt er gjort meget fint. Det er en smuk publikation, som det er en glæde at skulle skrive om.

Henrik Glahns efterskrift har flg. indhold:
I Strejftog i det 18. århundredes danske salmesang (s. 139-141) – dvs. en indføring om de kirkemusikalske forudsætninger for Zincks koralbog.

---

[1] Sammen med en kollega, organist Kai Ole Bøggild, foreslog jeg for år tilbage Dansk Organist og Kantor Samfund at udgive en faksimileudgave af Zincks koralbog i samarbejde med Samfundet Dansk Kirkesang – ganske som det var sket i 1986 med Jespersøns Graduale. Forslaget vandt tilslutning, hvorfor vi rettede henvendelse til Henrik Glahn herom. Responsen var positiv, og vi troede således at være med i projektet om genudgivelse af Zincks koralbog. Efter en tid erfarede vi, at Samfundet Dansk Kirkesang uden for samarbejdet var i gang med fremstillingen af facsimilieudgaven. Efter dette sælsomme sagsforløb er intet andet tilbage for mig end glæden ved dog at have været med til at fremme projektet.
En af begrundelserne for Kai Ole Bøggilds interesse for projektet var, at han kender til eksistensen af Zincks eget eksemplar af koralbogen forsynet med Zincks notater og muligvis en utrykt Zinck-melodi. Dette eksemplar ejes af Kirsten Grau Nielsen, Ribe. Efter vores plan skulle dette eksemplar naturligvis konsulteres i forbindelse med faksimile-projektet. Henrik Glahn omtaler i sit *Efterskrift* ikke noget om, hvorvidt han har gennemset det omtalte eksemplar.

II Om evangelisk-kristelig Psalmebog – Tilblivelse og sigte (s. 141-143).[2]

III Om J.A.P. Schulz og H.O.C. Zinck (s. 143-146) – baggrund og beretning om den musikalske side af Evangelisk-kristelig Psalmebog.

IV Oversigt over melodistoffet i Zincks koralbog (s. 146-151) – en registrering af melodimaterialet fra ældste kilder til evt. forekomst i Den Danske Koralbog. Herunder tillige afsnittene: *Nogle statistiske kommentarer* og *Koraltitlerne i Zincks koralbog set i forhold til Evangelisk-kristelig Psalmebog og tidligere salmetradition.*

Henrik Glahn kan som ingen anden udarbejde ovennævnte statistikker og oversigter. Og det er både indlysende og oplagt, at stoffet præsenteres ganske som det er sket i de tidligere facsimilieudgaver af danske kirkemusikalske "kerneskrifter". I oversigten er redegjort for melodiernes forekomst fra reformationen gennem århundrederne til vor tid med Den Danske Koralbog, og i denne sammenhæng imponerer den tætte historiske forbindelse til fortiden. Vi råder heldigvis over et stort ikke bare historisk men også kunstnerisk uomgængeligt melodimateriale. Melodiernes former har i århundreders melodisamlinger været præget afgørende af sin tids modetendenser. For visse melodiers vedkommende repræsenteres det fælles i højere grad af melodisk grundstruktur, fælles titler etc. end af et fastholdt, umiddelbart genkendeligt musikalsk udtryk. Viden om disse omkalfatringer/bearbejdelser af melodistoffet må forudsættes bekendt, når man studerer statistikkerne. Et eksempel: DDK 101 *Et trofast hjerte, Herre min* som tidligere bar titlen *Af dybsens nød* er ikke ubearbejdet samme version som den findes hos Thomissøn (p.179). Her er altså – som Henrik Glahn anfører ved sin oversigt – i højere grad tale om et kildefællesskab mellem de nævnte melodisamlinger end om et fællesskab mht. version.

V Generelt om koralernes udformning (s. 152-153). Her berettes om de melodisk udglattede former, som Zinck anvender. Også harmonisk tilstræber Zinck enkle udsættelser; som eksempel herpå citerer H. Glahn et eksempel (eks. 2): De første par linier af melodien *Jesus, dine dybe vunder* fra henholdsvis Schiørring 1781 og Zinck 1801. Citatet illustrerer med al tydelighed den tendens mod enkelhed, som Zinck tilstræbte.

H. Glahn beskæftiger sig kun med få bemærkninger om, hvordan Zincks koraler har været fremført - jeg tænker hermed særligt på salmesangstempoet. Det emne diskuteres blandt organister, og selv

[2] I forbindelse med denne udmærkede indføring kan her nævnes en aktuel artikel: Vibeke Hammerum: *Evangelisk-christelig Psalmebog af 1798. Et tilbageblik på et speciale.* Hymnologiske Meddelelser 1998, nr. 4, s. 165ff.

ville jeg gerne have læst mere herom. Hvilken rolle spiller koralernes udsættelse for tempoet på orgel og dermed for sangtempoet?[3]

VI Om Zincks egne koraler (s. 153-156).[4] H. Glahn omtaler her Zincks to grupper af melodier i henholdsvis dur og mol. Med dur-melodier finder H. Glahn, at Zinck foregriber en væsentlig "tone" i det 19. århundredes nationale folkelige sang.

---

[3] H. Glahn anfører, at man med Zinck-tidens salmesangstempo ikke skal forestille sig et tempo, der blot nærmer sig vore dages salmetempo, ligesom han henviser til de præcise og meget langsomme tempoangivelser i Berggreens koralbog fra 1854. Omend der i denne sammenhæng ikke er tale om Berggreens koralbog men Zincks, er det dog relevant at bringe Berggreens tempoangivelser ind i billedet, idet de må formodes at forholde sig til traditionen og dermed til Zinck-tidens salmesangstempo. Berggreens metronomangivelser i koralbøgerne ændredes i 1850-60-erne til fordel for et hurtigere tempo; således er *Nu velan, vær frisk tilmode*, nr. 121 i 1853-udgaven, forsynet med tempoangivelsen MM 66, medens angivelsen i 1868-udgaven er MM 76. De hurtigere tempoangivelser hænger sikkert sammen med debatten om kirkesangen i 1800-tallets anden halvdel, herunder med striden mellem Berggreen og Henrik Rung. Men Berggreen er en skælm, idet han i forordet til 1868-udgaven af koralbogen (s. X 1. sp.) skriver, at de nu anførte justerede tempoangivelser er lig med dem, han altid selv som praktiserende organist har anvendt. Når han i de forrige udgaver havde ansat langsommere tempi, var det for at holde igen - han ville sikre sig mod misforståelser. Da det nu viser sig, at der er organister, som sætter tempoet *for* langsomt, er han for at sikre sig mod denne uvane nødt til at revidere sine metronomtal i overensstemmelse med sin egen praksis. Altså: Metronomangivelserne fra 1868-udgaven har – for Berggreen - i virkeligheden været underforstået siden 1853-udgaven.
Flg. citat, som dog ikke siger meddeler noget om salmesangstempoet men om karakteren af salmesangen, er en interessant førstehåndsberetning fra Vor Frue Kirke i København:
Jeg er født i København og har levet der, til jeg var 35 år. Som Dreng gik jeg Sommersøndage i Skoven, om Vinteren i Kirke ved min Moders Haand. Den store Frue Kirke var kold og hvidkalket. Det ansaas dengang for det ene rigtige "at fryse med Andagt" i de kolde Kirker. Prædikenerne indeholdt almindelig religiøse Betragtninger, der ikke berørte ens Personlighed, og af Evangeliets glade Budskab hørtes kun lidet. Koret sang saa Salmerne af evangelisk-kristelig Salmebog, og ligesom Provsten prædikede for sine "andægtige Tilhørere", saaledes blev ogsaa Salmerne sungne for Tilhørere, som seende i Salmebogen i det højeste bevægede Læberne, men ikke ansaa det for passende at synge med. Naar jeg af og til vovede det, saa alle paa den forvovne Dreng, og saa blev jeg flov og tav stille. (fra: Johannes Møller: Erindringer, Københavns Kirkesag 1890-1915, København 1915 (Johannes Møller, f. 1832 d. 1923.))
I en udgave af Zincks koralbog, jeg er i besiddelse af, findes ved 7 koraler blyantsnotater som jeg opfatter som spilletider pr. strofe; ved f.eks. *Aleneste Gud* er skrevet *2 Minutter*. Dvs. et tempo, som er omkring det halve af det, som er det gængse i dag. Et tilføjet håndskrevet tillæg i koralbogen omfatter liturgiske menighedssvar, *Litaniet*, *Credo* (i melodi og bas med becifring), *Vi tror alle på en Gud, Søde Jesus vi er her* samt *Aleneste Gud i Himmerig*. Ved Credo er tilføjet med blyant: *Udsatte af Organist Gerlach men efterlader dog en Deel endnu at udføre*. Søger man blandt organister under navnet Gerlach, har jeg fundet to: 1) *Heinrich Christian Gerlach,* f. 1777 d. 1838, organist ved Trinitatis Kirke, Kbh., 1826-38 – dvs. Berggreens forgænger; 2) *Johann Adam Gerlach,* f. 1773 d. 1826, organist ved Kristkirken i Tønder 1810-26. Hvem af de nævnte eller andre, som måtte have ejet eksemplaret, har jeg ikke kunnet præcisere; det er derfor ikke til at vide fra hvilken hånd, de omtalte minuttal stammer.

[4] I en fodnote – nr. 19 – omtaler H. Glahn Zincks melodi *O glade Budskab = Bryd frem, mit hjertes trang* (DDK 28), hvor melodiens oktavspring (d2-d1) i sidste linie ændres af Berggreen til et nedadgående sekstspring (d2-fis1). Berggreens version ses som nr. 12 i 1853-udg. af hans koralbog. Laub ændrede som bekendt samme sted til et nedadgående kvartspring (d2-a1); han mente sig som oldebarn af Zinck berettiget til at foretage denne revision, der som bekendt er normgivende i dag (se herom: Th. Laub: Musik og Kirke, 1920/78, s. 127f). Berggreen har næppe selv "opfundet" sin version. I lærer R. Andersens 1820-udgave af Zincks koralbog findes koralerne i to-, tre- og firstemmige udsættelser. Det pågældende melodiske forløb er ens i den to- og firstemmige udsættelse (dvs. d2-d1), medens den trestemmige udsættelse det pågældende sted i overstemmen har tonerne d2-fis1 med harmonierne: d2/fis1/h – fis1/d1/a (citeret i slutningen af nærværende artikel). Det er måske fra den trestemmige udsættelse eller fra en udokumenteret folkelig omsyngning, Berggreen har hentet det ændrede melodiske forløb. Becifringen hos Zinck (takt 16, 2. slag) med kvartsekstakkorden under meloditonen d1 er (for mig) uklar med den foreskrevne bastone a, idet en sekst i forhold til bastonen må blive fis1 og dermed et (uheldigt) stemmekryds til meloditonen. Zincks becifring synes at være forkert og burde måske det pågældende sted være angivelse for en terts-kvart-akkord. H. Glahn mener ikke, at man skal søge at genoptage Zincks melodiform, da det efterfølgende melodiske interval vil blive det "unaturlige" opadgående sekstspring d1-h1. Det samme interval findes i bl.a. de første tre toner af Nebelongs melodi til *Nu falmer skoven*.

VII Zincks koralbog i senere versioner (s. 157-158). Mærkeligt nok fremkom Zincks koralbog i 1820 – dvs. i Zincks egen levetid – i en bearbejdet firstemmig version samt to-, tre- og firstemmige udsættelser ved musiklærer ved Jonstrup Seminarium *Rasmus Andersen.* Zincks 1801-udgave har ikke mindst med sine becifringer været en stor udfordring for tidens seminarister og for datidens mindre befarne organister. Det havde været nok så interessant, om Zinck selv havde udarbejdet en firstemmig udgave, men han har måske ikke fundet arbejdet attraktivt eller haft kræfter til projektet; Zinck var i 1820 i sit 74. leveår. Weyses koralbog fra 1839 er endnu en bearbejdelse af Zincks koralbog, hvor især koralernes harmoniske udsættelser er genstand for opmærksomhed.

Appendix I: Oversigt over melodiernes metre (s. 159-161).

Appendix II: Oversigt over kilderne til Zincks koraltitler (s. 161-162) herunder tillige: *Tilføjelser til Zincks liste over "Trykfeil og Forandringer".*

Litteraturliste (s. 162-163).

Zusammenfassung (s. 164-165 i oversættelse ved Vibeke Winge).

Evangelisk-christelig Psalmebog og Zincks koralbog har for det meste aldrig haft ry for at repræsentere andet end forfald for dansk salmesang. Salmebogen med sine fortvivlet omskrevne tekster og koralbogen som et monument over den fuldstændig forstummede menighedssang. Kort sagt: Salmesangens nulpunkt var nået. Herefter kunne der kun ske fremskridt. Blandt programmet for senere salmebøger har der da også vist sig en tendens mod stadig mere oprindelige tekstversioner. Thomas Laubs tanker om kirkesangen omfattede en parallel hertil med tilbageføring af det ældre melodimateriale. Dog stod Laub på samme tid for et opgør med især 1800-tallets melodier. Og efter disse synspunkter var udbredt, var en tids- og stilmæssig parallelitet i holdningen til objekterne *tekst-melodi* ikke altid indlysende for alle salmebogsredaktører eller -brugere.

Faksimilieudgaven af Zincks koralbog er en smuk publikation. Som følge af koralbogens historiske betydning og Henrik Glahns *Efterskrift*, som kun har ubetydelige trykfejl, anbefales den hermed.

ISBN 87-986827-2-5. Pris: 278 kr. gennem boghandelen.

Henrik Fibiger Nørfelt

Intervallet kan næppe karakteriseres som unaturligt; mon ikke der nærmere er tale om, at H. Glahn ikke finder den melodiske vending tiltalende? Hvis Zinck skal tages for pålydende, må såvel oktav- som sekstspringet accepteres.

Forfatternes adresser

Provst, ph.d. Peter Balslev-Clausen
Ahlmanns Allé 14
DK-2900 Hellerup

Cand.mag. Marianne Clausen
Vestre Allé 10
DK-2500 Valby

Professor, dr.phil. Henrik Glahn
Dantes Plads 3, 3. th.
DK-1556 København V

Organist Henrik Fibiger Nørfelt
Stengade 84 B, 3.
DK-3000 Helsingør

Sognepræst Ove Paulsen
Tofthøjvej 37
DK-9280 Storvorde

Hymnologiske Meddelelser udkommer årligt med 4 numre á omkring 50 sider

Udgives af Salmehistorisk Selskab, Københavns Universitet, Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, DK-1150 København K., Danmark. Tlf. 35 32 36 23.

Organ for Nordisk Institut for Hymnologi - NORDHYMN

Medlemskab af Salmehistorisk Selskab tegnes hos kassereren, Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, 1150 København K., giro 2 20 11 19.
Hos kassereren kan også bestilles ældre årgange af tidsskriftet.

Salmehistorisk Selskabs bestyrelse:

Universitetslektor, dr.phil. Steffen Arndal,
Savmøllevej 5, DK-5690 Tommerup. Tlf. 64 76 29 01

Sognepræst, ph.d. Peter Balslev-Clausen, formand,
Ahlmanns Allé 14, DK-2900 Hellerup. Tlf. 39 62 79 27.

Universitetslektor, cand.theol. Jørgen I. Jensen,
Steenstrups Allé 17, DK-1924 Frederiksberg C. Tlf. 35 37 39 73.

Forretningsfører, merkonom Vagner Lund, kasserer,
Caroline Amalievej 27, DK-2800 Lyngby. Tlf. 45 88 48 65.

Sognepræst, cand.theol. Jens Lyster, næstformand,
Notmark præstegård, Notmark 4, DK-6440 Augustenborg. Tlf. 74 47 31 44.

Universitetslektor, organist, mag.art. Torben Schousboe,
Tryggevældevej 132, DK-2700 Brønshøj. Tlf. 31 28 02 05.

Professor teol. & fil.dr. Sven-Åke Selander
V. Häggviksv. 17, S-236 32 Höllviken, Sverige. Tlf. 40 45 35 77.

Styringsgruppe for Nordisk Institut for Hymnologi (Nordisk redaktionskomite):

Professor, teol.dr. & fil.dr. Karl-Johan Hansson
Fredsgatan 12 A 21, SF-20100 Åbo, Finland. Tlf. 2 265 4284

Førsteamanuensis, cand.phil. Sigvald Tveit
Øvre Smestadveien 53B, N-0378 Oslo, Norge. Tlf. 22 14 20 99.

Professor, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen,
Egernvej 43, DK-2000 Frederiksberg. Tlf. 38 34 99 72.

Professor, fil. & teol. dr. Pétur Pétursson,
Hjardarhaga 11, IS-107 Reykjavik, Island. Tlf. 5 62 90 09.

Professor teol. & fil.dr. Sven-Åke Selander
V. Häggviksv. 17, S-236 32 Höllviken, Sverige. Tlf. 40 45 35 77.

Sekretariat:
Nordisk Institut for Hymnologi - NORDHYMN,
Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, DK-1150 København K.

Forretningsfører, merkonom Vagner Lund, sekretær. Tlf. 35 32 36 23.

Sognepræst, ph.d. Peter Balslev-Clausen, redaktør.

Hymnologiske Meddelelsers redaktion:

Peter Balslev-Clausen (ansvarshavende), Birgitte Ebert, Laura Lundager Jensen, Vagner Lund (redaktionssekretær), Øve Paulsen og Lone Vesterdal.

Tidsskriftet udgives med støtte fra Carlsen-Langes Legatstiftelse og N.F.S. Grundtvigs Fond.

Eftertryk tilladt efter aftale med forfatterne og med angivelse af kilde.

02449 KHC 303 000 00001
OVE PAULSEN
TOFTHØJVEJ 37
9280 STORVORDE 9280 o 6/ 1 1

Det Samfundsvidenskabelige Fakultets ReproCenter